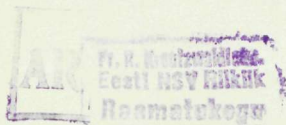

VARAMU

N 5 LEHEKUU 1939

SP
7550

VARAMU NR. 5 • SISUKORD

Juhan Sütiste: Lääs ja ida. Poeem	457
Pedro Krusten: Väejooksik. Novell	464
Erni Hiir: Öhtupoolik, Taat. Luuletused	477
August Mäik: Kivid tules. Romaani järg	481
Valmar Adams: Lürisme ja mõtisklusi	506
Karl Mihkla: A. Mälgu loominguline tõusutee. Artikkel	514
Kaarel Keevesk: Neutraliteet. Artikkel	524
Johannes Veerus: Energiamajanduse ülesandeist Eestis. Artikkel	535
Erna Tilleman: Piik läinud aasta lühi-proosaepikale. Artikkel	548

RINGVAADE:

Artur Adson: Tallinna teatrid teisel poolhooajal	556
Rudolf Paris: Kunsti kevadnäitus	560

ARVUSTUS:

A. Suik: Peet Vallak — Lambavarga Näpsi lori jutte	562
E. Tilleman: Alessandro Manzoni — Kihlatud I	563
VARIA	564

Reproduktsioone 16 lk.

VARAMU

KIRJANDUSE-KUNSTI-KULTUURI

AJAKIRI

1939

LEHEKUU

N 5

JUHAN SÜTISTE

Lääs ja ida

3

u unele ehk maised kujud
võiks juure luuletada Freud —
ma ise väsimuse tujuks
pean ikka ulmadega öid.

Nüüd on kõik vaikne. Sõitnud ära
vist prasseldavad mundriväed
ja mõtteid jälle korda säeb
keskhommikune päiksesära.
Maakividest ja vanast paest
sein annab kopitunud maiku,
näo kohal keset musta laiku
suur ämblik alla laskub laest.
Ma vaatlen, kuidas niite kisub
ta jalgade elastne poos
ja mul on järsku söögiisu —
see kõige maisem diagnoos.

Häid kapsapiirakaid ja kalu
võib Narvast saada vene moel,
kuid muu-Euroopa söögipalu
sa kaardilt parem ära loe.
Ning see, kes vähegi veel suudab,
siin hoidku kohvist eemale,
sest selle kunsti teemale
ma praegu pöördun lääge suuga
ja mõtlen, kuis see armas jook
külmkarges Soomes elu annab
ning kuidas Vahemere rannal
ta kangus erka tuju loob.
Jah, kummaline: kiitust väärrib
me naiste ilu iga kant,
meil kasvab kauneid päid ja sääri,
kuid kohv on Eestis purusant.

Mu kõrval-lauas joob ning ohkab
üks rootsi doktor, kõhn ja pikk,
ma väidan küll, et siia kohta
ei sobi värskem vedelik —
sest selles linnas ajalukku
meid iga jalaaste viib.
Näe, must ja valge inglitiib
ju trepil silma ette kukub
ning kobar pää- ja sääreluid
kui hüüaks kirikuksel kooris:
o, inime — memento mori!
Ja ilm on tõesti värskelt kuiv,
öövihm on puhtaks pesnud majad,
sa uitled lausa palja päi
ning ikka mõni surnud sajand
su sammudega kõrvu käib.

Kord pilgu püsti, teise rõhtu
siin kisub vaatlemise lust
ja muistse kaubakeldri õhku
lööb ninna mõnest esikust.
Sääl äpardunult silmad taeva
on tõstnud lubjakivist laps,
siinsamas Iga uksetapp
on nõudnud rängalt kätevaeva,

või mõni habemega taat
käes hoiab mingit muhvi-märssi
ja teisal valvab piiblivärssi
üks pondund poiss kui rasvavaat.
Sa näed, et tõsidusse jätkund
on meistril sapist naljameelt,
kui verev kurat sulle näkku
portaalilt näitab musta keelt.

Ses ukseaternas ehk tuli
kord nõrgalt tudises kui sant,
siin hulkus kaubasel ja sul
või mängis rändav moosekant.
Võib-olla sääl ehk õlut keetis
paks tursund põskedega pruul
ja siin ehk õitsemisekuul
õrn näitsik armutunde veetis.
Või säälse müüri ääres köit
käe najal keerutas lontmaaker,
või tolmas hansa linapraaker,
või valvas ori pikki õid,
või segas keldris püssirohtu
hall vanamees kui sala-ask,
või hõisates siit rannalohku
läks hõbelinnu meistrilask...

Üks kallas läänes, teine idas —
nii piirab linna kärsik vool,
siin tuliproovi läbi pidas
me katsumiste õppekool.
Ja säääl, kus kärestiku looka
lööb võimsalt kalda kivikaar,
päid lühendas kord Vene tsaar
ning Rootsi Raudpää võttis rooga.
Ent samuti kui sõjasõit —
siin jõel lihtne ristisuudlus
surmkindlalt hoidis rahutruudust,
kui kaksipidi kaldus võit.
Siin sopis võitluskäiku algas
see, millest sosistasid suud —
tuld sähvatades pääsis valla
me esimene püssikuul.

Nüüd kõik on muinsusesse jäänud,
aeg heitlusedki unetab,
vaid mühiseva jõe käänul
suur vabrik ruskelt punetab.
Raekoda suveunes magab
ja tornis tukub toonekurg,
all tühjust kõmab vana turg,
kus haigutades kõnnib pagar
ning kodanlikult laiskund kass
end vaevu jalgadele ajab,
ja õhtul kääksub börsimajas
üks filmitäht kui leierkast.
Turist, kel vaim täis Viru viina,
end piiri manu sõidutab
ning usub — säälpool algab Hilna,
kus kuli pussi kõigutab.

Kuid mulle meeldib muistne kõrkus
ja nüüdne vaikus käsikäes —
võib-olla on see loomu nõrkus,
mis ebamoodselt elu näeb.
Suurlinnades, kus maailm rühib
kui lakkamatult keerlev ring,
mul üksindaseks muutub hing
ja südamesse tekib tühik.
Ent siin, kus kunsti magusus
ei ole lõõnud kõrget vahtu,
kus raskest kivist pole lahtund
maajõud ning ürgne vagusus —
ma liigun jälle omas aines
ja mulle tõendab iga vilk,
et sõjakuses karm ning kaine
on olnud ehitaja pilk.

Ja ehkki meistrid liiga valjult
siin pole vormind omi töid,
kuid iga lüürik kaotab palju,
kes pole nautind Narva öid.
Vaat siin nad ongi: päike loojub
ning tiivad suleb tuulekeer,
jääb punetama eha veer
ja suve lõhnaküllast soojust

maast üles hingab taevakaar.
Ja nagu pruuniks aegund maale
neid katusviile ja portaale
koos hoiab õhu kuldne raam.
Nüüd igal õhetaval tahul
veab pikki varje kustuv päev
ja mingi sügav-õnnis rahu
siis kõige üle paneb käed.

Veel kajab sillalt vankri lõgin
ja Jaanilinnast rukkirääk,
all sügavuses veerev jõgi
pilkpilgult unisemaks jääb.
Sääl õngitseja paadipäras
on tinahall kui vesikirp,
kuu itta painutatud sirp
ta kõrval virvendades särab.
Siis kaugelt, kaugelt liigub öös
lai koselangemise mühin,
see võimsalt vaikusesse rühib
ning vastu kohab kaldavöös.
Kord nagu sosinaks kõik umbub,
kord nagu iiling laanes käiks
ja varsti sumisevat lummust
kui oleks maailm tulvil täis.

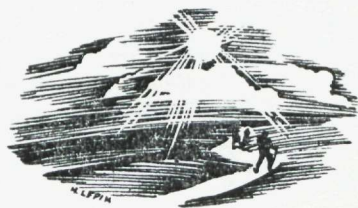
Sireeni kosk kui hõiskav viiul
mu meeli hämmeldas kord sääl,
kus Tivoli küpressi-hiiud
lõid orust päikselööma pääd.
Siis uskusin, et elu juhib
siin maa pääl ainult kõrge noot
ja tolle kose laulev toon
mu veres kees kui õnnetuhin.
Ent aastad käisid kiires reas
ning enne veel, kui mõelda suutsin,
aeg tasakesi taltsaks muutis
mu kired, voorused ja vead.
Nüüd häälte sügavus ning laius
mind juba ammu meelitab,
seepärast Narva mehiste paisu
ma unedele eelistan.

On vägev, kodune ning mõnus
see müha hämaruse paos,
voog kannab nagu salasõnu
me põlspiiri pärisjaol.
Ja praegugi, näe, kagu sihis
on sumestumas öine ilm —
välk lendab, paisub äiksepllv
ning mustab vaateviir kui tihnik.
Ma kuulatan, kuid kauge kõu
ei küüni riivama veel kõrvu,
vaid vastu eha nagu nõrguks
verd tinaraske pilvesõud.
Ning tummalt plahvatavad valgust
ristvälgatuste punajojad —
sääl nagu tulist tapatalgust
peaks öises rahus hiigelnoad.

Ja sellel müstilisel hetkel
ma kahte vaenukantsi kaen,
neist kumbki raske jala vette
on astund järsandiku päelt.
Siit välgusähvatusis alla
kaeb ühe nurgeline torn
ning teise nägu sünk ja morn
kui viirastust lööb idakaldal...
Ent olgu. Selles sõna hoos
saaks minust keskmine romantik,
kes viimsed püksiharud panti
jooks kurbuses à la Villon.
Ma ainult imestan, miks Narvas,
kus haaravad on ööd ja veed,
ei ole võtnud õiget karva
meil ükski tulisem poeet.

Kaks laulikut on Pärnu annud,
kaks väsimatut võitlusmeelt —
suur patrioot on pronksi pandud,
kuid Barbarus meil elab veel.
Ta loob ning julgelt tuska trotsib,
mis üles paiskab ajapuhk —
vorm lendab põrmuks nagu tuhk,
kui laulik sündsat hoopki otsib.

Rond katsus siin, ent tema luul
sai liialt võrtsine ja vinge,
lõid hädakella õilishinged —
ja kohus sulges Rondi suu.
On parem, kui ka mina vaikselt
siin punktidega märgin read,
sest niikuinii mind mitmepaikseks
õrn Tuglas juba ammu peab...

Väejooksik

1

Ooretimäe Toomas ei läinud.

Emä seadis talle küll eelmisel õhtul teekonnaks kasti valmis, kiskudes ise seejuures ikka nii nuuskamise moodi ninaga. Ta pidi nüüd lahkuma oma ainsast pojast, pidi saatma ta sõjateele. See võttiski ta niisuguseks, nagu ta seal kollaseõielise pearätiku varjus oli. Ta lahjaihulist silmnägu polnud näha, kuuldus ainult seda, mida nina tegi.

Oli küll praegu suvine aeg, aga ema pani hoolitsevalt kasti ka paari tuli-uusi labakindaid. Seda tehes talle kargas pähe niisugune mõte, mida poleks tahtnud küll mõelda: kes teab, kas Toomal külma ajani hing sees peetaksegi? Näe, meenusid ju nii pahaennustavalt need, kes siit olid läinud ja kelledest oli teada, et nad on langenud: Kaariku poiss ja Antsu Kaarel. Neid oli teisigi. Mis muu seal siis Toomastki ootab kui ots, mõtles eit ja hakkas jälle ninaga tõmbama.

Öösel isa käis mitmel korral sängist väljas ja vahtis oma hallide silmadega seinakella. See, mis seisis ees, ei lasknud teda magada. Kui väljas oli juba kuidagi hommiku moodi, siis ajas Ooretimäe peremees end jalule ja läks õue. Aga et oli veel väga vara, siis ta jäi aida ukse läheduses seisma ja seisis seal nii, nagu oleks ta selleks tõusnudki. Imes kirinal piipu ja vahtis vihusauna nurgast mööda külatagusele heinamaaribale, mis oli metsa ääres ja kollendas oma niitmata õieküllusega pilvealuse hommiku hämaruses nagu jahedana. See oli Kaariku talu maa ja seal oli heinalisetööd teinud see, kes nüüd kuulukse olevat langenud.

Aga Ooretimäe peremees ei mõtelnud sellele. Ta ei seisnud selleks siin, et vaadata seda, mida silmad nägid. Oli veel vara teha seda, mis teda oli sundinud tõusma, aga muud teha ka ei tahtnud. Või kuidas sa teedki, kui on käes see päevake, millal poiss peab minema.

Eks siin muutu nüüd temata palju raskemaks, tublid töökäed võetakse ära. Aga mis sellest mõelda. Küllap kuidagi ikka saab. Need nüüd kellegi raskused, mis siin kodus! Vaata, mis Toomast seal võõras kohas ootavad! Aetakse umbkeelsete venelaste hulka. Kuidas ta nendega läbi saab? Poiss ei kannata venelast silmaotsas. Eks siin ole nähtud. Aeti ju siiaigi nurka

neid kindlusetööde pärast. Pühapäeval siis karjas voorimas teised, kange õllevalu taga, tükivad külavahetele. Silmal hull ja võõrastav vaadata nende lohakaid särke, roosasid ja punaseid. Need pole mehevärvid, siitmaa memmedki ei hooli niisugusest kriiskavast hilbust. Aga vähe veel värvi kisast, teevad ju ise ka säärast kära, nagu oleks kogu küla nende pärast. See ajab hinge täis, aga sellega siis ka võiks jääda. Kuid mine sa pane see Tooma pähe! Ta ei kuulegi sind. Nohiseb ja sülgab pihku. Ja siis on ta venelaste kamba keskel. Neid hakkab siis üle kiviaedade lendama kahele poole, nagu polekski seal mehi, ainult tühjad särgid visatakse aia taha. Noh, Toomal on ju ka karuramm, ega tema vastu keegi saa.

Sellepoolest ehk ei maksagi ta pärast karta, kuigi ta aetakse Venemaa põhja nende hulka, keda ta ei sallii. Tal on käed, küllap ta nendega niisuguseid tegusid teeb, mis panevad teisi teda kartma. Aga hullem on lugu siis, kui ta jõuab juba otsaga sõjaväljale. Ei küsi kuul sellest ühti, kui kange sa oled, muudkui käib sinust läbi ja pole sa enam tõusja. Aga ega seal kõik otsa saa. Kui see möll ükskord lõpeb, küllap siis ikka on neidki, kes tulevad tagasi. Läheks ikka nii, et Toomas oleks tagasitulijate hulgas!

Nõnda mõtles Ooretimäe peremees ja arvas siis, et nüüd on aeg selleks, milleks ta oli tõusnud. Nüüd vaja Toomas äratada, et asuda teele ja jõuda õigel ajal komandantuuri hoovi, kuhu poisil oli käsk tulla. Linn on kaugel.

Aga enne kui Ooretimäe peremees läks poega äratama, ta lõi kõhelema, mõteldes: või ei käi aeg veel nii pakiliselt peale? Ehk ta tohib raasuke veel magada? See ta viimane uni kodutalus, eks see ole tal magus. Läheb siit, siis ta uned on muret ja ärevust täis, magab ta siis, kus ta magab.

Ooretimäe peremees seisis veel tükike aega paigal ja mõtles, et küllap hobune suudab pärast need minutid tagasi võita, mis siin nüüd veel magatakse. Aga siis ta pani käe ukse külge, kobistas ja ütles:

„Eks sa hakka nüüd tõusma!“

Sees jäi vaikseks. Toomas vist ei kuulnud. On ikka imeks panna see nooruse südamerahu, mis ei hooli millestki, ei iseenesestki. Sellega ta saab olla sügavas unes enne niisugustki paha päeva, mis viib ta nagu looma tapamajateele. Aga nii see hea ongi, et ta säärane on. Nõnda see tal kergem läbi teha. Jah, mis olema peab, ega sellest mööda saa, mõtles Ooretimäe peremees ja koputas uksele uuesti.

Nüüd anti aidast seestpoolt märku, et seal tõusukäsk on kuulda võetud. Oli aseme raginat ja riietumise kahinat ning umbe magatud kurgu kraakutamist.

Nüüd ta astub sealt varsti välja ja paha on ta peale vaadata, sest tema on see, kes peab minema, ning sina oled see, kes võib jääda. Sellest kohe ta ees nagu süü südames. Nii tundis ja mõtles Ooretimäe peremees.

Juba aida uks lükatigi lahti. Õue ilmus tugeva kehaga keskmist kasvu noormees, kes oli tööriideis ja magatud näoga. See oligi siis see mineja, Ooretimäe Toomas. Ta hoidis käes õlgkaabut ja pani selle nüüd oma heledatele juustele.

Ega sa ometi sedaviisi mõtle teele asuda, tahtis isa ütelda, kuid nägi järgneval hetkel, et Toomas võttis aida räästa alt vikati õlale. Nüüd isa ütles nõnda:

„Kuidas see su meelest nii läinud on, et sa täna pead linna minema.“

„Ega seda ole!” vastas Toomas ja kangus oli ta hääles. „Ei hakka mina minema!”

„Kroonu käsk!”

„Olgu!”

„Ega sa seda tohi täitmata jätta.”

„Aga jätan.”

„Mis sellest siis saab?”

„Saab, mis saab. Ei lähe mina sõdima Venemaa eest, kes kogu aeg on kägistanud meie rahva vabadusi.”

Need olid isa kõrvadele võõrad ja imelikud sõnad. Polnud Toomas ise seni sedaviisi rääkinud ega olnud siin kandis keegi teinegi nii kõnelnud. Kust see poiss siis äkki need sõnad võttis? Neis oli ju õigust, aga kes siin enne sinu õigusest on hoolinud, mõtles isa ja lausus:

„Kuhu sa hingega pääsed?”

„Seda me näeme.”

Pikemat juttu Toomas ei hakanudki ajama, vaid kargas heinamaale. Seal oli ta õige koht ja sinna ta kuulus. Sünnikoha niitmata niidud ootasid ta noori ja mehiseid käsi, et töö saaks tehtud. Seda ta nüüd tegi ja veel vägeva hooga, sest töö on maa käsk ja see oli oma maa.

Aga Ooretimäe peremees seisis ikka veel õues, just nagu juureldes ja püüdes põhjalikult mõista poega ja seda, mis sellest kõigest välja võib tulla. Nii ta seisis seal ka siis, kui perenaine pistis pea ukse vahelt õue ja küsis:

„Kas sa ei hakkagi veel hobust ette panema?”

Peremees ainult vaatas ta poole, aga sõna ei lausunud, olles nagu veel nii tugevasti mõtetega eneses, et ei saa suud lahti.

Siis perenaine, kes oli lahkuva poja saatteks säristanud pannil liha mu-naga, küsis nii:

„Kus Toomas on? Kas sa polegi teda veel äratanud?”

„Sa kuuled!” vastas peremees ja osutas peaga sinna kanti, kus oli heinamaa ja kust parajasti kostis lõbusat vikati luiskamist.

„Noh?” imestas perenaine.

„Võtnud pähe, et jääb,” seletas peremees ja vaatas hallide silmadega tõsiselt oma elukaaslasele, sest see oli tõsine lugu ja esialgu nagu saladus, mida tuli jagada vaid sellega, kes oli tolle iseka ja kangekaelse poisi ema ja sünnitaja.

„Oleks see ta enda teha,” lausus perenaine.

„Ränga asja võtab ette,” ütles peremees. „Ei see vastane nalja mõista, kellega ta nüüd sarved kokku lööb.”

Perenaine jäi mõttesse ja ütles siis:

„Eks see hirm tee teda niisuguseks. Ei julge minna.”

„Ei see minemine nii suurt julgust nõua kui jäämine,” ütles peremees.

Siis seisis Ooretimäe perenaine ja peremees õues vaikides ning imelik oli neil mõelda: täna ta ei peaks siin enam olema, ent ta on siin. Ta on seal all heinamaal ega varja ennast. Ta lööb luisuga vikatiterale ja annab endast selle lõbusa tööhäälega märku. Ja töö läheb. Töö, mis pidi täna seisma — nii oli eile ja öösel mõeldud, sest peremees pidi minema teda linna viima, perenaisest üksi aga poleks olnud heinalist. Tema oleks talitanud koduseid toimetusi ja oleks seisatanud vahel mõtlema, et nüüd ta on siis siit läinud ja talu on nagu tühi.

Aga nüüd oli kõik teisiti.

„Jah, mis see minu vahtiminegi siin aitab,” lausus peremees lõpuks. „See ta enese teha. Hea see pole, et ta ei lähe, aga ega see jääminegi talle hullemat kaela too kui minemine.”

Peremees võttis tööriista ja läks poja juure. Seal enam juttu ei olnud. Nad niitsid teineteise kannul harkisjalu ja kaar jäi kaare kõrvale.

Pärast keskhommikut läks taevas siniseks ja päike hakkas kõrvetama meeste higiseid kuklaid. Siis jõudis ka perenaine niidule ja nad olid kõik koos.

See, et me täna veel koos oleme, on nagu armust antud ja kingitud, tundis perenaise süda tänulikuna. Täna ta oleks pidanud olema juba pojata. Aga näe, siin see Toomas veel on. Ja pole sellest ühti, et oma võimuga. Kes teab, kas tullaksegi teda nõudma. Suurel Venemaal on palju inimesi, eks seda või juhtuda, et see üks jääb nagu unustusse, lootis perenaine.

Keskpäeval tundis perenaine, et kangesti tõmmati, ning ta mõtles: eks nüüd seal linnas karjuta Tooma järele. Nimi ju kirjas. Nii see neil kohe käes, et ta puudu. Ega nad vist jätta, küll ikka tulevad ta järele. Mis siis saab? Kas Toomas sellele ongi mõtelnud?

„Ehk aga teed selle tänase jäämisega endale asjata halba,” ütles perenaine siis, kui nad võtsid lepa vilus lõunaleiba. „Pead ju ükskord ikkagi minema. Mis sa siis enam parata saad, kui nad sind väevõimuga tulevad viima?”

„Siis kaon metsa,” vastas Toomas.

„Mis elu sul metsas on,” muretses ema.

„Ega ta nii halb ole kui kaevikus,” vastas Toomas.

„Arvad, et nad sind metsaski rahule jätavad,” tähendas isa.

„Mul peiduurgas valmis vaadatud, ei nad mind leia,” oli Toomas endale kindel.

Nüüd ei tulnud enam sõna kellegi suust. Aga perenaine vaatas Mustalaane poole ja mõtles: kui see nii on, et ta sinna peab minema, siis olgu see nii pealegi. Ega tal seal hea ole, aga kui mets ta alles hoiab, eks ta siis pea metsaga leppima.

2

Siialgu aga Toomas veel metsa ei läinud, sest ei olnud veel otsest hädaohtu. Aga et see oodata oli, siis noormehe silmad seisis päeval valvel ja öösel ta magas ettevaatuse pärast selles vanas küünis, mis tukkus sopina metsa sisse ulatuval heinamaatükil. Siin tal oli hea olla. Rahu seisis ta hinges ning uni tundus magusana, sest küla ega keegi ei teadnud ta redupaika. Ta ise hakkas küll ennast nägema siin selgesti väejooksikuna, kuid häbi tal enda pärast ei olnud, vaid kanguse uhkus täitis ta meelt, et mind nad kätte ei saa. Metsa unised häälitsused ja öine vaikus seisis küüni ümber kodunurga liitlastena ja töötasid nagu hoida saladust. Ta oli enda pärast üsna muretu.

Päeval ta töötas talu mail ja küla ei teadnud teda pidada selleks, kes ta nüüd oli. Küla arvas, et ta on saanud ajapikendust, sest sinnapoole olid viidanud Ooretimäe rahva vastused Nigula Juhanile ja Karjamiku eidele, kes olid imestanud, et Toomas viibib veel kodukülas.

Jah, nõnda olid Ooretimäe peremees ja perenaine vastanud ning vanemate armastava hinge valvas tarkus oli seisnud nende väikese vale taga. Nad ei tahtnud küll uskuda reetmist üheltki külainimeselt, aga karta tuli siiski kasvõi Kaariku ja Antsu pere eitesid, sest nende pojad olid langenud ning nende sügavasti kibestunud hingedes võis tekkida kadedust. Aga see oli ainult oletada.

Et Toomas on väejooksik, see sai külale selgeks ühel juulikuu pühapäeval. Toomas istus kambri akna all heledas valguses ja ta päevitunud näo kuhu oli ta ees tuhmis peeglitükis, sest ta ajas püüdlükuna habet ja ta suu oli viltu. Aga kui ta siis juhtus tõstma silmad, ta nägi tänava käänus heledat riidet — see oli urädnik Iivan Paastukivi suvine vormikuub. Nüüd käis külmatunne noormehe südame alt läbi, sest ta teadis, et tullaakse tabama teda, ja kodus ei ole kohta, kuhu end peita. Seepärast ta jättis selle, mis ta tegi, ja kargas aknast välja. Ta hakkas jooksmas rukkipollu poole, et selle varjus kummargil kaduda nägematult metsa.

Oli küll kiriku-aeg, kuid igas peres leidis kodusolijaid ja need nägid õuedest ja akendest, et äkki urädnik Iivan Paastukuv upitas end üle kiviaia, ja tal oli sellega tuli taga. Siis nähti sedagi, et ta hakkas mööda välja Ooretimäe Toomast taga ajama. Aga Toomas oli tükk maad ees ja ta oli jälitajast väledam. See tegi südame kergeks neil, kes nägid, ning mõned naeratasid.

Seal jäi äkki Iivan Paastukuv seisma ja tal oli kuri nõu. Käis kõva kõmaka, sest ta saatis kuuli tapma. Kohe seejärel nähti Toomast langevat silmili. Põllupeenrale ta siis jäigi lamama tombuna.

„Laskis maha!“ kaebas endamisi Karjamiku eit, kes oli jäänud vaatama kõverana kaelkookude all, tulles parajasti kaevult. Ta vana ihu värises, sest see oli esimene kord, kus ta oma silmaga nägi inimese-tapmist.

Toomal aga oli veel hing sees.

Vaevalt jõudis Iivan Paastukuv ta juure, kui varises nagu jalust haaratuna pikali ja kohe oli Tooma kogu ta peal. Seal oli siis hirmsat vandumist, mis tuli Tooma suust ja kandus põldude pühapäevases vaikuses kaugele. Kuuldus lõõmise tumedaid mütsakuid, see oli Tooma käe töö. Mõni aeg hiljem nähti noormeest tõusvat ja minevat alla Mustalaane poole. Aga Iivan Paastukuv jäi lamama, kuigi ta oli vormikuues ja esindas seega suure Venemaa võimu.

Keegi ei tahtnud ta juure minna. Vaadati eemalt ja oodati, kas ta hakkab end liigutama, kuid seda nõu tal ei näinud olevat.

„Kuidas see Toomas selle põrmu ajaga ta nii tühaks ja vaeseomaks jõudis teha?“ pani imeks Nigula Juhani ja uhkusetunne seisis ta suunurkade taga naeruna, sest see oli oma mehe töö.

Paastukuv lamas tubli pool tundi liikumatuna. Ta ümber oli valge ristikeheina ja ta oma vere lõhna, sest ta nina saatis läbi paksude vurrude tumedaid niresid vormikuue krae vahele. Ta lõhutud huuled läksid aegamisi paksuks ja ta peksasaanud silmad hakkasid paistetama. Aga elu oli ta sees ja ta tuli viimaks meelemärgusele.

Ta avas silmad ja tundis, et seda teha on raske. Ja ta mõistis, et ta nägu on hirmus. Ta mäletas kõik, mis oli juhtunud. Ta lõuapärad tõmblesid, kuid seal polnud tulemas nuttu, vaid viha oli ta sees. Tal oli paha häbi pärast, sest ta teadis, et säärase näoga, mis tal nüüd oli, on piinlik minna inimeste

silma alla. Kuidas ta läheb läbi küla, andes inimestele toreda võimaluse parastada ja hõisata kahjurõomust enda sees?

Nõnda liivan Paastukuv ei mõtelnudki veel tõusta, vaid lamas edasi ja pidas aru, mis teha. Ta sulges silmad ja ta lõuapärad tõmblesid uuesti. Ta mõtles väejooksikule. See oli muidugi nüüd läinud, täna teda enam kätte ei saa. Hirmsa vihahooga tuli mõte kamandada kogu küla, ajada isegi terve vald püüdma põgenikku. Seega ta saaks näidata oma võimu ning nõnda ta nüüd peakski tegema. Aga ta heitis selle nõu kõrvale, sest talle tuli pähe parem. Ta üritas lõhutud huultega vihast naeru ja upitus jalule. Ta oli verine ja mullane ning kohendamine ei annud tagasi korralikku välimust. Ta ajas pondunud silmadega mööda maad ja leidis oma mütsi roosaka sammaldunud kivi kõrvalt, revolvri aga eemalt kõõmnevarte keskelt. Nüüd ta tegi minekut, kuid põldude kaudu, jättes küla kõrvale.

3

oretimäe peremees ja perenaine ise selle sündmuse ajal kodus ei viibinud. Nad olid kirikus. Aga kui nad jõudsid tagasi, siis kuulsid, mida küla rääkis ja mis oli igaühe suus uudiseks.

„Ega see tulemata võinud jääda,“ ütles peremees ja tundis nüüd teiste ees Tooma pärast nagu häbi, sest aeti ju teda taga nagu seda, kes on kurjategija ja kuulub kinnivõtmisele. Ja lastakse ta peale, pole targemat midagi kui sõjaväljal. Saab veel surma ja lõpetab oma elu häbiga. Pigem ta oleks võinud minna, sest siis ta oleks toimunud käsu kohaselt ja mis siis oleks tulnud, oleks olnud paratamatu. Aga nüüd ta teeb seda, mida ei tohi, kuid kergem pole tal sellest endal ja mure ta pärast vanemate hinges on nagu suuremgi.

Nii mõtles peremees ja vaatas oma hallide silmadega põllule sinna kohta, kus see üteldi olevat juhtunud. Aga perenaine seisis ta kõrval ja need olid ta sõnad:

„Siis Toomas sai vist ikka kuuli pihta, ega ta muidu kukkunud.“

„Mis sellest kukkumisest, kui ta pärast mees oli,“ vastas peremees ja nad läksid tarre leiba võtma, kuigi neid tõmbas metsa. Aga nad arvasid, et praegu ei või minna Toomast otsima, sest Iivan Paastukuv võis varitseda ja siis oleksid nemad talle teejuhiks oma peituläinud poja juure.

Alles õhtul, kui idataeva sinise videviku sügavuses rümpilved löid kergelt roosaks läänes lõõskava loojangu vastuhelgist, tegi peremees asja põldudele. Ta seisatas siin ja seal, nagu vaataks ta vilja, kuid ta kõrvad kuulataskid igat häält ja silmad käisid mööda metsäärseid põõsaid. Nõnda ringi vahtides ta nihkus aeglaselt alla Mustalaane poole. Ta oli minekujärjega Karjamiku talu kahe viljapõllu vahel, kui hakkas äkki kuulma midagi ja see oli inimese sügav magamishingamine. See kostis üsna lähedalt, kuid näha polnud kedagi ja nii see näis sel viivul Ooretimäe peremehele imeliku loona. Ta jäi seisma.

Põllupeenrast viie-kuue sammu kaugusel suvirukkis oli siniste kividega kungas ning seal pidi olema see, keda polnud näha. Siin oli võõras vili, seepärast Ooretimäe peremees selle sisse jalga ei tõstnud, aga kaela õieli ajamisega ei saanud silmad targemaks. Säärasel tunnil, kus kaste on juba

maas, ei ole enne siin väljadel magatud. Nii võib see magaja olla ainult meie Toomas, kes teeb seda hädaga, mõistis Ooretimäe peremees ja hüüdis sealt, kus ta seisis:

„Toomas, ega see sina ometi ole?”

Nüüd lakkas see, mis seni oli kuulda, ja vilja varjus nagu polnudki enam kedagi. Aga mõne aja pärast seal aeti end istukile ja võeti peast kuub mille all oli magatud. See oli Toomas. Rohud olid litsunud oma varte jooned ta magatud näkku risti ja põiki, aga häda see polnud päevasest heitlusest saanud. Häda pidi siis olema mujal, sest ta oli kukkunud, meenus isale ja ta tahtis seda nüüd küsida. Aga kui põgeniku isa seisab põllul ja paistab sealt kaugele ning näikse kellegagi kõnelevat, siis on see kahtlane lugu, mõistis Ooretimäe peremees ja istus maha vilja varju. Ja siis nad ajasid juttu, nägemata teineteist.

„Sa olevat kukkunud,” kõneles isa. „Kas kuul sai ihu kätte?”

„Pole minu ihul küünekriipsugi,” tõi Tooma muretu hääl vastuse.

„Seda ma mõtlesin,” lausis isa. „Aga mis sind siis jalust maha võttis? Ega see hea olnud, et sa teda seal mudisid. Joosnud edasi, siis see oleks jäänud ära, mis nüüd oli.”

„Kus ma siis enam sain joosta, kui tuhin tuli kallale minna. Tema laseb minu peale! Mis süüdlane mina olen? Mina ei taha tapma minna ja see, mis ma teen, on Jumala käsu austamine — siis sellepärast aetakse mind taga tapva kuuliga! Kuum viha tõusis mu sees ning ma heitsin end maoli ja ootasin. Mu küüned käristasid seavöödi juuri ja mu hambad olid suus risti. Ta tuli mu käte alla ja ma sain ennast natuke rahustada. Aga ma sülitän veel praegugi viha pärast, sest ta oli oma revolvriga kokku kalts ja säärased nad on kõik. Enestest pole sõdijaid, siis ajavad meid välja. Aga et minust minejat saada, selleks pean ma küll enne ogaraks jääma.”

„Ei sa ogaraks jää,” kõneles isa. „Su kangus teada, ei sa lähe. Ja ega mina ütlegi, et sa pead minema. Ainult see on ütelda, et tulevad ju siingi need päevad kätte, mis sind mujal ootasid.”

„Tulgu!”

„Tänasest päevast näha, et see asi neil ette võetud. Tahavad sind vage-seks nokkida.”

„Siis nokkigu!”

„Ja pole siis sellest kasu ühti, mis sa teed.”

„Eks see natuke ikka, et siis nemad ei saa minust kasu. Mina ei taha nende eest sõdida.”

„Kui sa nii oled mõtelnud, ei ma siis mõista sulle vastu rääkida. Pole mina sinu elu peremees, pead ise teadma, mida teed. Oled kord sellele teele astunud, siis hoi a silmad lahti ja — uni erk. Kui sa siin enne magasid, siis põld kohe norises su käes ja see polnud peidus olemise moodi.”

Seda üteldes Ooretimäe peremees ajas kaela õieli ja otsis silmadega viljapeade varjust poja nägu. Toomas aga istus kaksiti sinisel kivil, ta heledate juustega pea oli taeva taustal ja ta ei varjanud ennast. Nüüd ajas isagi end jalule ja küsis:

„Kuidas selle söömisega teha, ega sa praegu toa ligi tohi tulla?”

„Küllap ma täna veel tulen,” vastas Toomas ja astus läbi vilja isa juure.

„Täna ta silmad paistetust täis, ei ta nendega valvata näe.”

Nad liikusid mööda põllupeenart ja tulid tallu. Sel ajal, kui Toomas toas sõi, oli ema ta kõrval ja vaatas üksisilmi ta peale, aga isa seisis õues ja

pidas tänavat silmas. Küla elas oma õhtust elu, olid kuulda tema videvikutunni hääliitsused: loomade inisemine lautades, inimeste une-eelsed sõnad õuedes ja hiline kaevukoogu kägin Ooretimäe vihusauna taga tanumas, kus oli külakaev. Ei kuulnud midagi niisugust, mida tuli karta.

Siis astus Toomas õue ja läks sinna, kuhu ta pidi minema, sest selle katuse all ta enam ei võinud magada.

4

Iivan Paastukuv ei näidanud enam nägu ja külas naerdi, sest kõik olid kartnud halba, aga nüüd läksid südamed kergeks ja hea oli lõõpida selle üle, keda ei sallitud.

„Eks tal ole veel rohelised rattad silmade ümber,” ütles Nigula Juhana ja vaatas muhelevalt nendele, kes teda kuulasid.

„See on!” mõistis Antsu Ott. „Ega need ole aurahad, et tuled maailma-inimestele näitama.”

Nõnda üteldi ja arvati teadvat, et siia ta enam ei julgegi tulla, sest siin võib vana lugu korduda.

Iivan Paastukuvil aga olid omad plaanid. Ta oleks võinud korraldada väejooksiku tabamiseks ajujahi, kuid siis oleks seal viibinud teisi inimesi ja ta poleks saanud teha seda, mida kavatses. Ta unustas, et peab kinni püüdma keisri soldati. Ta võttis nõuks teha Ooretimäe Toomale otsa, sest seda kiandas ta sees kättemaksumu.

Ta arvas õieti, et väejooksik kodus ei maga. Kus ta redus on, see tuli välja nuuskida. Nii rumal mees ta ei olnud, et oleks hakanud külarahvast üle kuulama. Tundis ta ju liialt hästi neid neetud eestlasi, kes tõmbasid alati tsaari võimu esindajaga kokku puutudes nagu lukku, vaatasid altkulmu ja muud nende suu välja ei annud kui „ei mina tea midagi”.

Paastukuv teadis seda ja ajas asja teisiti.

Ühel päeval tuli metsatukast mustikamemm Antsu talu karjapoisi juure, aga poiss ei tunnud teda, sest ta polnud siit kandi inimene. Ometi päris naine jutu sees nõnda:

„Ei tea, kus see Ooretimäe Toomas nüüd elab ja on?”

„Mis see sinu asi on,” vastas poiss.

„Ega ta, vaene loom, nüüd enam kodus julge magada,” rääkis eit.

„Magab, kus magab, ega ta sinu juure ikka magama tule,” arvas poiss.

Nüüd memm sai tigidaks ja hurjutas:

„Mis sa haugud, häbene ometi vanainimest!”

Aga poiss ei häbenenud, vaid andis veel sõnu ja eit läks kurjustades metsa tagasi.

Kui külas sellest kuulda saadi, siis mõni haistis Paastukuvi plaane, kuid tõde ei teadnud keegi. Seda, et Paastukuv ise liikus mõnel õhtul metsa serval, ei juhtunud nägema ükski. Ta istus sarapuupõõsas ja ta ümber oli nii, nagu oleksid siin ainult rohelised lehed, aga nende varjus pumpas süda oma verd ja ihkas teise surma.

Seal varitsedes ta siis juhtuski ühel õhtul nägema, kuidas Ooretimäe Toomas ilmus nagu vari küüni juure.

Ta tumedat kogu oli pimeduses nagu hirm vaadata, aga suur rõõm tuli Iivan Paastukuvi südamesse siis, kui ta nägi teda pugevat küüni värava alt sisse. Nüüd see elukas oli lõksus ja tasumisetund oli käes.

Paastukuv astus põõsast välja ja see ärevus oli ta sees, mis tuleb enne suurt sündmust ja tähtsat tegu. Ta võttis revolvri pihku ja ta karvane tedretähnidega kaetud käsi värises ning ta lõuapärad naksusid. Ta suu sosistas vene vannet, kuid ta seisis veel paigal, sest ta ei teadnud, kuidas edasi toimida.

Väejooksik oli seal sees, aga kuidas talle ligi pääseda? Küüni uks oli kinni, sinna sisse ta ei saanud ega tahtnudki saada, sest sealne pimedus ja vaenlase lahe silmad tonausid taile' mää' hädäontükuna. Kuidas siis teha? Kas oodata hommikut, seda tundi, millal ta hakkab värava alt välja pugema? Nii kui ta oma pea sealt esile ajab, jookseb kuul talle laubast sisse nagu kappasse. Sinna ta siis jääbki.

Sinna? Ei ta nii või sinna jääda nagu abitu rott lõmastatud peaga lõksu uksele. Siit ju oleks siis näha igale silmale, et pole olnud kallaletungi väejooksiku poolt ega põgenemist, seda, mis oleks õigustanud ta tapmise.

Kuidas siis teha? küsis Iivan Paastukuv endalt uuesti. Lased ta küünist hoopis välja, mine siis teä, kuidas see kõik läheb, sest siis tal on jalad all jooksmiseks ja kuul võib tujukana mööda minna.

Nõnda seipitses Iivan Paastukuv oma plaani ja tal oli sellega mure. Aga siis lõi ta sisse hirm, sest ta seisis lagedal ja väejooksik võis teda peidiku pilust näha ning teisest küljest põgeneda. Kas seal on väravad?

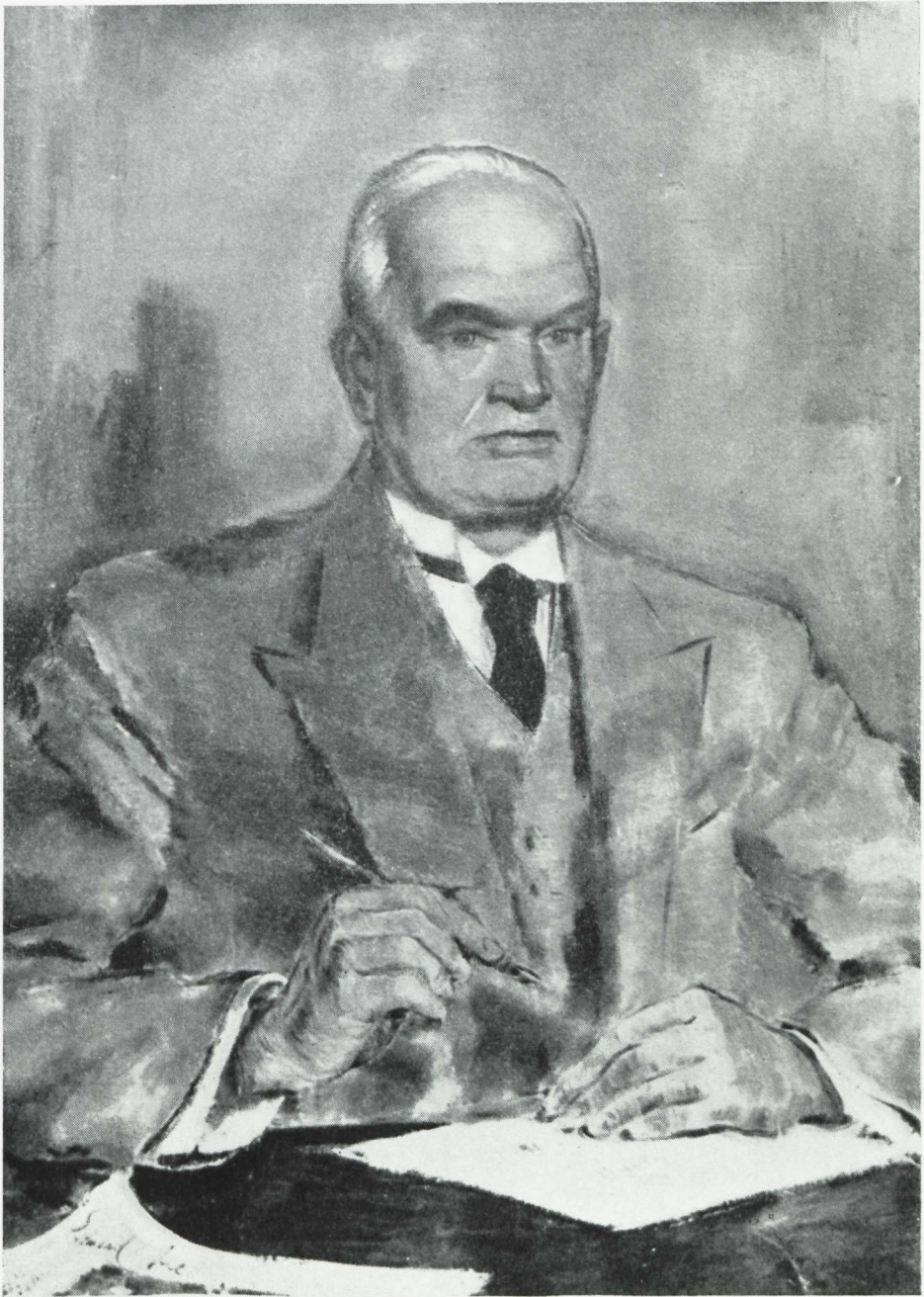
Seda Iivan Paastukuv ei teadnud. Ta läks seda vaatama ning mõõgatupp peksis äreval käigul ta saapasääri. Nõnda ta tuli küüni taha ja nägi, et seal olidki väravad. See ei olnud hea. Aga kui ta oli neid uurinud, siis ta rahunes, sest roostetanud tabalukk hoidis neid kindlasti kinni ja nende alt pääsis läbi ainult putukas. Pealegi tuli Iivan Paastukuvile siin õige mõte pähe ning hirmsa teo rahutus lõi ta vere ihus mähisema.

Ta võttis taskust tikud ja pistis tule värava alt heinakõrtsesse. Leek tudises algul nõrgana ühel kohal, läks siis hoogu võttes nobedasti küüni ning nüüd ei olnud enam aega. Paastukuv ruttas pooljoostes teist väravat valvama. Ta teadis nüüd, et väejooksik ei pääse, sest seal on tuli ees ja siit ta peab välja pugema. Pistku aga pea! Sinna ta jääb ja tuli teeb oma töö. Siitki küljest tuleb veel tikuga susata, kui ta on juba siruli. Temast jääb järele must tomp ja igaüks peab uskuma, et redusolija ise ajas küüni põlema.

Paastukuv seisis üsna värava juures, sest hädäohtu polnud karta, aga läheda maa pealt oli hea lasta ja vaadata hirmunud nägu ning saata ta sõimuga teise ilma.

Küün hakkas ajama musta suitsu ja seest kostis lækastamist. Nüüd ta peab tulema, mõistis Paastukuv ja vahtis värava alla niisuguse kiindumusega, nagu ei saakski ta sealt enam silmi lahti. Kas seal ei olnudki juba midagi nagu liikvel? Kogu ta tähelepanu oli mustendaval aval. Samal silmapilgul aga kargas värav lahti ja see oli ootamatus, mis võttis Paastukuvi kohmetuks. Ta ei teadnud, mida teha, sest ta ei näinud kedagi ja varsti ta ei näinud enam üldse. Jahmatus oli veel ta sees, kui küünist tuli raske ja teravate servadega päekivi ning murdis ägeda hooga ta pealuu sisse. Ta varises pikali ja laskis korinal enesest hinge välja.

Korin oli veel kostmas, kui küünist hüppas välja Ooretimäe Toomas ja ta silmad jooksid vett kange suitsu pärast. Tal oli nõu kohe metsa karata, aga kui ta nägi seda, missuguse põhjaliku töö oli teinud see kivi, millega ta oli maganud kõik oma reduõöd nagu sõbraga ja julgustajaga, siis jäi ta seisma. See oli siis nüüd nii, seda enam parandada ei saanud. Ja seda oli

E. Ole

Riigipresident K. Pätsi portree. Õli

E. Viiralt

Berberi naine. Joonistus

teinud tema ning oli pidanud tegema, sest teisiti ta siit välja ei oleks pääsnud. Ta oli näinud läbi prao, mis ja kes teda ootas. Teist valikut ei olnud. Nüüd oli see tehtud ja tal ei olnud halba tunnet, vaid heameel, et läks hästi ja ta pääsis eluga. Aga nüüd ta teab ka, mis teda ootab, kui see teatavaks saab. See võib aga jääda ka ainult tegija teada, kui pole jälge ega jäänet.

Nii mõteldes Ooretimäe Toomas kandis Paastukivi eluta kere põlevasse küüni, aga revolvi riigi ja pani oma taskusse. Siis ta läks metsa, kus oli pimedus ja vaikus. Ta teed valgustas esialgu tulekahju, mis heitis oma punakat kuma laande, kuid varsti ta jõudis nii kaugemale ja niisugusesse tihnikusse, kus oli täiesti pime ja ta ei näinud oma jala ette. Ta komistas kändudele ja pidas vahel seistes nõu, nagu otsiks ta õiget teed. Mõnes kohas oli pehme ja siis ta vajus, aga teisel löid sõnajalad ta astudes kahisema ning need kohad ütlesid, kus ta on.

Nõnda ta liikus üha edasi ja ta pea ei olnud norus. See, mis ta oli teinud, andis talle kangust juure ning ta mõtles: kui teie tahate, et ma pean tapma, siis ma tahan teid endid.

Ta oli pimedas metsas ja ta oli valmis võitlema nagu kiskja.

5

Küüni varemete vahelt leiti midagi söekarva ja kõik said aru, et keegi on põlenud sisse, sest must tomp andis umbkaudu veel inimese keha plaani välja. Ja need, kes seal olid, vaatasid Ooretimäe peremehele, sest see oli olnud tema küün ja Toomast ei olnud midagi teada.

Ooretimäe peremehe suu jäi sõnatuks ja ta hallid silmad seisid kaua sellel mustal, mis oli avastatud. Õnnetus oli tulnud ta peale tulega ning surm oli astunud kaasa, et suurendada ta häda. Siin siis ongi nüüd see, mis on veel järel Toomast ja ta kangusest. Ei tahtnud minna ja nägi nagu otsa ning nüüd on see sündinud.

Teised, kes seal olid, ei sõandanud segada Ooretimäe peremeest ta raske silmapilgul. Valitses vaikus ning kõik püsisid seal, kus nad olid. Aga siis märkas Nigula Juhani elavnedes midagi, kuid ta ei ütelnud, mida, vaid ajas käe tuhka ja tõstis musta tombu kõrvalt eseme, mis oli tules kannatanud. Kõik nägid, et see oli mõök.

„Mõök,“ ütles Nigula Juhani ja jälle vaadati Ooretimäe peremehele. Siis oldi tükk aega vaig ja seejärel Antsu Ott küsis Ooretimäe peremehelt:

„Ega su Toomal niisugust riista olnud?“

„Pole mina ta käes muud näinud kui taskunuga,“ vastas Ooretimäe peremees.

„Kes teine siin niisugust tohibki kanda kui Paastukivi,“ sõnas Nigula Juhani.

Nüüd vaadati jälle mustale tombule, aga teise silmaga, ja mõni ei tahtnudki enam vaadata, vaid pööras näo mujale ja sülitas.

„Kes teda siia ajas?“ sõnas Antsu Ott.

„Eks see ole teada, mis asi teda siia tõi,“ vastas Kaariku peremees, „Küsi parem seda, mis vägi ta siia pikali pani.“

„Mis sellest küsida,“ mõistis Nigula Juhani. „Pole meie asi, kuidas ta oma hingest ilma jäi. Siin ta nüüd on maas, aga siia ta ei või jääda.“

„Mis temaga teha?“ avas nüüd ka Ooretimäe peremees suu.

„Mis muud kui silma alt ära,“ vastas Nigula Juhan ja kippus labidat tooma. Aga Ooretimäe peremees ütles:

„Oli, mis ta oli, aga eks ta ristiinimene olnud ikka. Ei teda koera viisi tohi auku ajada.“

„Kes teab, kuidas Toomas arvaks, kui ta siin oleks,“ sõnas Nigula Juhan ja vaatas Ooretimäe peremehele silma sisse ning see sai aru. Aga ta vastas Juhanile:

„Paned ta mulla alla kõrvale, aga jutud lähevad oma teed ja siis langeb kahtlus meile kõikidele. Suur süü langeb Toomale.“

„Siit kandist jälle sul õigus,“ ütles Nigula Juhan ja lisas: „Olgu ta siis siin, ega temast enam tunnistajat ole.“

„Olgu siin, ja tulgu, kui on tulija, ning viigu ta pühitsetud maa sisse,“ kõneles Ooretimäe peremees. „Kui ta mu küünis valvas, eks ta siis võinud väsida ja küllap siis tuli ta käest lahti läks, sest suitsumees ta ju oli. Paks heinasuits löi hinge kinni ja siia ta jäigi.“

„Nii see võis olla ja mis ta teisiti peabki olema,“ ütles Nigula Juhan.

Nii see siis otsustati jätta.

Mehed seisid ikka veel varemete juures, kuigi oli tööpäeva hommik. Töö pidi niisuguse sündmuse puhul ootama. Ooretimäe peremeest aga tõmbas Mustalaande, sest ta teadis, et seal on Tooma varuvarjupaik ja seal ta praegu on. Tema suust saaks kuulda, kuidas see tuli ja miks see nii läks. Praegu oli veel õige aeg minna, sest võimude kõrva asi veel ei ulatunud. On nad kord siin, ei siis enam tohi Tooma juure jalga tõsta, sest siis ta peab olema nagu maa alla kadunud ja õieti teed, kui sa ei vaata sinnapoolegi, kus ta on.

Seda ta mõistis ja tegi teiste juurest minekut ning tuli põllule. Kui ta oli juba sealmaal, kuhu võõra silm enam ei ulatunud, siis ta pööras metsa ja pani jalad astuma nii, nagu need vähegi veel võtsid, sest käia oli tubli kolm versta, võib-olla rohkemgi. Ja käia polnud kerge, sest sinna ei olnud teed. Vahel ta jäi seisma, kuulatas ning kuulis ainult enese hingeldamist. Nõnda ajades ta jõudis tihnikusse, kus pidi olema varjupaik, mida ta oli käinud kord Toomaga vaatamas. Nüüd ta seisis ja tunnistas ümbrust ega teadnud, kus on samblaga varjatud salakäik, mis viis Tooma poolt meisterdatud maa-alusesse koopasse. Kas õige vilistada, et poeg teaks välja tulla? Vile asjas oleksime pidanud omavahel kokku leppima, siis oleks nüüd teada, missugune see peaks olema, et oma oleks tunda, mõtles Ooretimäe peremees. Samas ta aga kuulis sõnu:

„Mis sa seal seisad?“

See tuli Tooma suust ja noorte kuuskede varjust, kus oli koht, mida Ooretimäe peremees oli otsinud. Sinna ta siis astus ja ütles:

„Noh, poeg, mis sinust nüüd saab?“

„Mis mul täna siis hullemat karta kui eile ja enne?“ küsis Toomas.

„See ju sinu töö?“ päris isa ja ta hääl oli vaikne.

„Mis asi?“

„Panid ju sina Paastukivi magama, ega ta ise sinna siruli jäänud?“

„Kas siis tuli pole oma tööd mõistnud?“

„Pole tema su nõus olnud,“ vastas Ooretimäe peremees ja vaatas pojale murelikult oma hallide silmadega.

„Ei olnud minu nõus ega võinudki olla, sest oli teise tehtud,” seletas Toomas.

„Tema?”

„Tema tegi minu jaoks, aga asi läks teisiti.”

„Siis tema, seanahk, tegi meie tööväeva tühjaks ja saatis varanduse vastu täevast,” läks Ooretimäe peremees kurjaks ja kahjatses taga häid heinu, mis olid saadud küüni ilusasti kuiva ilmaga.

Toomas jutustas, mida ta teadis, ning ütles:

„Ei läinud mina seda talle viima. Mis ta sai, seda ta tuli ise saama ja olgu nüüd rahul.”

„Rahu järjel tema asjad ongi, aga mis palk nüüd sind ootab? Ega sa oma nina nüüd enam tohi siit välja pistagi.”

„See ongi häda, et pean jääma laisapõlve pidama. Ei saa põllule sind aitama.”

„Mis sa sellest räägid.”

„Ikka räägin, ma ju põllu ja sinu ees suur süüdlane.”

„See pole praegu jutuks ega ole see mureks. Ütle seda, kuidas su toiduga teha? Pole ju hea, et mina siia tulen ega või ka sa ise enese eest hoolitseda.”

„Sul päeval põllul tegemist, eks unusta siis mõnikord oma toidukott kärebise alla. Küllap ma pimedal ajal liigun ja leiän, kui teada, missuguse all.”

„Nii ta vist kõige õigem ongi?”

„Mis siin muud veel mõelda.”

Nad leppisid kokku ja nii nad tegid.

Ooretimäe Toomast käidi pärast seda otsimas ja metsa aeti mitmet pidi läbi, aga ta jäi kadunuks ning keegi ei teadnud, kus ta oli.

6

us urädnik oli hakkaja inimene ja tal ei olnud nupust puudus. Tema metsa ei läinud, vaid tuli ühel päeval Ooretimäe õue ja tal oli peremehega vali kõnelus.

„Kus on su poeg, seda ma tahan kuulda, ja silmapilk?!” kärkis ta.

„Küllap sa seda kuulda tahaks,” vastas Ooretimäe peremees rahulikult. „Aga ega sa seda minu suust küll kuule.”

„Sinu suust, sest sina tead, kus ta on!”

„Kui mina seda tean, siis on see minu sees varjul ja sul ei ole võimu, et seda välja võtta.”

„Ma saadan su varjamise pärast vangil!”

„Seda sa ei tee, sest ta pole minu varjata, vaid jumal hoiab teda seal, kus ta on.”

„Kus ta siis on?” nõudis urädnik karjudes.

„Sinu amet sunnib sind teda otsima ja minu au ja armastus käsib teda sinu eest peidus pidada,” vastas Ooretimäe peremees rahu ja kindlusega, mis vihastas urädnikut väga.

„Küll ma su kangusest jagu saan!” ütles ta ja selle ähvardusega see käik seekord lõppeski. Aga kui ta teinekord tuli, siis ta ei pärinud enam Toomast, vaid küsis:

„Kus su hobune on?”

„Mis sa mu loomast tahad?” päris Ooretimäe peremees vastu.

„Sa näita mulle, kus ta on.”

„Ma võin teda sulle näidata, sest ta ei ole varastatud,” lausus peremees ja viis urädniku hobuse juure.

„Teist hobust sul pole?” küsis võimumees nüüd ja võttis ruuna suu kõrvalt kinni.

„Sa tead, et hobused on läinud sõja nahka,” vastas Ooretimäe peremees.

„Ei või siis minagi nende poolest rikas olla — ainuke loom!”

„Ja nüüd sa jääd sellestki ilma,” kõneles urädnik ning seekord ta ei karjunud. „Ma viin ta ära ja ta jääb mulle pandiks. Tood Tooma välja, siis saad ta tagasi.”

„Ma jään ilma loomata kimpu,” kokkus Ooretimäe peremees.

„Seda ma arvan,” vastas urädnik. „Ja seda pea meeles ning seda teadku kogu küla: kui keegi oma hobuse sulle appi saadab, siis jääb ka tema oma loomast ilma.”

Ja nõnda jäi Ooretimäe talu hobusetä. Kibedad tööd olid teha ja vili tuli vedada, seda ei saanud valmis looma abita. Tuli on teinud talu heintest lagedaks ja nüüd siis tuleb jääda viljastki ilma, üks nuhtlus teise otsa, mõtles Ooretimäe peremees ja ta meel oli raske. See oli õige, mis ta urädnikule ütles, et mitmeaastane sõda oli teinud maa hobustest tühjaks. Neid ei olnud kusagilt saada. Jäagu siis vili mädanema väljale ja tõusku surmahais põllul sellest, mis ta ise on sünnitanud. Aga ei anna isa käest oma last, keda tema on kasvatanud. Ja nõnda teen minagi, mõtles Ooretimäe peremees ning ta meel oli selle poolest kindel. Mis siin hukka läheb, on ainult ühe suve vaev ja ühe talve leib. Aga Tooma taga on paarikümne aasta hool ja armastus ning ta ees palju elamata aega.

Ooretimäe peremees tegi oma südame kõvaks ja tõstis jala põllule ainult selleks, et viia toidukott kärbise alla. Kotti oli kästud panna teateid kodusest elust ja seda ta tegi nüüdki. Mis kirjjas üteldud, see pole kaebuseks, vaid selleks, et sa kõik teaksid, seisis paberil. Olgu aga Toomas mureta, ei jää leivata tema seal ega vanemad talus.

See teade läks kotti kaudu Mustalaande ööl vastu kolmapäeva. Ja päike oli kolmapäeva õhtupoolikul veel suures kõrguses, kui nähti Ooretimäe Toomast tulevat külla. Teda ei oldud hulgal ajal nähtud ja pärast seda, mis juhtus Paastukuviga, polnud teda keegi näinud. Nüüd jäeti tööd ja vaadati teda, aga tema ei vaadanud kellelegi. Ta silmad olid nagu palavikust roosakad ja ta nägu oli hirmus sellest, mis oli ta sees.

Ta tuli Nigula Juhani juure ja ütles:

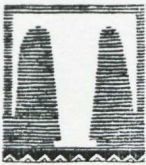
„Et sina oled talitaja, siis seo mu käed ja saada mind teele, ma olen ise ennast su kätte annud.”

„Kas mets võttis meelega peast?” küsis Nigula Juhani ja oli oma imekspeanemises kuri.

„Et isa saaks hingata ja mu sünnikoha põllud elada oma elu — selleks ma tuln,” ütles noormees ja kõik nägid, et ta ei kardaks surma, vaid annab kõhelemata elu oma maa eest.

Ta käed seoti ja ta viidi ära. Ja pärast seda ei näinud teda enam ükski koduküla rahvast, sest ta lasti maha kui väejooksik, mis on häbistav asi. Aga küllas teadsid kõik, et ta oli vahva ja suri sangarina, sest ta ilmutas oma rahva kangust võõra võimu vastu.

Õhtupoolik

linelt ja lõhnvalt kumendab õhk,
praksuvalt lõhkevad pungad,
õhtune päike kui tungal
lõkendab taeva sinavan laanen,
hõõgubki mullune kulu ja põhk,
vastesse haljusse kustuden vaanelt.

Aia serval on varane lill
praotand õissilmad rõõsad,
rohelist uhkavad põõsad,
lehtedel väreleb mesilassumin.
Eemal tuututleb karjase pill,
kõrgusse tõuseb sest mahenev kumin.

Vahel peenarde mustava rea
küüruten rehitseb naine,
turjal kel aastate paine,
vaevu kel jalg rada kitsuvat tallab.
Siiski ta käsi veel korda siin peab
koduse hüti ja aedmaa vallan.

Talle elu ei olnud idüll,
päevi näind halbu ja kurje,
paremi lootuste purjed
lapsed siit avatlend laia maailma.
Rõõmudest enam on mured toond küll
südame jääd ning kibedust silma.

Ah, kuis jälle nüüd lõhnab see muld,
rõõmlevad magusan uiman
meeled ja liikmedki tuimad,
vanaduslumi veel hingelt nüüd vajub.
Tuhmuvad pilgud kui kannaks veel tuld
õnne ja nooruse igatsusajult.

Kaunimalt kõndind ta ellu see aeg,
õitsend mil uibu ja sirel,
otsekui lapsikul kirel
ümbrust ta seks vaid ehtind ja silund.
Millegi vastu nüüd enam ei vaeaks
siinse vaikuse sügavat ilu.

Tihti ta mõtteld nüüd mälestus seob,
puhaten päevatöö vaevast;
sellal tükike taevast
unelda viivu ta silmaden tohib,
sest all tuttava, soojuva peo
niigi võib jõudsalt targata rohi.

Ning sealt laialisirutet käelt
iial ei ole veel lahkund
päikese helendav lahkus.
Õhtune tuulehoog taltub ta sülen,
hallikaid hiukseid unele säeb,
kuni öö rahu on lehvind neist üle.

Taat

Ta nägu pole nooruslikult lõbus,
ta rüht on värelev ja kühma murt,
kuid kepi toetet samm on veelgi kõbus,
kõrv elu vastu pole hoopis kurt.
Ta silmin puudub õnnis rahu,
sest käsi lõtv ei enam tahu
neid pilvi poole tõusvaid elamuid,
ei vinna enam ülakorra tippu
jõud vanadusenõrk nüüd sarikpuid,
et heisata säääl lehvlema töölippu.

Ta päeve paremik, kõik jõudsad tunnid
on siia valmivasse linna jäänd,
kui lapulist nüüd vargsi käima sunnib
tend raugaikka juhtiv ajakäänd.
Tööst siinsest veel ta mõtleb soojalt,
kuid oma lihtsemeelset loojat
ei tunnusta see ümbrus härratsev,
see kirev, kõrgilt uhke majarivi,
tast möödub eluvool nii võõras, käratsev,
vaid kuulekad ta all on tänavkivid.

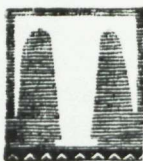
Ei ole talle jäet siin ulualust,
peab käien keeldumagi otseteest,
et autol, isandmehel minna jalust —
kes mõistab, sallib uitvat vanameest,
siin pole teda enam vaja!
Vaid puhu mõnest unund majast
tend imetlema lapsed ruttavad,
ta ümber viivu ringleb lustlik kisa,
sest lapsed üksi näind kui tuttavat
ju muinasjutest pärit ürgset isa.

Ent märkamatul kaduviku tiivad
on hinge puistand peatse surma eod,
siit mullast jäädavalt ta ankur hiivat,
ta jõud ei tõuse enam meheteoks.
Ta teab, et võimas ehitaja
nüüd on ta poeg sel uhkel rajal.
Nii valus mõelda, sinne elusead
talt sõjaohvriks nõudnud teise poja,
et iltseden üle mitme ea
võiks rahun püsida need võõrad kojad.

Teid pikki, mõtteid keerukaid ei luba
ta päevad lõpuni küll järgida,
tend ootab kaugel umbne üürituba
ning ikka tagaskutse märgina
on väsimus ta teele astund.
Ta lahkuden kui vabaks lastu
tuul üles keerdub tolmupilvena,
et tõmbub kühma iga hoone hari
ning raju-ennustava ilmega
siis vajub üle taeva laiuv vari.

Kivid tules

10

A oli läinud mööda postkontorist.

Vaatas tagasi piki tühja sombust tänavat ja kergitas kulme, et kuidas see ometi tuli. Ta oli märganud, et Kaarnamäel vahel võõrasema unustas seasöögi nõu tuppä ja läks tühjalt lauda juure; tuli siis rutates üle õue tagasi tuppä ja unustas, milleks ta sinna õige tulnud. Kuid siis oli ta ikka vihane ja suu sootuks vait, nagu oleks ta üksi majas. Mõnikord saatis välja süümõistmisi ja seletamisi nii minnes kui tulles. Temal aga polnud palju asju, suurt viha ega seletamist ja nii juhtus unustamistki vähe. Kuid nüüd — pakk postkontori jaoks pihus — kõndis ta ometigi sellest mööda.

— Noh, ikka tegi nii vaeseomaks, ümises naeratust kiskudes ja mõtles tööle all kaevanduses. Ta polnud endast hoolinud. Ta oli lõhkunud ja loopinud kive nagu põgeneja, kes uuristab käiku läbi kivise maa. Niisugune tuju tuli ja nüüd olid õlalihased kuidagi imelikult lõdvad ja pehmed, pea kumises ja üle selja jooksis puhuti külm värin. Küllap see lõhkumine all oli teinud inimese tuimaks, nii et võis minna märkamatult ja tühjalt edasi, endal ei mõtet ega asja kusagil.

Peatus pilgu, võttis mütsi peast ja pühkis üle lauba.

Vaatas ringi nagu midagi otsides ja silm peatus hilissügisest sombust tumedalt esile lõikuvail vabriku tohutuil hooneil, mis paistsid ulatuvat taevani ja näisid olevat piiritult laiad, nagu poleks neist üle ega mööda enam muud maailma. Tahm, raske bensiini- ja suitsuleitsak tuli taevast tagasi maha ja ronis hoonete vahel. Kollaste kulmudega sorguskarvaline koer vaatas altkulmu Joosepi poole, põikas kartlikult üle tee, saba jalge vahel, nagu kartes lööki.

— Vilets küll, aga ikkagi koer, mõtles Joosep, sest üle tee jooksev koer pidi tooma õnne. Ta ei olnud küll teel suure õnneküsimusega, kuid ometi

— õnne võis olla alati ja ta poleks tahtnud, et nüüd, millal ta läks selle pakiga, oleks talle vastu tulnud mõni vanaeit või kass.

Muidugi, loomad jooksevad oma teid ja võivad joosta — inimesel pole sellest sooja ega külma. Aga siiski vahel jääd nii vaatama... Ja nüüd ta vaatas, kuni koer läks põiktänavasse ja jäi norutama aia ääre, nagu oleks ta kodutu ja nõust lahti, kuhu minna.

Joosep astus nüüd kiiresti postkontorisse ja andis paki ära. Paari päeva pärast on see Helmil käes. Siis ta näeb ja mõistab, et pole unustamist. Ja ega see kirigi ütle enam, kui et siin on kõik meeles ja et on muret!...

Saatnud paki kaalule ja jälginud, kuidas ametnik tegi sellele märkmeid ja asetaski jooksva posti hulka, läks Joosep tagasi tänavale ja lonkis aeglaselt barakkidevahelisel teel. Tema korteri lähedal kraapis kõhn, hallipalge-line naine tänavalt hobusesõnnikut korvi. Ta tundis seda kraapijat. See oli Easte naine, kes elas ju nende barakis tuba nr. 3. Tal oli õigus olla hall ja vilets, sest tal oli viis last ja kuuenda kohta lootust või enam veel kartust, et seegi peatselt saabub. Tuba oli kitsas ja palgapäevadel tuli koju rohkem purjus mehe vandumist kui toiduraha.

— Eh? Kas porgandite ajaks pole vara? küsis Joosep nalja otsides, kuid naine ei naeratanud. Ta oli vist küll unustanud naeru, sest ta suu ümber oli hulk sootuks teisi jälgi ja sügavaid jooni.

Naine viis korvi kogutud sõnniku väikesesse hobuseuhtluse suurusesse aeda ja siis alles ütles:

— Kust sa kevadel enam?... Eile oli — kümniku naine korjas sellegi tera ära oma akna alla. Kes seda teisele tee peal hoidma hakkab. Siis nii kui näed, korjad ära. Tahaks ju ka, et kasvaks. Lastele närida...

— Mis siin kasvada on! ütles Joosep. Naine heitis väsinult käega ja pühkis siis põlletükiga nina. Jah, hobuseuhtlus — ei rohkem. Seesugune väike lapp akna ja uurakile vajunud väljakäigukoha vahel. Ning siingi piiriks naabrid. Kevadel tuleb tüli ja ütlemist iga jalatäie pärast. Ja see kurnatud naine hakkas silmi pühkima, kui seletas, kuidas ta mullu toonud Püssist õelt kaks kana. Ta hoidnud neid kastis, kuid ikkagi löödud neil sääred alt, sest tal polnud leplikke naabreid.

Edasi astudes mõtles Joosep äkki, et kuidas see on — kas Easte Leena ja teisedki polnud omal ajal noored? Niisama noored ja rohkete lootustega nagu igaüks? Jooksid karja järel või mujal kusagil ja naersid. Ning siis käisid leeris, said täiskasvanuks ja... nojah, siis hakkas minema ja minema. Elukaar läks kitsamaks, selgemaks ning külmemaks. Ja nüüd nad nii elasidki, tundes külma südames, kannatades ning turtsudes ja torisedes, nagu poleks maailmas enam üldse päikest, ei pilvedegi taga mitte.

Siit läks mõte edasi: kas tuleb see temal niisama?

Selge, et teid on palju ja käijaid ka. Näe, kogu maa on neid täis. Ning üks selle elurajakesega ole nii, et seal ei astu teine sammu ette. Tuleb

endal minna eluservale nagu uudismaale ja katsuda, kus ja kuidas. Siis tuleb nii, et üks laseb oma eluga ülalt alla, teine alt üles, kolmas rabeleb ega saa paigast. Nii see on, et muretust ja pealehakkamist on algul veri täis, aga kui hakkad endale pesa keerutama, siis jäävad käpad kinni ja heinadki pole pehmed. Ja kuhu tahad pista kätt, et võtta ja ehitada, seal on kümme ja sada teist ees. Nagu nägematu õnnetuse-kutsikas kõnnib ümber kõigi ning salvab kord ühte, siis jälle teist.

Nagu hall ämblik veaks oma nõore ümber olemise. Oled küll tugev ja vaba, aga kui on tühi tund ja sombune päev, siis tunned, et elu on nagu kärbes paberil kinni. Piriseb küll, aga ei aita midagi. Tunned, et peaksid lükka ta lahti nagu lootsiku kaldalt ja minema sõudma, nagu tahad, aga käed nagu ei võta ja kogu olemine on nagu lõas. Noh, kes see tahab vihelda? Kõik tahaksid midagi muud, olgu Easte või teised. Kuid ometi...

— Häh! heitis Joosep käega.

Mis ta jagab sest maailmamurest ja just täna? Selge, et kõike peab maailmas olema, nii head kui halba — nii see on, aga tugevad veavad ennast läbi. Kui ta teenib hästi, siis ei tee üks-kaks last maja veel vaeseks ja ta peab õigeks, et see „maja elu“ ei tohi puududa. Ning ta usub, et tema ja Helmi mõistavad teineteist, ja hea sõna on raskel ajal ehk enamgi väärt kui kroon raha. Ega pika söögilauaga ja seinauhkusega saa seda elugi uhkeks, kui pole seks tundmist... Ning pealegi, elu on ses korras, et pole mõelda palju teisiti, vaid — ainult korter puudub. Korter — siis näeks juba edasi!

Karla oli vabriku-mees. Ta pidanuks kolima oma meeste barakkidesse, kuid ta ei läinud. Päär oli samuti vana mees — võiks minna koju. Aga mispärast teised peavad minema? Nad elavad oma elu ega pruugi küsida, et kuidas su särgialune tundub? Joosep käis majadevalitseja juures, küsis ja talle lubati, et oled töömees ja neile püütakse korraldada. Kuid vaevalt saab perekonnaruume enne kui kevade poole, kui tööliste hulk hooaja tööde tõttu hakkab kuivama.

Nii et tuleb oodata, kuni teised lähevad. Paha lugu — hakka kasvõi ootama, et mõni sureks...

Õigus, ta saab ju aru, et tööstus kasvab päevadega. Tühjale kohale on ehitatud kõik see suur värk, mis ööd ja päevad tahmab taevast ja muudab mullaaluse surnud kihi masinakütteks, õliks ja rahaks, andes elatist juhatajatele ja töökätele... Üksiku asi on siin väike, nagu sipelgal suures pesas. Ja ega tema tahakski ega küsiks, sest raha ta teenib juba praegu niisama palju kui teine, kuulda, oma ülikooliga. Aga et ta ei oska seada elamist... Et Helmi peab seal juba hakkama samuti näost lõppema nagu teelt sõnnikut korjav Easte Leena — seda ta ei tahaks, sest tema vastutab... Aga ta ei saa teha järsku ometi midagi enamat, kui saadab ainult nahkridiküllil ja paar sõna. Need teevad talle ehk headmeelt. Kuid Helmi oleks neist kind-

lasti meelsamini ilma, kui saaks elu selgeks. Nii ollakse mures nii siin kui seal, sest tahtmine on õige, kuid tee hoopis segane...

Ta oli jälle mööda läinud oma koduuksest. Jälle märkamata, kuid nüüd ometi mõtiskelleski.

Ta pöördus ja peatus jälle. Kõrv kuulis vabriku kahinat. Jaama pool hui kas vedur. Puhvrid kõlksatasid ning vagunite raudsed rattad krigisesid kusa gil eemal. Küllap seal haagiti õlivaguneid — jälle nagu ikka — päevast päeva. Ta tundis pilgu tõusvat endas uhkust, et seal on osa ta kirkalööke. Neis hallides, ümarates, rasketes õlisisternides, mis viivad kalli vedeliku randadeni ja meredegi taha, on osa tema kätetööd. Nii on tal palju ühist kõige sellega. Selle suitsva katlamajaga, selle lõhnaga, selle tuhaga, lõõmavate ahjudega, õlisisternidega, vagunitega ja kaugemagagi. Nii et inimene polegi päris ainult ta ise, vaid on nagu haagiks teiste asjade vahel. Ja kui oskad seal olla õieti ning oskajam ja parem, siis oledki parem ja elu seinad muutuvad avaramaks. Nii see on, et kõik näib elus vägivaldne ja segamini, aga tegelikult kõik on ometi kindel ja korraldatud suurte seaduste järgi nagu õlivabrikus, kus ükski kraanikene pole muidu ega tohi olla rikkis. Kui see on eluga niisama, siis... noh, mis siis?

Seal ta seisis külmas sombus. Heitis käega ja jälle suunurk kiskus naeru. Hullusti on hakatud mõtlema viimasel ajal. Eriti täna. Kusagil ajus on neid arusaamisi. Tulevad nagu kevadisest tiigist mullid — ikka üles ja üles ja siis näed, mis värvi nad on. Aga on tal seda vaja ja on sellest abi? Ta on näinud, et alati kui hakkab mõtlema, ega siis end naerma saa. Ja naer on kaugel nüüdki, sest eks need mõlgutused tulnud just nüüd, kus ta pea on raske ja üle naha jooksevad röske õhu külmusest hooglikud värinad.

Nüüd võiks minna Friida poole napsivõtjate hulka. Et oled põlevkivi-mees, siis ulu teistega ühes. Aga ta ei taha praegu minna Kruusbergi Friida juure. Friida naerab kriiskavalt. Kuigi see eile oli üsna mõnus, lõikaks see täna läbi pea. Ta on täna nii tülpunud, et ei tahaks sõnagi kõnelda, ja kuidas ta siis istuks seal nagu nui nurgas? Ei, ta ei lähe. Karla käis kutsumas. Karla on seal. Tea, kas Veeragi... Noh, see tüdruk on nagu kass — juba piima-ämbri juures näugumas, kui lüpsiaeg läheneb. Aga et ta võis olla nii tõsine ja südamlilik nagu täna, see oli hoopis üllatav.

Mõnes inimeses on nagu kaks hinge. Astaski märkas ta vahel kaht hinge, aga endas ei ole... Vahel nagu tunned, et tõuseb midagi teissugust ja püüab keerutada, aga see vaibub nagu vaikselt metsavahel paar korda tolmu kaapsav keerdtuul. Aga seesuguses nagu Veera on kindlasti kaks hinge... Ja ega tal siis kindlust ega rahu ole, sest kui endas pole läbisõamist, siis on elus ka kive, kuhu taha jalad hakkavad, ja must ja valge lähevad segamini. Aga see on tüdruku oma asi. Las tal olla!

Heitis jälle käega, nagu viskaks midagi tarbetut maha. Nahkjakiga poiss, kes ajalehe-kioskist oli lehe ostnud, vaatas Joosepile pilgu järele, sest võib-

olla viimane ümises midagi endamisi. Kuid Joosep ei vaadanud enam tagasi. Ta astus kiiresti kõrtsi poole, raputas hõlmadelt udust kogunenud piisku ja küsis suure klaasi viina.

Aeglaselt ja tülpinult tõusis leti tagant pisut pundunud laugudega tüdruk. Ta oli eilse palgapäeva-öö tõttu nähtavasti ka magamata ja vedas jalgu lohinal järele. Viina valades polnud ta käes korda ega kindlust. Hulk viina jooksis üle klaasiserva.

— See läheb surnute jaoks... On teil kedagi kallist kadunud? küsis kõrtsitüdruk laisalt naerdes.

Joosep ei vastanud, kuid ta pilk peatus pisut imestunult esmalt tüdrukul, siis ääreni täidetud klaasil. Ja kuna ta nii seisis, leidmata teed üteldud lause mõtteni, küsis veniv ja lohakas hääl jälle:

— Peale ka midagi või?

Ei, ta ei tahtnud midagi. Ta polnud õigupoolest märganudki teise naisterahva nägu müügileti taga avatud köögiluugi vahel. Võttis oma klaasi ja jäi — isemoodi joomine tema jaoks. Siis heitis raha lauale ja läks, jututu ja ruttav, nagu oleks tal taluda mõni salavaev.

Läks koju, kiskus saapad jalast ja heitis voodisse. Ja kuna ta nii lamas tekil ja vaatas lakke, märkas ta, et ta silmade ees virvendas ja lae suitsusel pinnal näis hüplevat tuhandeid väikesi sädemekesi.

— Kive kaevad, ennast müüd... meenusid Pääri sõnad. Jah, ta oli töötanud täna lollilt. Misjaoks? Neljamehe artellile... Ning ta oli mõtelnud kogu õhtupooliku lollilt ja joonud selle klaasi viina samuti lollilt. Kas on õige, et kui seda ei võta, on surm küljes, nagu ütleb Elmar. Sest midagi nagu peaks inimesel alati küljes olema. Nagu koera-pakk, et ei pääse ronima ei üle ega läbi aia...

Nüüd meenus äkki koer — Kaarnamäe kuusiku nurgal, nagu ta oli sel hommikul, kui ta tuli Helmi saatel jaama ja vanaema jäi tervistjätuta. Jälle tundis ta värinaid seljas ja higi laubal. Mis see nüüd ometigi on? Ja tõmmanud käega üle kuuma lauba, ta teadis: palavik.

Sellest see tujutus, sellest need teistmoodi mõtted. Kuid millest see äkiline raske palavik — kas maa alt või pealt — seda ta ei tea ega lähe küsimagi. Nüüd ta lamab ja ootab, kuni kõik on jälle endises vaos ja küllap see viimane, see suur klaas viina, oli seepärast võetud vist üsna õieti.

Ärgates ja uinudes möödus aeg.

Ta kuulis, kuidas Päär tuli õhtusest vahetusest ja kobistas uksega. Äkki süüdatud tuli lõi läbi laugude, kuid ta ei avanud silmi, sest ta ei tahtnud kõnelda.

Päär kobistas laua juures. Siis kuuldus toidukasti lohisemist põrandal.

— Tuba ei kõeta. Keegi ei tee tuld... Tee ja teeni. Või külmeta hambad suust. Oh-jah! urises vanamees.

Siis kuuldus vaikset sööginätsutamist ja vedeliku lõrppimist, kuna tuba oli muidu vaikne ja Joosep kuulis vaid oma rasket hingamist. Ta pilutas kord silmi, vaatas teise voodi serval kõverduvat Pääri kogu ja sulges siis jälle laud, kuni Päär surus klõpsatades kokku oma suure taskunõu ja raputas Joosepit jalast.

— Magad, tekk peal, aga pintsak seljas...

— Külma oli, vastas Joosep.

— Eks tuli anna sooja. Aga ei tule meele. Tuleb meele küll — ihu tahab, aga käed ei tee... Nii ta on, jah!

Joosep tõusis voodis istukile, võttis pintsaku seljast ja lükkas püksid jalast. Siis kuuldus väljast juttu. Päär kiskus kiiresti rasked saapad jalast. Kuna uksega kobistati, jäi Pääril ära Jumala nime suhuvõtmine ja igaõhtune lühikene kätekokkupanek. Ta lipsas voodisse ja samal pilgul tulid Karla ja Elmar väljast — viinalõbusad ja käratsevad.

— Eh, magamist! Mõlemad kois!... seletas Elmar. — Ootasime ja ootasime, kuni viin lõppes ja aeg ka. Noh, saime isegi hakkama. Friida arvas, et pead end uhkeks...

— Voodi kiskus enam, ümises Joosep.

— Noh, mis ära magad, surnud aeg. Ega kõhuli maas inimene ela, seletas Karla. — Näe, poolteist-Aadu on kõveras nagu kringel. Ta vist hoiab nii kokku ja imeb öösel oma varbaid?

— Tee endaga, mis tahad, aga jätta teised rahule, vaidles Aadu ja kiskus teki kõrgemale.

— Üheinimese nali, tead, on lühikene. Sa viska ka head juttu, ütles Karla vanamehe poole, kuid see ei vastanud ja poisil endalgi polnud enam aega, sest ta ruttas ümberriietumisega, et minna vabrikusse öövahetusse.

— Aga sina ikka vihtusid tunnid välja? küsis Elmar, istudes voodiservale.

— Kiusasin pisut. Edenes hästi... lausus Joosep.

— Noh, see pole sulle veel jäetud... Kiusa ise pealegi, aga mis sa paarilistest kiusad? Aga ega mul sest suurt häbi ole!

— Ega ma seepärast. Oma tahtmine...

— Selge. Aga paarilisele nagu teeb häbi. Lapse kohta üteldakse, et ei seisa kusažil — ju näeb kiiret lõppu. Vaata, kui sul ei ole samuti. Ega sa ma-alust tühjaks saa ega tööd otsa. Aga ennast küll...

Ta viskas püksid üle toa seina ääre toolile. Need kukkusid ühes tooliga ümber ja jäid põrandale.

Ta jäi pesuväel pilguks istuma voodiservale. Vaikis, nagu midagi mõeldes, ja pomises:

— Nojah, ega mul ole tarkust üle ajamas. Ära pane täheleegi. Üldse... see eluvärk on nii kõver, et passib paragrahviks... Eh! ja põialt kordamisi vastu sõormeid surudes puhastas ta nina, võttis tekiääre üles ja tuli Joosepi juure voodisse.

Nad oli seadnud seda laiemaks. Voodi ja seinä vahele oli pandud pahna-kott ja nii oli seal hästi ruumi. Nad ei tahtnudki tuppa enam voodeid, sest siis ruum oleks jäänud kitsaks. Aga ehkki voodi oli nii laiem, pidid noored ja tugevad mehed siiski magama külge külje vastas. Kui üks pöördus, pöördus ka teine teisele küljele, et kõverdused oleksid üksipidi.

— Noh, küll oled küttnud tekialuse kuumaks, ütles Elmar, nohistas pisut aega ja luksatas äkki naerma.

— Näe, ajab veel tagant järele aevastama, ütles ise.

— Mis asi?

— Noh, seal... Nalja sai. Veera.

— Jälle? Jõi muidugi. ja... ütles Joosep ja ta hääl oli äkki pahane.

— Tilka ei võtnud. Valas Karlale kraevahaale. See oli nagu räasta alt tulnud kukk. Poiss oli teise ees madal nagu kass müristamise ajal. Ikka tüdruk, eks ole?

— Aga lahmib kõik paksu ja vedela kaasa teha... tüdruk! põlgas Joosep.

— Midagi ei teinud kaasa. Läks lihtselt ära ja ära seletagi. Eh, Karla on sellega... Just kui koer kepiga. Lahti ei lase ja hammustamata mööda ei saa. Muidu ajaraisk, aga jagelevad...

Ta kobis äkki voodist välja. Tuli põles ja nii ei tulnud und. Kuuldus lüliti naksatus ja tuba muutus pilgult kottpimedaks. Käsikaudu kobades tuli Elmar tagasi oma voodisse.

— Noh, sinul on hea. Ses asjas veri tuim, ütles ja voodi põhilauad nagisesid ta keha raskuse all.

— Kes teist näeb. Mõnel enam sees, teisel nahal, ümises Joosep ja pööras end jälle.

— Kuule, sa vahetad aga külgi nagu kõrtsitüdruk peigmehe, naljatas Elmar ja jäi selili lamama.

— Pole hea olla, ümises Joosep ja jäi samuti vait.

Toas oli pimedus. Ei näinud lage, ei aknaid. Mitme rinna hingamine mõõtis ühtlaselt vaikust ja ta oleks vähernud rohkem, kui poleks kartnud segada oma voodipaarilist.

Pea kumises. Pimeduses oli jälle nagu sädemekesi ja siis tundus, nagu vajuks voodi ja põrand allapoole. Samas tuli mõte, kas see väike nahkne ridiküll on nüüd rongis ja läheb Pikaluha poole? Pikaluha ja Kaarnamäe poole...

ee oli paha öö.

Joosepil puudus uni. Ta uinus pilguks, nägi halbu unesid ja ärkas jälle. Pöördus ettevaatlikult nagu varastades teisele küljele, kuid nii polnud parem, sest vaev pesitses ihus, kogunedes kord pähe, kord südamesse, kord levides laiali üle kogu ihu.

Joosep ootas juba tõusmise aega, sest siis vähemalt on hommik ja see tüütu öö möödab. Hommik saabuski. Nad riietusid jututult ja rutates nagu alati. Suutäis leiba, heeringatükk, tass külma teed ja juba oligi aeg minna.

— Noh, kuidas on? küsis Elmar. — Eilset pole enam tunda?

— Palju, mis tunda... ümises Joosep ja nõõpis töökuue kinni.

Joosep tundis, et ta pea oli nagu liiga kõrgel ja pööritas, kuna põlved kuumlesid väsinult. See polnud ime rahutu öö ja eilse liiga-töötamise järele. Kuid ta arvas, et liikumisega ja tööga see kaob kõik, nagu tuule riputatud pesust vesi. Ta polnud harjunud ei Kaarnamäel ega mujal jääma voodisse ootama, mis sest asjast saab. Kuni vigi polnud üle mehe, tõusti ikka jalule ja siis juba selgus, kumb jääb peale. Pealegi polnud praegu muud häda kui vaid väsimust ja pearaskust. Küllap tööhigi ajab välja sellegi vimma, sest missugune koer hammustanud, eks selle karvadega tule suitsetada...

Läbi külma ja röske pimeduse liikusid nad kaevanduse poole. Ülal tuhamäel kiirgasid liinituled, vasakul elas vabrik oma tavalist elu — kollakad, sahisedes tõusvad gaasipilved katusel, tuled käikudes, ahjumajades, tohutu hulga akende taga, hoovis ja kogu suurel platsil — nii nagu ikka ses puhkuset ja uneta paigas.

Nad süütasid karbiidilambid ja ootasid. Uniseid, vaikseid mehi kogunes ühtejärke ja ootetuba oli täis eredaid kaevanduse-lampide leeke. Puldankuubedes või muis tööriideis ja raskeis, eilsest kollasest kaevandusporist puhastamata kummisaapais mehed istusid noruspäi, käed lõdvalt ripnemas ja suud vait. Hommikune vahetus oli ikka jutuvaene ja nii selgi hommikul. Jatkus vaid paarist terest, ütlemisest, et hakkab sadama udu ja kuidas on vana kaevanduse lagedega — kas sügisvesi ei aja sisse langema. Siis jälle vaikus, paljud kaevanduse-lampide tuled ja muud ei midagi. Võõras sissetulija võinuks arvata, et see on mingi muinasjutu-tuba allmaailma väravas — hallide, tummade, kõverdudes ootavate kogudega seinä ääres, igaühel ees heleda leegiga lamp nagu hingetulukene, mille kustudes laskub pimedus ja surm üle ruumi.

Vahetuse-aeg saabus. Nad võtsid lambid, mis tõepoolest on kaevanduse-rahvale hingetulukesteks, sest nendeta ei ole tööd, ei elu, ei isegi teeleidmist all maasügavuses. Nende vilkuvad, sammude taktis liiguvad leegid kadusid pikas reas kaevanduse-käigust alla, liikusid ridamisi otsekui mingi vaimude rongkäigu tulukesed piki peastolli edasi, heites rōsketele, mustunud

A. Bach

Rõdul. Monotüüpia

H. Mükmaa

Portree. Õli

kivist seintele hüplevaid varje. Kaugemal hõrenes tulukeste hulk, sest nad kadusid üksteise järel harukäigu mustavasse suhu, kuni peakäik jäi tühjaks ja ainult töö-strekkide mustad avaused vaatasid roopapaarist elustatud peastollile.

Lai maasügavus oli neelanud vilkuvad tuled ja raskelt ning vaikides astuvad tööinimesed. Nad võtsid eelmiste vahetuspaaride käest veel käesoojade pidemetega kirkad. Tasane nagin, vahel kompsatus, vahel metallihelin ka jaas maa-alustes käikudes. Harjunudki kõrv ei jaksanud hästi eraldada, mis helid need on, nagu ei oska hästi eraldada helisid ka suurlinna häältesegust, mis läbib tänavad, seinad, majad ja sunnib võbisema isegi maapinna. Kas kusagil lükatakse vagunit? Kas veereb rong peakäigus? Suruõhu puur taob kiire, närvliku võbinaga? Kas variseb käigulagi, mattes inimelusid? Keegi ei tea muud kui vaid oma käiku ja tööpaarilist. Inimesed töötavad ja töötavad, lambid haakipidi kivipraos või suuremal päetükil ning pilgud suunatud vastu käigu lõpu kitsast kuru. Seda tuleb laiendada, sellesse tuleb puurida ammuniidi jaoks lõhkepesasid ja sealt tuleb võtta õlikivi — tööstusele õliks ja töölisele rahaks...

Joosep ja Elmar töötasid vaikides. Nad seadsid paar tugiposti lae kandeks, täitsid vagoneti ja korraldasid valikul mahajääva paekivi käigus jalust ära külgseina toeks. Joosep lükkas täidetud vaguni peateele ja seadis ta minekuvalmis, kuid uusi vaguneid polnud näha. Nii töötasid nad pisut aega kivi lahti raiudes, kuid siin tuli arvestada kahekordset ajakulu. Esiteks tulid kivid puhastada niisama kõrvale ja hiljem vagoneti täitmine oleks võtnud oma aja. Aeg aga on tükitöölisele kallid...

— Peaks seal särü tegema! Kuradi soss-jüngrid! Palka ära mine juure küsima, sellest pole juttugi. Et üldisi olusid parandataks, seda ei ole! Seal ta on... pole, kuhu sa paned kivi.

— Ma lähen vaatan, ütles Joosep, sest ta ei tahtnud olla käigus.

Kui ta korraldas külgseinu ja tugiposte, polnud viga, aga kui ta kummarus kitsasse käiguninasse, tundus midagi rasket vajuvat pähe ja kiskuvat otseti. Kirkalöökidega ühtlasi põrus aju ja tundus, nagu oleks see hoopis lahtiselt ja pidetult kolbas. Silmade ees hakkas tihti virvendama, mis ei lasknud õieti vaadata kaevanduse-lambi valgel konarluste tõttu varjudest laigutatud kive. Nii ta tänas juhust, kui sai pilguks püstijalu-tööd ja veel meelsamini läks ta käigust välja — otsima tühje vaguneid.

Vagunid polnud veel tulnud. Ta otsis kümnikku või minööri, et küsida, kas tööd tahetakse või ei? Kuid nagu ikka — neid pole siis, kui sa just otsid.

Piki hämarat käiku läikles roopapaar, kadudes kaugusesse. Maa tundus võbisevat. Kusagil kõrises teras terase vastu — võib-olla vagonettide rodu tuleb. Käigu- ja kontrolli-mehed on hooletud. Mis see kõik neile loeb — tunnitavalistele.

Kusagil plahvatasid laengud. Ma tühises võikalt. Öhusurvet polnud tunda, sest plahvatused toimusid kusagil kaugemal. Kuid samas, ühe naaberkäigu avause ees, paari kividega täidetud vagoneti juure siginesid äkki mehed ja vali jutt.

Mitmed häälid kostsid läbiseigi.

— Önnetus? mõtles Joosep. — Kondimurd? Haav? Või elu... Juhtub sedagi. Kuid suure önnetuse puhul on lugu nii, et inimesed kõnelevad ja siis äkki vaikivad. Ütlevad jälle paar sõna, et kuidas see oli, ja jälle vaikus. Väiksemat önnetust aga kannab üks mees ja teised ainult tõstavad kord mütsi, pühivad higi ja ütlevad, et nojah! Eks juhtu ses ametis... Aga et seal lärm aina tõusis, pidi olema tüli. Kas kümnik oli koos kellegagi, kes jälle varastas tugiposte? Jälle keegi ei tahtnud lasta endale lage kaela ega maksa ka tugipostide eest ja varastas võõrast käigust, sest oma elu on ikkagi pisut kallim kui teise oma. Kõneldi, et edaspidi antakse ehk tugipuud tasuta — önnetuste vältimiseks. Aga paljugi mis on kõneldud ja lubatud — ega need lubadused veel hoia lage ega ehita muud vajalist.

Joosepil oli vähe tahtmist pöörduda oma käiku tagasi. Pealegi kuuldus kõrin teiselt poolt lähenevat — küllap vist vagunid. Senikaua aga astus ta piki käiku, mille servas solises vesi, kisa poole:

Seal oli ainult kolm meest.

— Sa kuradi kaan, ma ütlen! Sa varga-rajakas! vandus üks ja tegeles kõrvalkäigu suu ees asetsevate kuhjani täidetud vagonettide juures. Teine, mustas ja rebenenud puldanjakis mees, hoidis kinni kellegi kõrist ja murdis ning raputas, kuna peksetava endine hele kisa ja seletus oli kustunud vaid piiksumiseks.

— S'sa raisk, ähkis peksja ja käänas hädise kõhna kogu maha — porisele roopavahele.

— Noh, mis te... Hulluks läinud või? küsis.

— Hulluks, jah, seletati vagonettide juurest, kus teine mees kolistas kividega ja uuris vagonettide külgi. — Hulluks, jah. Üks teeb töö, teine võtab raha. Mineval nädalal läks vagonet kaduma, nüüd jälle. Siis tema, kurat.

— Pole ma... piikus kõhn mehikene maas teise põlvede alt.

— Suu, raisk. Äjan sind kukaltpidi vagonetiratta alla, siis... Või pole sa? ja mütsakad ning karjed ütlesid, mis roobaste vahel külmas limas toimub.

— Ära löö! tormas Joosep äkki vahele.

— Noh? Mis sina seletad? Nõumees või?

— Muidu mees. Nii mees, et teist peksa ei lase.

— Et las varastab?

— Eil! Pole ma... Eil! Tulin ainult... otsima tühja vagonetti...

— Aga oma numbri sahkerdasid meie vagoneti külge!

— Eks seda saa jagada teisiti, arvas Joosep.

— Päästa! Ära lase... palus maaslamaja ja siis kilas ta hüüd läbi kae-
vanduse:

— Appi! Appi!! Tapetaksel...

— Surm teise verevaeva varastamise eest, hüüti talle vastu.

— Ärge nüüd!... Varast võib peksa alati, aga kui süütul kukal katki,
pole enam tagasitegitat... seletas Joosep.

— Mis, kurat! Või veel, ja mees püüdis jälle ajada käsi allolija külge.
Tal õnnestuski see niipalju, et kiskus põlvili tõusnud mehe otseli ja siis nägid
kõik, et mehe kõhnale kaelale oli nõrgunud verd, mis segunedes käiguporiga
ja hõõrutuna tööpluusi kaelusest oli määrinud kogu kaela ja kõrvad.

Samal pilgul jõudis kohale kümnik. Vali seletamine ja vanded kajasid
ikka käigus ja peksust kannatanu ajas end vagoneti najal jalule ning püü-
dis seletada omakorda poolakatest, et need varastavad. Nüüd oli aga küm-
nik see, kes kärkis kõige rohkem ja lubas lennutada kõik kuradile.

Teistest käikudest tuli juure uudishimulisi. Käigu mustavaist suudest vaa-
tasid kahvatud palged, mõned tuledega, mõned ilma. Siis kärkis kümnik
kõik töö juure ja et parajasti Joosepi käigu suu ees haagiti lahti tühje vagu-
neid, ruttasid paljud sinna, sest kui kisa suur ja kümnik jaol, siis pole enam
julma omakohut.

Joosep lükkas käiku kaks tõrksalt liikuvat vagonetti.

— Said, ümises Elmar kitsas käigus.

— Toodi. Käisin pisut allpoolgi. Seal oli madinat!

— Noh? Jah?

— Vagoneti numbri vahetamise pärast. Üks pookis seal vargapoissi.
Toksis teise pead vastu seinat. Sain veel parajal ajal vahele.

— Mis seal vahele. Kui ajas konksu võõra külge, las saab.

— Eks ta niigi saa. Kümnik tuli jaole...

— Eh, need. Mis ise teed, on tehtud. Tühja sa läksid sinna jagama...
ümises Elmar ja hakkas loopima kive vagonetti.

Joosep kummardus ja kiiresti ning heleda kõlksatusega lendasid kollakad
õlikivi tükid terasvagonetti. Kuna ta nii oli otseli kivikuhja kohal, tundis ta,
et pea ei talu seda. Südamesse tõusis äkki tugev läilus ning okse purskus
kividele.

— Tohoh! Viskad hommikuse seest välja? imestas Elmar.

— Jah, ja Joosep laskus lambi lähedale istuma, higi kuumaval palgel.

— See tunne oli juba eile. Palavik, tead. Neelmine ka haige. Ja üldse
rääbal...

— Ja ronid siia?

— Mõtlesin, et tööga läheb üle...

— No ei lähe, näed. Et sa nüüd kaod...

— Mine sinna luba saada. Arvavad, et viilin niisama!

— Too nad siia, aja ninapidi okse sisse. Las vaatavad sulle näkku, kui tahavad, sest oled praegu nagu surmakutsar. Nii et — sa üldse ära jaga, vaid mine.

— Tea...

— Kuule... ma äigan sulle ühe, nii et lendad selili vagonetti, ja saadan su ühes kivikoormaga ära. Oled mees või ei ole? Noh, siis ole ja mine ära.

Elmar võttis tal käest kinni ja kirka ära. Pistis talle kaevanduse-lambi pihku ja müksas kergelt õlale.

— Mine, vii üles tervisi. On haigus kallal, katsu hauast välja, ütles näeratades ja Joosep liikus sõnatult strekist välja ja lahkus töölt.

Väljas sadas vihma — tihedat, külma ja halli.

Õlivabriku suitsud kustusid sesse hallusesse, aga katlahoone kuum ja must lõõsk paistis vihmast taevast suure porise laiguna ja vabrikuhoovile langevate vihmapiiskade seas oli märga nõge ja tuhalemmi.

Neelates ja aegamisi kui sügisene kärbes ronis Joosep läbi hoovi, välja kontrollväravast ja koju.

Aadu istus pliidi ees, segas oksakesega põlevkivi tükke ja plaadil podises katel. Karla oli voodis ja magas, suu avatud, käsi rippumas üle voodiserva. Joosep nägi, et see öövahetuse mees ei aja siiski läbi sootuks uneta.

— Noh? küsis Aadu, vaadates talle otsa nagu kodukäijale. — Mis nüüd?

— Ihu ajab vastu, ütles Joosep.

— Viga kusagil? Eheh, ambulantsist vabat saama?

— Ei ole mõttes, aga — palavik. Ja nii, et ei lase töötada. Kisub peagu jalust maha.

— Sedasi? Nojah, seda nägu oled. Siis kuuma midagi... ja vanamees kastis pliidi all tuld sorides põlema lõõnud oksa veeämbrisse, sest seda oksa läks põlevkivide urgitsemiseks veel vaja.

— Süda ei küsi ja ihu ei viitsi, ütles Joosep ja istus lõdvalt toolile. Tun-dis, kuidas läilus ja iiveldus keerutas rinna all ja pea ringles. Juttki söögist oli vastik.

— Võta vägisi midagi. Ihu saab jõudu! õpetas vanamees.

— Ihu ei taha midagi. Ja pea kisub allapoole. Tea millest!...

— Kui on päris viga? küsis vanamees.

— Eks ta varsti vasta, ümises Joosep ja vaatas voodi poole.

Karla oli keset voodit ja magas täie rammuga. Poleks hea teda äratada. Pääri voodi on tühi, kuid — see ei paku ja ta ei küsi. Nii istus ta laua ääres, toetas pea käele ning mingi loid tülpimus täitis meele, et ükskõik!... Kellel temast või mis temal millestki. Ükskõik!...

— Kuule! kuulis ta äkki Aadu häält ja märkas nüüd, et see sakutas Karlat õlast.

Unine poiss ei saanud järsku taipu. Kui ta avas silmad, märkas ta Pääri habet ja ähvardas virutada.

— Tõmba end koomale, kui sa muud ei taha... Teine haigel seletas Päär.

— Kes? Mis haige? Ära jampsil!

— Joosep. Ega see mees jookseks muidu töölt! Vaata isel...

Poiss vaatas ringi. Märkas laua juures norutavat Joosepit, kes püüdis tõusta ja rutata välja, kuid oksehoog tabas teda enne. Nii kummardus ta pliidi ette ja jäi sinna, kuni Karla virgus ja taipas, et lugu on tõsine.

— Mis... pead mind tohtriks või? küsis siis Päärilt vaikse urinaga.

— Vea ennast seinu poole. Teisel pea ei kannu... seletas Päär.

— Pea ei kannu. Teiste tütarlapsi noolida — siis kannab õieti, ütles Karla ja Joosep ei saanud jälle aru, kas oli see nali või tõsi. Kuid poiss kobis voodist välja ja ringutas.

— Nojah... Hea uni oli, aga... tõbistel on eesõigus. Nii et — bitte sehr, ja ta osutas voodi poole. Joosep heitis käega, et ükskõik — ega ta seepärast ole veel nii voodinäljas. Kuid Karla arvas, et kuigi päev vihmane, ega ta seepärast pea veel oma noort elu voodikotil ära kulutama. Ja ta hakkas seadma väljaminekuks.

Joosep ei tõusnud enne pliidi eest, kui uks Karla taga oli sulgunud. Siis hõõrus ta veel kord oma laupa, kõrisõlme ja kaela ning kiskus saapad jalast.

— Haige mis haige, tunnistas siis ja heitis voodisse.

— Pane tekk peale. Oota — vesi pliidil kuum. Teed, üks ole? Küll mina keedan. Jah, ikka kuuma! Kui seda niipalju jood, kui ihu võtab, siis haigus otsib endale teise korteri. Ja Karla — see on sinu vastu ka nagu poegadega kalkun! He-heh! kõhistas vanamees, sest tal oli heameel, kui teised kolmgi ei kuulunud ühte nagu kahhellahi, vaid pragude vahelt ajas siit-sealt suitsu. Sellest või muust meeleolustatud, tõi ta Joosepile suhkru teed ja siis — seda polnud enne juhtunud — kausikese tangusupiga, milles oli paar riba talle kodust saadetud suitsulihagi.

— Aitäh! Mees saab mehega kokku... tänas Joosep.

— He-heh! Sinuga saab elada. Ja kellega saab elada, seal on küsimist vähem, kelle käsi annab, kelle võtab, sest lõpuks on Jumala sõrm üle kõige. Aga nüüd söö ja joo, ja vanamees istus ta juures, silm hoolikalt kausil, kas vaatamiseks, et teine sööks, või kartuses, et ehk oli see oksehoog niisama ja ehk võtab haige kätte ja sööb tõesti ta kallist tangusuppi.

Joosep otsis suhkrukoti ja palus veel teed. Kuid supi jättis ta kõrvale ja vanamees valas selle tagasi potti ning peitis siis aurava keedunõu voodi alla.

— Varsti vahetuse-äeg... ümises ise nagu vabanduseks ja õpetas:

— Kuule, sa peaksid nüüd õige kutsuma tohtri? Mis? Töö juures jäid, üks ole? Seal külmetasid või sõi see kivide niiskus... Tead, ma olen seda märganud, et need võtavad vere lahjaks. Ikka kollasemaks ja kollasemaks

jääb inimene. Sapiviga tuleb külge. Näed, noor ja priske mees, talutervisest tulnud — kivid söövad üdi ära. Teada, kaua sa keldris terve oled. . . Noh, seal on see maa-alune, sest Jumal pole loonud seesugust paika elamiseks. Inimesed oma tarkuses ja tahtmises urgitsevad seal ja siis tuleb, et üks lõpeb ja teine lõpeb, vabrik aga elab. . . Aga kui nüüd kutsuksime ikkagi tohtri, või vead end ise sinna? Muidu — tuleb veel tea mis viga ja oled rahadelt maas. . .

— Ootame homseni. Võib-olla läheb öösel mööda. Nüüd siis kohe händ nii seljas. . . Eks näe! tõrjus Joosep.

— Haigus on iseasi, kahju iseasi. Ega ma su tervise pärast. See nüüd vaevalt, et inimese käsi haigust saab panna või võtta. Aga kirja nad panevad küll ja sest on abi. Mul oli mullu. . . Sees valud ja söök ei lähe. Nagu seinasäega võttis, kui olid söönud. Ja keskpaik tõmmati kokku, et sure. . . Nojah, siis käisid. . . Ja tohter ütles, et seedimisvead. Et ära söö mul siin sealihha ja rammusat. Sellest oli aga palju aega, millal mu suu oli viimati maitsnud sealihha. . . Ja kirjutas valge lehe ning andis kolm päeva. . . Ma ütlesin, et mis ma sellega paranen, aga paarimees ütles, et sure ära, siis saad rohkem. . . Sisemine viga — sellega ei saa. Aga sul siin okse veel pliidi ees, ihu palav — saad ehk nädala ära ja haigekassa maksab. . .

— Ei taha nende nädalat. Peaasi, kui saan terveks.

— Terveks? Nojah, võib-olla et saad seda ka. . . Kes seda teab! Eks see ole taeva teada. . . ja ta hakkas vaikselt nohisedes talitama pliidi juures. Jälle kuulis Joosep teda ümisesvat koraali, mida ta ümises siis, kui nad esimesel õhtul tulid töölt ja ta asus elama siia tuppa.

Pisut hiljem seadis Päär minema vahetusse.

Täitis samas toas oma lambi ja Joosep jättis ütlemata, et karbiidi-leitsak ajab ta südame jälle pahaks. Kuid siis läks vanamees vaikselt ja hääletult välja, et mitte äratada haiget, kes lamas suletud silmi ja kelle ta arvas magavat.

Toa vaikselt rahu uni nagu oligi kord tulemas. Pooluni — segamini nägemustega — kord Kaarnamäest, vanaemast, siis ligemale ja ikka ligemale veerevast vagunist, ja ta pidi hirmunult avama silmad.

Ikka oli väljas sama hallus ja vesi nõrises mööda klaase, kuid lõuna oli juba käes, sest uks klõbises ja Elmar tuli koju.

— Noh, kuidas on?

— Vilets, vastas teine. — Valu ei ole, aga jälki vaeva ihu täis.

— Kui saad valuta haiguse — ka asi. Jah, pale on sul küll nagu vene lipp. Oled sa mõõtnud? küsis Elmar palaviku-seisu.

— Pole. Ja millega? . . .

— Ma lähen vaatan. . . Friidal on kraadiklaas.

Ta sõi kuiva leiba, nagu tavaliselt, sest poissmeestena nad ei armastanud keetmisi peale tee. Kuid siis viskas ta äkki noa kinni.

— Kurat, seda närimist. Ei leia leib kurku. Kuiv... Lähen supipoodi ja helbin seal midagi sisse!

Ta pesi käsi ja võttis laualt mütsi. Ukselt lubas, et tagasi tulles toob kraadiklaasi.

— Siis võib kasvõi panna kirja, mis kraadi all sa ankrus oled, ütles oma vanas meremehekeeles ja läks välja vihmasele tänavale.

Joosep pöördus seliti ja vahtis lakke.

Pea kumises ja tuikas. Ninajuur oli nagu kuumade pihtide vahel ja kui ta tõstis pead, hakkas tuba ringlema ja voodi tundus õõtsuvat nagu lapsehäll. Kuid vaikselt lamades tundis ta jälle raske võruna suruvat valu peas ja raugust ihus. Pea oli mõtteist tühi, ainult vahetevahel tulid üksikuid mõttekatked ja läksid jälle — sidetud, lühikesed, nagu puudelt rebitud lehed, mis tuul kannab sügisel akna esitsi, nii et näed neid ainult vilksatavat ja kadunud nad ongi.

Joosep langes jälle pilguks unne. Unes viibis ta ikka kodupaikades ja nii nüüdki.

See pidi küll olema Pikaluha Helmi, kes tuli üle luha ja kadus äkki jökke, nagu oleks ta astunud purdelt kõrvale ja uppunud. Kuid ei — nüüd ta ronis kaldast üles, tuli läbi luha Kaarnamäe poole ja ise nagu otsis maast midagi.

— Siin peab kusagil kasvama midagi niisugust, mis teeb inimese uuesti rõõmsaks, ütles ta.

— Kes sulle sest loras? küsis Joosep.

— Loras? Kas sa arvad siis, et kui inimene on kord nutnud, ta ei saagi enam silmi kuivaks? ja ta silmad vaatasid suurelt ja tardunult, nagu näeks ta midagi võõrast.

— Oh, sa ütle mulle parem tere, naeris Joosep. Kuna Helmi ei vastanud, sirutas Joosep käe. Ning nüüd andis talle Helmi musta käekoti. Selle, mis Joosep talle oli saatnud. Ei, mitte selle, vaid suurema... Ja siis see oli juba nii suur ja lihtne nagu tavaline kott, millesse võib panna heinu või kartuleid. Ja Helmi küsis kaebavalt:

— Miks sa mulle selle saatsid?

— Selle. Ega's ma niisugust?... püüdis Joosep seletada.

— Ei, aga näe! ning ta sõlmis lahti koti suu ja seal olid nüüd nikkelraamide asemel vaid kulunud nõõrid. Koti sügavusest otsis ta midagi. Otsis ja otsis, kuid siis sosistas:

— Ei ole enam siin. Ju ta kuidagi ära kadus...

Joosep püüdis ise vaadata koti põhja. Ei, see oli alles seal, aga ta ei ütelnud sellest Helmile. Sest seal üsna koti põhjas oli sinine vihk, mida ta oli näinud Friida ja Veera käes sünnipäevapidul ja kuhu oli kirjutatud moodsete lõoklaulude sõnu.

— Olgu, mis see on, aga mina pole seda saatnud... ümises Joosep ja püüdis koti suud kinni siduda. Kuid äkki polnudki seal seda kotti ega

Helmit, vaid mingi lind kraaksus ta seljataga. See oli suur lind Kaarnamäe katusel, kraaksatas ja lehvitas tiibu. Kui Joosep teda enam silmitses, oli see äkki võõrasema, käed põlle all. Siis ta lehvitas põlle ja naeris kurjalt.

Keegi hoiatas teda. Päär nagu oleks joosnud läbi õue — pika tulega põlev karbiidilamp käes. Siis ta märkas, et Pääri järel tuli paljude vagunitega rong. Vedur oli selle just vinnanud kaevandusest üles ja nüüd katkes vagunikonks, nagu juhtus mõni nädal tagasi. Vagunid hakkasid veerema tagasi kaevandusse — ikka suurema mürina ja rutuga. Joosep seisis seal all — selg vastu sein. Püüdis hüpata paremale, kuid rong pöördus paremale. Püüdis tormata vasemale, kuid nüüd ei võtnud jalad. Ja rong kasvas ja lähenes, surm kaasas. Ja seal ühe vaguni kivikuhjal, juuksed tuules lahti, naeris Karlovi Veera ja hüüdis, et sest pole midagi. Surmakarjatus kostis Joosepi huulilt.

Ta avas silmad.

Ukse kopsatus oli just kustunud. Keegi seisis hämaras toas. Joosep vaatas unenäo jubeduse mõjul ärevalt sinna poole.

— Ei tunne ära või? Tere!...

— Tunnen!...

See oligi Karlovi Veera. Ainult ta ei tulnud rongiga, vaid uksest, nagu ikka inimene.

— Nii jubedalt hüüdsid midagi. Lõi kohe kala-tunde ihusse, ütles tüdruk.

— Unes. Vagunid jooksid otsa...

— Oh!... Haiguse unenägu. See ei tähenda.

Ta tuli voodiservale. Silus poisid higiniiskeid juukseid ja kuuma pead.

— Päril haige?

— Enda jaoks ikka jätkub. Ära anda pole... püüdis Joosep naljatada.

— Pea nagu õliahi!

— Eks seda ole mujalgi. Kas töid kraadiklaasi?

— Kraadiklaasi? Kuidas?... Ma... Ei tulnud ette. Ja ma ei tulnud ju kodustki.

— Ma mõtlesin, et Friida juurest. Et Elmar...

— Ei. Ei-ei!

Joosep vaatas pilgu tüdrukule. Siis kahtles:

— Kust sa siis teadsid?

— Oh, mis siin teada. Ühel nohu — kõik aevastavad. Väike pesa! seletas tüdruk ja lisas pärast vaikust:

— Karla. Vedas end meie poolt läbi...

Ta silus jälle poisid juukseid ega lausunud midagi. Siis kohendas tekki ja küsis, et kas pole jube niimoodi, kui jäädakse veel päris haigeks. Ihuüksid.

— Noh, teised elavad siinsamas, arvas Joosep.

— Teised? Pole näha. Ja mees mehest, võõras võõrast nüüd midagi...

— Kuidas keegi! Vahel enam kui omad.

Jutt ei edenenud. Joosep oli liiga rammetu, et midagi küsida või seletada. Tüdruk küsis ja sai ühesõnavastuseid. Nii ta tõusis varsti jälle ja ütles:

— Tulin ja lähen. Ega ma kauaks... Tulen ehk hiljem jälle küsima, kas on uudist. Aga seni maga. Maga end terveks...

— See pole enda teha.

— Aga siiski, see on tervisele hea. Ah, Elmar läks välja? Friida juure kraadiklaasi pärast? Noh, see on seal nagu kõies, aga võin joosta pilguks sinna!

— Ei! Pole vaja! Ma... ei taha! keelis Joosep.

— Haige ei tea midagi. Tervete asi on toimetada. Seni katsu magada...

Ta vaikis ja läks keset tuba. Siis tuli kikiparvail voodi juure, nagu magaks teine juba. Kummardus pisut ja ta hääl oli naljatlev, kuid ühtaegu nagu kahisevam ja madalam kui muidu, kui ta lausus:

— Ema paneb une silmadele...

Siis ta kummardus ja ta huuled puudutasid kergelt Joosepi mõlemat silma-koobast.

— Ma ei jäänud üksvahe muidu magama. Muidugi, üsna lapsepõlves... Siis ema pani une silmadele. Huulte jäljed silmis, nii siis magasingi. Vaata, nii! ja ta tegi seda uuesti.

Samas klõbises uks. Kuuldus samme ja kuna tüdruk tõusis seisma, klõpsatas elektrilüliti ja tuba oli äkki lõikavalt valge.

— Nojah! ütles Karla, märgates Veerat voodi ees.

— Haige teil siin ihuüks. Mis majarahvas te olete? leidis Veera kohe noomisõnu.

— Pole näha, et üks. Üteldakse küll, et haige koer ei söö, aga...

— Kas oled jälle joonud või? sähvas Veera.

— Mina? Mitte üks tilk.

— Siis oled loodud tolavantka, ütles Veera ja küsis Elmarilt:

— Kas kraadiklaasi töid?

— Selge, et tõin. Please! ja ta andis väikese punase torbiku Veera kätte.

— Poleks maksnud, arvas Joosep, pilk pisut ägedal Veeral ja nohiseval Karlal, ...maksnud inimesi seepärast jalule ajada...

— Inimesi jalule? Nojah... Mina ajan kasvõi kõik jalule. Friida ja Veera ja tohtri ja kogu selle kupatuse, kui vaja. Minu paariline on haige. Selge! kinnitas Elmar targalt.

— Sinu oled ka joonud, ütles Veera tasemini. — Aga sinul on see hea külg, et jood enese targemaks.

— Targemaks?

— Jah. Targemaks! Vähemalt on su jutud nii. Aga nüüd paneme kraadiklaasi.

Mehed nohisesid ja ootasid, kuni kraadiklaas „vedas“. Siis viidi väike klaastoruke lambi alla ja oskamatud silmad pidid enne uurima, kui tabasid

A. Johani

Rannal. Õli

K. Liimand

Tartu motiiv. Õli

R. Uutman

Võrguviskajad. Õli

E. Haamer

Pine. Ōli

vaevalt märgatava elavhõbeda-samba. See seisis ühe kümnendiku võrra allpool neljakümmend.

— Asi on tõsine, ütles siis Veera.

— Nojah. Ega me rohkem ikka nüüd tea! ümises Karla.

— Ei-noh, kui lugu nii tõsine, siis ma lähen vaatama väljapoole.

— Kuhu jälle? keelis Veera perenaiselikult.

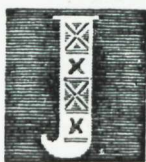
— Lähen vaatama, ehk surm kõnnib juba ümber maja. Teen talle pisut tuult... naljatas Elmar ja võtnud mütsi, lisas tasakesi:

— Lähen tohtrit kiusama. Ehk saan selle sõrad libisema.

— Ja tulgu siva! ütles Karla. — Inimene on inimene.

— Tööpaariline on pisut enam kui... Noh, selge. Toon ta ära! lubas Elmar ja kadus ukse taha.

12

ärgmisel päeval oli suur talitus: pere lahkumine.

Arsti külastus mõjus vist kaasa ja ka ammused lubadused aitasid ehk pisut. Või jälle saatus, et samas barakis number viiendas elav suureperekonnaline töömees jäi tuhakambri juures vagunipöörde seadise juures kusagile vahele. Nad seletasid, et sinna on võimatu vahele jääda, kuid ometi oli tööline sellega toime tulnud ja vaevalt tahtlikult, sest ta oli vigastanud end tugevasti ja pealegi põletanud end kuuma, ahjust tulnud tuhaga. Pöördeaparaat ei töötanud ja ta läks aitama vagonetti kallutada. Vagonetti aitas, ise kaotas tervise. Elu jäi, kuid ei tea, missugune. Ta saadeti haiglasse ja naine kahe lapsega lahkus barakist — koju, sest tal oli seesugune paik olemas.

Tuba vabanes. Ja et arst ütles Joosepil olevat erilisel ägedakujulise ja akuutse angiina, mis pealegi hakkab ka ligimese külge, siis juba magamiskoha ja ruumi mõttes oli sel tublil tükitöölisel nagu õigus vabamale ruumile. Nii määras majadevalitseja vabanenud tuppa Joosepi ja — Elmar oli juba korraldanud nii, et ka tema.

— Ega sa üksi hakkama saa. Kange palavik, hakkad jampsima — kes sind valvab...

— Ega sa maa-alt ulatu mind siia valvama, arvas Joosep. — Ja ega ma palvikus ole lollim kui muidu, et ei tea, mis...

— Haige on haige, mis seal seletada. Parem ära kuulagi. Minu ema ütles ikka nii. Aga see oli hirmus ammu... lisas Elmar tasakesi ja jäi vaik.

Joosep lamas uues ruumis seinäärses voodis. Ikka kaks voodit toas, samasugune aken, lagi, seinad; lamp samal kohal, sama pliit, uks, peldiku võti ukse kõrval naelas. Ainult jutt läbi seina kuuldus teissugune — alatine laste lalin ja kisa, sest asus ju Easte viielapseline perekond teisel pool nigelat vaheseina.

Leena, kellega ta oli kõnelnud oma haigeksjäämise päeval, kui käis viimas Helmile pakki postkontoris, ulatas nüüd vaatama üle koja tema tuppa.

— Kas pole vaja abi või? küsis ja paar last tükkis ta kleidi varjust sissepoole, nagu tuppa pääsma harjunud kassid poetavad end salamahti sisse kleidi voltide vahelt.

— Ei see mees küsi enam imeda, arvas Elmar. — Saame isegi ja sul endal tegemist.

— Mis tegemist... Laste keskel vitsaga... Ning tühje kausse tõsta. Kui on, et midagi? oli naine abivalmis.

— Tänu, et küsid, ütles Joosep voodist. — Ega ma jää siia kauaks. Töö ootab...

Naine tõmbus ükselt tagasi, käratses lastega ja nende seletamine kostis jälle läbi seina. Elmar hakkas kohendama pliidi all kive ja seletas omakorda, et küllap tohtristki oli niipalju abi, et nüüd on teada, missuguse haigusega ollakse koos.

— Ei tahtnud, sindrinahk, tulla, seletas Elmar. Vaata, kui omal käel tohter — nimeta aga — kohe jalul. Aga haigekassa arst — kus sa teda? Et ta on ühe juures samal päeval käinud. Naine kisaga ambulantsis, et mees haige. Noh, läheb sinna — mees pliidi ees ja koorib kartuleid, et jah, seest näpistanud. Mina ütlesin, et palju mis kusagil näpistab, aga siin on kaevanduse parim mees siruli ning palavik on mõõdetud. Ei, mis nüüd vastu ööd ja tal on tegemist... Siis küsisin, et kui sureb öösel ära, kas ma siis hommikul tulen ütleva või? Ning vaatasin tigidalt, sest... hing oli veerteni täis. Nojah, siis tuli ja — näed, nüüd on teada...

— Ning toa saime ka... kiitis Joosep omalt poolt.

Toa saamine kergendas ta mõtteid tunduvalt. Nüüd siis oli nii, et võis hakata mõtlema mitte ainult päevast päeva olemisele, vaid kogu elule. Elmar hakkas seletama, et siin on ikka päris häda, kui jääd rängalt haigeks. Et näe, haigekassa ambulantsil pole isegi haigevankrit ja siis kauple kasvõi lihavanker ja sõida vorstimehega jaama! Kuid Joosepil polnud enam muret tahapoole, et kuidas saab raske haigusega, vaid ettepoole, kuidas saab eluga siis, kui Helmi tuleb siia.

— Kas sa ei tahtnud enam seal olla? küsis ta Elmarilt.

— Mis ma tahtsin... Aga siin on kahekesi päris hea. Easte võib keeta suppi ja — elame.

Nojah, Elmar mõtles elu nii. Et teenitakse raha — paaristöölistena. Tulakse üheskoos töölt ja supp on laual. Easte lapsedki ehk saaksid seetõttu tilga rohkem verd palgesse, sest kus raiutakse, seal on ka laaste, ja kui emal siin tegemist söögikaussidega, küllap lapsedki leiavad midagi. Nemad kaks — nad võivad lasta neil vahel vaadata üle kausiserva, sest kummalgi pole muud mureks.

Joosep ei vaielnud vastu ta juttudele, mõtles aga teisiti ja tahtis kõnel-
dagi, aga teine oli jutukam. Elmari vaiksed ja muretud plaanid jagati lau-
selt lausesse ja ta oli rahul. Kuid Joosepi suuremad kavvad istusid rahu-
tult südames ja ta ainult mõtles, et las tuleb enne tervis. Siis juba ta kõne-
leb kuidagi, et tal on koormaks rohkem kui oma ihu. Ja kui Elmar enne
võis elada Pääriga ühes ja oli Karlaga sõber, siis võib ta seda nüüdki.

Sesse heasse tagavaraplaani tekkis järgmisel päeval väike auk. Nimelt
tuli Päär hommikul, kui Easte oli seganud Joosepile uut suukuristamise vett
ja Elmar rutanud kaevandusse, endisi toakaaslasti vaatama.

— Üksi lamad ja loed kärbseid, ümises Joosepile.

— Need on surnud — lasevad endid hästi lugeda. Ja ta pilk libises hu-
vitult üle suitsuse lae ja lambivarju, mille nõõri küljes oli kärbseid nagu
mesilasi. Aga nad magasid kõik oma talveuinakut ja neid võis lugeda, kui
oli huvi.

— Ja ütlesid, et hakkav tõbi? Ega see nii vanale mehele enam? arvas
Päär, kohendudes üsna voodi ette. Ta suust tuli tugevat liikvalõhna — kas
kõhurohu võtmise tagajärg või kartis ta tõesti, et haigus võib nakata.

— Kardad kõvasti? naeris Joosep.

— Ega ma haigust. Inimese elu ja tervis on Jumala käes... Aga eks töö-
päevad lähe kaduma...

— Seda küll. Ja need pole Jumala käes, vaid kontori märkida.

— See ta on. Ning seal pole palju seletamist... Mul nüüd seesugune
viga, et süda ei võta süüa. Ja kõveras olles löövad valud sisse. Ka viga!
Käisin küsimas, et kuidas? Ei saa töötada. Ütlesid, et sest pole midagi —
talveaeg tulemas, töölisi käib pakkumas.

— Ega neile muu loe kui kivi. Inimene pole midagi, arvas Joosep.

— Jah, inimene kivi kõrval... Kivist saab õli, mis sa inimesest? Teeb,
teeb ja ei tee enam midagi ning on otsas. Ma küsisin, et kuidas see siis on,
et ise lähen küll minema, aga tervise jätan siia? Ütlesid, et selle eest olen
ära viinud palju raha... Kui palju? Anna see rohtude eest jälle välja — mis
neist tapu-aastatest siis abi.

— Millestki pole abi. Aga elama peab...

— Jah-jah. Aga kui ikka puurisin neile oma mõtet sisse, siis pandi vab-
rikusse hoovitööliseks. Et ajutiselt. Ega ma kauem tahagi, kuni sees jälle
koomal...

Vanamees seletas jälle oma sisemistest, aga juba vanadest valudest ning
tujukast jooksvast. Kuid Joosepi kulm tõmbus pisut kortsu, sest kui Päär on
nüüd vabriku-mees ja Karla samuti — siis on korteriga lood korras ja Elmar
nagu ei passigi enam sinna. Ja kui Elmar ei passi sinna, siis peab ta olema
siin ja Helmil pole paika. Ei, ta peab kõnelema. Ta peab saama üsna kohe
terveks, minema tööle ja teenima. Ta peab kõik tegema üsna varsti!...

Joosep pöörles rahutult voodis ja näis, nagu tahaks ta tõusta ja kuhugi minna. Siis sulges ta silmad ja mõtles, kuna vanamees seletas, et jah, ega see maa-aluse tühjaksröövimine lähe niisama. Ega see ole looduses lubatudki, kui õieti arvata, sest miks siis oleks Jumal pannud need kivid nii sügavale, kui ta oleks mõtelnud need päikese kätte kiskumise jaoks. Ja kui ta pole neid loonud inimeste jaoks ja need neid nüüd ometi kaevavad, siis tunneb tervis, et jah — pole õige töö.

— Ega Looja saa sulle ka kõike nina ette kuhja tõsta. Mõni asi kaugemal, mõni sügavamal... heitis Joosep tüdinult.

— Noorte jutt on ikka sedasi, et... ikka õigus. Aga kui ise tunned ja ihu tõmbab kõveraks — siis hakkad aru saama. Ja mina saan aru, et see paik mind murrab!

— Endal koht! On sul vaja siin olla!

— Kui poleks kohta, poleks ehk muretki. Aga et on, siis on mure ka. Näe, koht tahaks kasvatamist — maad vähe. Ja mure kasvab sealjuures juba kahest otsast. Ning mis see väese mehe mure muud, kui ajab tööd murdma ja ennast sundima...

— Endal lapsed. Eks nüüd hakka need!

— Ise oled ka oma isa laps... Mis sa hakkad? Palju sa oled talle raha saatnud?

— Mul on iseasi. Seal on võõrasema. Ja... üldse iseasi.

— Niipalju kui inimesi, niipalju iseasju, ehkki taeva silma all liiguvad kõik... Näed, mul on lapsed. On küll üks tütar mehel ja elab oma elu. Teine haige jalaga kodus ja jääb sinna. Üks tütar Tallinnas. Teenib... Kus mina tean?... Eks see lähe kõik oma ihu ümber ja ega ta tule minult küsima. Ei näita nägugi. Ning poeg ka — läks laevadele ja saatis postkaardi, et armas isa, olen elus ja terve. Küllap ma sellest aru saan, sest muidu oleks see jutt juba pikem.

— Ega see veel ütle, et kodu poleks armas. Ja isa ja... kõik!

— Suuga ütleb, et on. Aga suust on vähe ning sõnu leiab igasuguseid.

— Ehk on peale juttude ka midagi. Südames. Ka nagu õlikivid maa-all. Kes see näeb?

— Teod peavad näitama. Kui süda kodune — eks saatku isale raha.

— Südame mõõtmiseks?

— Neh, neh! Ikka! Vaata, sõnad on kerged saata. Aga raha raske. Kui juba s e d a isale saadetakse, sellest on näha, et jah, küllap tal midagi ikka südames ka on. Aga nad ei saada. Muudkui pühadekaarte. Nii on need nüüdisaja lapsed. Ujuvad laiali kui kalapojad — vanemaid enam ei tunne.

— Lastel jälle omad lapsed, kui tuleb aeg. Ikka mure ettepoole. Nii on inimese peagi seatud, et silmad vaatavad ette...

— Jah, aga seljataga isa surgu kõveras... Vedagu koormat, kuni kukub.

— Kui ise tahab!

— See on, et Jumal on veel jätnud tahtmise. Ja kui on tahtmine, siis ikka saab tehtudki. Nii ei lähe ma siit veel... sel talvel. Olgu siis, kui... Nojah, eks igaühel ole oma mõte ja selle järele siis käid nagu päitses hobune... lõpetas vanamees vaikselt, enam nagu endale.

— Jah, kinnitas Joosep. On küll nii, et oled nagu päitses hobune. Ja kuidas kellegi saatus, nii tuleb minna. On näha, et kerge pole kellelgi, ei isegi selle suure vabriku peadirektoril.

— Mis sina oma elust õige mõtled? küsis äkki vanamees.

Joosep vaatas pilgu küsivalt vanamehe kõhnadele lohkuvajunud ja hallide habemekarvadega kaetud põskedele ja pisut rahututele vesistele silmadele. Siis libises pilk ta kätele, mille kohta Karla oli ütelnud, et need on heeringahargid. Kuid need olid töös pahkunud, liikme kohalt sölmeliseks muutunud vaevatud käed. Ja küllap nad olid pika elu kestel teinud palju. Eks sellest vaevast ole popsimaja kusagil seal Äseri kandis. Eks sellest vaevast tossuta kusagil mõni mootor — kaevurite toodeldud kiviõlist, ja eks need noored, kelle kohta ta ütles, et ujuvad laiali nagu kalapojad — armastuseta südames, eks needki noored, rabelevad ja õnne otsivad elud ole kasvanud lennuealiseks nende käte vaevast. Ning Joosep äkki tõmbas oma terved ja tugevad käed teki alt, aetas nad rinnale ja vaatas neid üksisilmi. Ta oli haige ja võis mõelda asjust ja vaadata asju, millede jaoks terveil pole ei mõtet, silma ega aega.

— Sa ei taha tilka? küsis vanamees, väikese pudeli ots paistmas hõlma alt.

Joosep raputas pead.

— Ehk oleks haiguse vastane? küsiti jälle.

— Näis, ehk olen ise talle ka küllalt vastane ja paranen. Juba ongi parem, arvas Joosep.

— Noh, siis... ning vanamees võttis ise suutäie, kõhis ja liikvalehk levis kogu ruumis.

— Nii see ilmaelu on, ohkas siis harjumuslikult, kobis üles ja läks välja. Joosep ei saanud kaua üksi olla, kui jälle klõbises uks.

— Kuule, sul on külm siin, ütles Veera juba ukselt.

— Ihus veel palavikku — annab sooja.

— Ihu palavik — vaata, sa ei tohi käsi ka teki peal pidada, ning tüdruk tõukas ta käed teki alla, mähkis vana kulunud hallilaigulise katte poisi laiade õlgade ümber ja läks siis kobistama pliidi juure. Süüdanud tule, istus ta voodi ette ja vaatas pilgu vaikselt ja püsivalt haigele.

Joosep naeratas.

— Kas teeb nalja, et istun siin? küsis Veera, kulg kortsus.

— Ei. Aga et istud nii vaikselt — hulk aega.

— Ma istun kauemini vaikselt, kui arvad, aga teen seda kodus.

Ta vaikis jälle, hõõrus põlvi, siis vaatas äkki kiiresti ringi — seintele, aknale, pliidile, vaatas kogu kasarmutuba ja suunurkadesse tekkis paar teravat kortsu.

— Tead, ära tüütab. Nagu kalakastis... Ja et need toad on nii ühed, siis nagu ei saa minnagi kuhugi. Väljas sama lõhn, sees sama elu. Ära piinab...

— Ma ei saa arugi, vastas Joosep.

— Muidugi sa ei saa aru. Sa pole siin veel niikaua olnud. Aga meie tulime esimestena — siis kui vabrik hakkas. Tead vanu barakke — räästad maa küljes, seinteta. Seal me siis olime — kõik rahvas ühes ruumis koos. Üheskoos... vihad, riidud, ja armatsemisedki. Üks jooib ja norutab, teine haige, kolmas nutab. Nagu põrgu eeskoda. Vaat, seal tuli talvel olla, päev päeva kõrval, sest ei pääsnud kuhugi.

— Eks sest ole omajagu abi: oskab paremast lugu pidada.

— Kahtlane, kas oskab. Nende inimestega seal... Meiega pliidikorras oli üks Narva eit. Ta poetas meie supisse kärbsemürgi paberit ja isa ähvardas teda kirvega. Prussakad jooksid alati leivatükkide vahel. Ei aidanud see, et ema pani riulile ussinahka. Vaata, seal sai istunud, talv talve järele, ja igatsetud ära. Ükskõik kuhu — kasvõi kui õnnetule teele.

— Aga ei ole mindud?

— Ega ma siin kaua enam seisa. Kevadeni!.. Kui oleks ainult kuhugi minna. Tead, ei oska ju midagi — ei ömmelda ega keeta. Vabrikus pigi toksida — kuhu ma selle tarkusega lähen, kui tuttavaid ka ei ole. Ainult... kui endast ei hooli, võiks minna...

— Raisku, tähendab?

— Ükskõik! Vahel mõtlen, et võiks minna...

Joosep vaikis. Tüdruku sõrmed näppisid põlvi ja ta rind liikus rahutult. Siis heitis närviliselt käega, nagu tahaks seda otsast heita ja vaatas kibestunudult akna poole.

— Noh, on ju nii, et... las mees muretseb, arvas Joosep nagu muuseas.

— Mis mees?

— Sinu mees. Sest kui tahad minna, kõige parem on minna mehele.

— Kellele?

— Nagu siin mehi vähe?

— Jah, aga mis mehed need siin on? Ning misjaoks ma pean endale hakkama rämpsusust meest tegema? Kui pole silmili kivide juures, siis viinapudelid. Mis elu siin tuleks? Nagu Easted. Lapsekari ja jälle hulk hädalisi...

— Mina... ma just mõtlesin, et... Ma arvan, et siingi võib elada. Vähe-malt algul. Kui ei mõtle nii kõigest, vaid enam endast ja ühest, ega siis ka niipalju halba näe.

— Mõtled ühest? Veera pisut kahisev hääl küsis seda üsna vaikselt ja ta pale kummardus voodisolija poole.

— Kuule, ära tule mulle nii lähedale, keelis Joosep naljatelles ja seletas tüdruku küsivale pilgule:

— Tead, võid saada minu käest külge.

— Sinu käest külge? Ma olen seks olnud juba küllalt lähedal, et ehk ongi juba küljes, ning ta tõusis ja läks pliidi juure.

— Vett ei ole, ütles. — Ma ei taha minna tooma. Vaadatakse...

— Et siis arvatakse või?

— Muidugi tulevad jutud. Ja kui pole põhjust, ei taha seda kuulda.

— Teises toas käisid vabalt. Karla ja... endises toas. Kas siis oli enam põhjust? kiusas Joosep.

— Muidugi oli. Karla on minu järele.

— Ning see aitab?

— Omajao aitab. Sest kui siis keegi hakkab tüdrukut soppa kiskuma, siis on mees, kellele sa ütled, et vea vastu molu.

Ta jäi pisut tusaselt pliidi ääre, nagu oleks tal praegu just vaja kedagi, kes peaks minema teise juure midagi hüvitama. Ja kuna ta nii kriipsutas kivitükikesega pliidiplaadil ja tulehelk lõkerdas ta punakal kleidil, mis otsus puusade kergest kiigutamisest, tõusis Joosep käsipõsekili ja vaatas tüdruku puusa, nõrka rinnajoont, põske ja selle varjust paistvat ninaotsa.

— Noh? Ja mis sa nüüd vahid? küsis tüdruk, pööramata pead.

Kuidas ta ometi nägi, et teda vaadati. Võib-olla ta kuulis voodi õlgkoti kahinat, kuid see võis ju olla muu pärast. Või oli ta kindel, et ta on niisugune, et kui aga annab teisele mahti, siis see vahib?...

Joosep laskus tagasi padjale.

— Mõtlesin, et mis sa sinna pliidile kirjutad, naljatles Joosep.

Tüdruk heitis kivikillu maha, raputas lokke ja naeris.

— Võib-olla et sinu nime? Mis siis? Ja sina — niipalju kui sa mind ka vaatad, ega sa ikka tunne...

— Ega tunne. Ja mis see ime! Näe, isegi maad, mis jalge all, ei tunne. Sügavas võib olla teia mis. Isegi põldu, mida künnad, ei tunne. Külvad — vili kasvab või ei kasva — siis näed. Ja ega seegi ole maa teha, sest päike ja ilm ja palju mis... Ning mine siis küsi, missugune on keegi inimene.

— Mõtlesin, et arvad mind tundvat ja teed seda valesti, ütles Veera tasakesi ja seisis voodi ees — mõtlik ja vaikne, sest ta oskas nii ajada pilved ja päikese segamini.

Samal pilgu tuli Elmar töölt. Vedas saapaid raskelt mööda põrandat ja viskas lambi kolksatades kõrvale.

— Tulin ja tulin, et maja tühi. Siin passinaine sees, ümises.

— See on niisama, nagu teda polekski. Ega ma ole kasarmukasija. Ja enne, kui istud, mine too vett! käskis Veera, pistis ämbri Elmarile pihku ja see läks välja.

— Enamasti sa oled ikka tige, eks ole? lausus Joosep.

— Ma võin olla — see on minu asi. Nojah, ja mis siis?

— Kui hea inimene tuleb, see pole ime... Nii et on veel enam hea, et tulid vaatama...

— Ega ma tulnud headusest — see on tõsi. Sina ei tea, miks ma tulin? Kas ma ütlen sulle? küsis, tõstis käsivarre suu ette ja vaatas Joosepile, kes märkas ta silmis läigatust ja seda võõraverelist hõõguvat pilku, mis oli vahel kiusav, vahel kaugel ja võõras.

Elmar tuli tagasi veepangega.

— Ühel päeval! nokutas Veera voodi poole, pööras siis järsku Joosepile selja ja hakkas lobisema Elmariga.

— Noh, nüüd läheb keetmiseks. Kõva supp! seletas Elmar. — Sai kive välja võetud. Ei ole sinuta edu. Päekiht läks paksuks. Ja kuradi proovimehed ka... Märgivad rohkem aherkivi, kui on. Ka mul kutsikad — töömehe käte küljest seda viimast maha lakkumas. Sai kõneldud töölisvanematega ka, et asi pole õige. Mis see on siis, kui lööd head kivi vagunid täis ja pärast muudkui mahaarvamised, et prahti hulgas... Niimoodi hakkavad, nii et ikka kisuvad naha üle kõrvade... urises siis ja ulatas Joosepile kirja.

— Postilt... mööda tulles... seletas.

— Ahah! Pruut! hüüatas Veera.

— Noh, neid pruute... kogeles Joosep, sest ta ju tundis: Helmi kiri.

— Näe, ei julge avadagi. Nihutab teki alla südame juure... itsitas Veera.

— Ega siin varanduse-kinkimist sees seisa. Jõuab lugeda... ümises Joosep, ja kuna siis Elmar hakkas seletama, kuidas saab head jahu- ja kartulisuppi, ja mõlemad olid tegevuses pliidi juures, rebis ta ümbriku lahti.

Rahulikud, madalad read — ilusasti üksteise all — nagu ikka. Et sai Joosepi kirja ja et väljas pole enam midagi teha. Et teda rõõmustab, kui Joosepil läheb hästi ja teenib, kuid tema teerahaks antud rahasid poleks maksnud küll ära saata...

... Isa tõi selle kutselehe. Siis hakkas pärima ja küsima. Ja ta on niisugune, et enne ei jäta, kuni tal selgus käes, kas siis tõde või jälle nii seletatud, et ta usub. Ma ei pääsnud siin kusagile ja ema tuli appi. Ning siis ema ütles talle, et sina. Et meil on sinuga nii mõeldud, et läheme paari.

... See ei olnud veel midagi, aga ma ei tea, et oleks märgatud... Ma käin enamasti palituga väljas ja keegi ei tea. Ja kodus ka on suurrätik ümber ja hoian. Ema silma eest muidugi ei jõudnud, sest saunas seltsis ja oma ema silm. Ma ei tahtnudki, et kuhu ma ikka jooksen ja sa kahtlesid ka, kui läksid, et kas poleks olnud parem, kui oleksime ütelnud kohe kõik välja, et siis maad ja piirid teada. Nüüd isa tuli jälle väljast ja kui olime emaga jälle sosistamas, hakkas kurjalt peale, et mis see on. Tema näeb ja märkab, et tema eest siin midagi varjatakse. Et tüdruk on nagu teistmoodi ja ema ka. Et kui midagi on ja kui midagi juhtub — pidagu seda meeles — tema oma õue puhtuse eest juba valvab.

...Ema hakkas üsna värisema ja ma kartsin ka, et küll ta on kusagilt märku saanud, sest on juba ka kuues kuu. Ning ma arvan ka, et kui ta järsku teada saab, siis esimeses vihas lööb küll kasvõi maha, sest ta on vali ja järsk. Pärast ehk hakkab enam ära kannatama, aga esiotsa ikka üsna hirmus. Aga mina, imelik küll, ei karda midagi ega tunne sest midagi. Mul on kuidagi imelik ja seitsaadik kui hakkasin tundma sees liigutusi, siis on nii, et enam omaga pole mõtlemist ja justkui terve maailm ei saaks mulle enam midagi teha. Muidugi nad saavad ju, aga niisugune tunne on. Kartust pole. Aga muret siiski muidugi ka omajagu. Ema ka, et kuidas te lõpuks? Aeg ikka läheb... Aga ma ju tean, et ega see ole sul seal enda teha. Muudkui andku Jumal tervist ja jõudu ja ju siis...

— Ikka ongi pruudi kiri, üteldi ligidal. Katkestades lugemise, mida ta oli teinud pooliti pöördunult seina poole, nägi Joosep Veerat seisvat voodi läheduses.

— Pruudi kirja keegi uurib nii tõsiselt, ütles Elmar, hakates minema poodi.

— Mina ei tea, raputas Veera aegamisi lokke. — Mina ei tea. Ma pole kunagi veel kirjutanud midagi niisugust. Imelik küll — ei ole.

— Peigmehe palju — kus sa jõuadki, naeris Elmar.

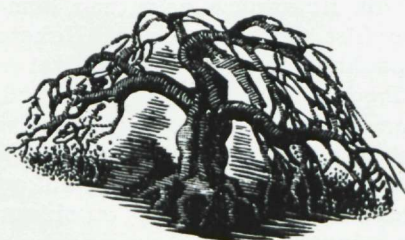
— Palju? Võib-olla. Ning võib-olla et ei olegi...

— Noh, kas hakkad tulema ka. Vaatame, ehk väljast saame, naljatles Elmar, käsi juba uksele.

— Oh, ehk saame, hüüatas Veera nagu ärgates, lehvitatas Joosepile kätt ja ruttas Elmarist mööda uksest välja.

Joosep vaatas uksele, kuni kõnehääl kustus tänaval. Siis neelatas, kohendas end ja hakkas uuesti lugema Pikaluhalt tulnud kirja.

(Järgneb)

Lüürisme ja mõtisklusi

Saateks

Meie ajalikul ja lihtsust-taotleval ajal peab kerkima ka uusi, meile adekvaatsemaid ning ajalikumaid kirjandusvorme pärimuslikkude, feodaalkultuurist päritute täienduseks. Üheks homsepäeva kirjandusvormiks võib saada kultiveeritud sisukas mõttepäevik ja selle ehituskivi — mõttekild, nagu neid on juba annud näiteks Rozanov, Morgenstern, Novalis... (Vaatame teadlikult kõrvale analüütilise aforismi õitsengust vanade kultuurrahvaste juures, nagu see väljendub näiteks skeptilise La Rochefoucauld' maksimides. Sel üleleeritatud aforistikal on sarnasust meil meeles mõlkuva vahenditu mõttepäeviku killuga ainult välispidiselt — formalistliku veetluse seisukohalt).

„Idanev raamatute seeme,“ ütleb Novalis oma fragmentide kohta — ja mina nimetaksin niisuguseid „fragmente“ pigemini mõttelooteiks. Päevik on mõtleja indiviidi kõige napim, adekvaatsem, tõetruum, dünaamilisem ja ühiskesksem pihimus. Selles autor, vabanenud konventsionaalsest vormisaterkuuest, astub meiega vahenditusse kontakti. See vahenditu ja vastav saabki nüüdisaja stiiliks, kuigi arvustus — ikka veel enam või vähem klassitsistlikult-konventsionaalne — esialgu muidugi paneb vastu.

Äga tulevikus tähelepandava inimese päevik võib-olla koguni hakkab juhtima teisi kirjandusliku projektsiooni vorme. Sest arvatavasti siis inimestel on veelgi vähem aega romaanide lugemiseks; pealegi kaob ikka enam tahtmine lasta endale ette puhuda ebatõelisi, „seatud“ jutukesi, olgu nende „lavastus“ hiilgav või hall. Hakatakse eelistama inimelu ja saatuse vaatluses ajakirjanduse lakoonilist teadustamisstiili. Hakatakse eelistama tõelist psühholoogilist ja süvapsühholoogilist hingeanalüüsi muistendlikult ja anekdootlikult („pinnaliselt-ühedimensiooniliselt“) väljamõtlevale fabuleerimisele. Huvi pöörduv ikka enam realiteetide poole ja teadvuse avardamist eelistatakse teadvuse uimastamisele suurte ja väikeste valedega.

Juba praegu võistleb näiteks elavaist materjalikogudest koostatud tõsieluline elulugu minevikustiilis „heegeldatud“ autobiograafilise ja pseudobiograafilise romaaniga. Ja samuti võistleb ilutseva fabuleerimisromaaniga n. ü. „entsüklopeediline“ romaan, mis annab läbilõike aja seisukorrast.

Kõige konventsionaalse ja „väljamõeldu“ asemele astub siis vahetu, adekvaatne kontakt nende mõtleivate ja mõttetundlevate kaasaeglastega.

kelle sisemaailm väärib ja tasub mitmekordselt, kui kingime sellele oma kõige isiklikumat ja kõige kallimat, — oma aega, mis on ju osa meie ainsast elust.

Siin katseks pakutav kimp mõtisklusi ja lürisime on korjatud läbisegi enam kui viieteistkümnelt aastalt märkmikest, päevikuist ja säilinud üksiksedeleilt. Ideoloogiliselt nad ei seisa kõik samal seisukohal, sest ka autor — nagu iga teinegi elav olevus — pole „seisnud ühel kohal“ selle ajavahemiku kestel. Iga kild on ainult ühe vaimuseisundi, ühe hetke aspekti peegeldus — niipalju kui surnud sõna üldse saab vahetult peegeldada elavat hetke. Niisuguse meetodi juures pole midagi loomulikumat kui mõttelised ja tundmuslikud „vasturääkivused“ üksikute hetkede vahel, — kuid meelega on hoidutud neid tagant järele tasandamast ega üldse midagi sisuliselt muutmast, s. o. võltsimast. Süvenejale kindlasti torkab silma mitte ainult kildude varieerumine meeoleu, seadumuse, aja ja arenguastme järele, vaid ka too „üh t l u s m i t m e k e s i s u s e s“, mis iseenesest moodustub mõtete ja meeolelude kirjapanija isiku ühtsusest.

Sinasõprus planeet Maaga

Mina ei taha midagi.

Olen kaotanud oma jumala.

Olen kaotanud oma tähe.

Olen kaotanud endagi.

Nii — paljaks riisunud kõigist nooruse ootmeist ja lootmeist — ei igatse ma enam midagi ning võiksin surra igal ajal. Kuid kõrbena mu usule langenud ajas puhkes mul õrnim õis: sõprus eluga. Lahtiminastatud, ihadeta, üha asjalikumaks muutuv ning üpris nägijaks saanud sõprus olemise enda vastu. Elu, elu!

Lao-Tse ütleb: täiuslikule jääb paljas elu. Ja see on — et meie planeet on olemas: Maa. Ja kui oleksime täitsa lahtiloomastunud ja vaimsustunud selgeima puhtuse tasemel niivõrd, et me ei tarvitseks kiskuda maa pärast, vatsa pärast, — siis vajaksime oma maad siiski, et teda armastada ja sõbrustada kõigega, mis on.

Maa, mis on väetatud nii paljude esivanemate ja kaasinimeste laipade ja armastusega, meie kõikide vennaliku elu ühishäll ja ühishaud, — ta lööb üha enam õitsele mu aastate tolmus tuhmuvate silmade ees. Kõik mu meeled nürinevad, kuid süda on saanud üleni suurelt vaatavaks silmaks. Keset keha. Keset kõiksust.

Ma ei saa surra, kuigi minus on surnud kõik, mis elas nooruses. Pean puudutama, silitama, kompima, haarama, hoidma, võtma ja jagama oma elavate ihuliste kätega seda maist taevast — elu. Maise elu üheainsa sekundi pisimgi vari on enam kui mõttemarmorist üllas igavik kuskil kehatu absoluudis.

Ma ei oota enam jumalat, kutset, kutsumust, kindlust ega õiglust minalikes piirides — ainult elu, ainult elu. Tahan tingimusteta sõbrustada eluga.

Tahan olla planeet Maa sinasõber.

*

Kui olla teadlik inimese ja maailma olemise ühtsusest (ei ole inimest ilma maailmata, nagu ei „ole“ ka meie maailma ilma teda tunnetava inimeseta),

siis võib väga hästi vaadelda rahvasterändamisi primitiivsete mõtle-
misvormidena. Tänapäeval pole enam vaja häda ületamiseks kohe tegev-
teos välja rännata, vaid nüüd saadetakse vaim rännakuile. Vanasti tuli ot-
sida paremaid elamisvõimalusi vikerlaste-laeval ja mõök käes — nüüd
lastakse vaimul otsida ja leiutada paremaid teid, elamisvõimalusi, olukorra-
parandusi. Kuni inimene vaatles loodust kõrgema jõuna, ta kohanes sellega
ja kartis seda. Siis aga tekkisid inimajus tuhanded käed ja inimene istutas
need käed masinatesse: hakkas mõtlema tehnoloogiliselt. Ta ajast sündinud
käed asendasid miljonite füüsiliste käte tegevust. Nüüd hakkas inimene välja
rändama koguni omaenda tulevikku ja nii ta leiutas moodse sotsialismi. Va-
nasti tuli mõelda kehaliselt, nagu „mõtleb“ amööb, välja saates pseudopoo-
de takistuste ületamiseks: nüüdisajal rännatakse ja võideldakse palja mõt-
misega. Lõpptulemus on sama — sest et inimene ja ta maailm on pidevalt
seotud tervik.

*

Idealism nimetab materialismi paheks. Materialism nimetab idealismi pa-
heks. Mõlemal on õigus. Kõrgemas sünteesis aga lahustub nii materialism
kui ka idealism. Sest nad on mõlemad abstraktsioonid.

*

„Igavene tagasitulek“ (Nietzsche „ewige Wiederkehr“): — igavese ta-
gasitulek.

*

Kõige raskem, valusam, aga ka kõige produktiivsem elus on — ennast
muuta, kasvada arengu järgmisesse astmesse. Kuid mitte midagi — ei õiglu-
setus, ei valu ega surm ole nii tähtis kui see kõige raskem. Üksi selles on
surma ületamine ja „igavene elu“.

*

Ole alati teadlik tervikust. Tervik on olemine. See, mida varem nime-
tasin „jumalaks“. Selle olemuseks on võit. Olemine võidab kõik: vanasti
seda nimetati saatuseks.

Ma pean olema. Tundub, nagu hingaksin eriti suurelt olemise õmblustes,
jootekohtades. Seal, kus on kokku liidetud kõik asjad, kus nad ühinevad
järgmiseks kõrgemaks mõtteks. Seal olen ja hingan ja minus pole midagi
peale nägemise ja hingamise.

*

Silmad. Laste silmad, ristipoodud Kristuse silmad, geeniuse silmad sees-
mise selgumise hetkil — neil kõigil on sama ilme: täis natuke imestunud,
eluvõõrast, imeliselt andestavat nukrust. Nende pilkude varjatud julguses on
midagi vahetut, piiritut, pühalt-isekat... igatahes „eluvõõrast“. Nad on sa-
mal ajal tugevad ja nõrgad, julged ja arglikud.

*

Palged. Inimeste nägudes on talletatud palju rohkem kui on üksiku ini-
mese individuaalses elus. Sest iga nägu on tuhandeid aastaid vana. Sageli
lame, tühine ja väiklane inimene kannab nägu, mis peaks kuuluma Platole,
Shakespeare'ile või Jeanne d'Arc'ile. Ja vastupidi. Milline õiglusetus on sel-
les mittevastavuses!

Äga paljudes nÄgudes on midagi ütle mata võlvat. Neis väljendub kogu maailma kaduvus ning lilleõrnus, valu, joovastus ja päikeselisus, mis alistas ja sunnib sümpaatiaks. Kuidas võib mitte olla puhtast südamest „polügaamiline“ igakord, kui kohtad niisugust palet!

*

Peeglid. Peeglid otsekui elavad. Nad on nagu linnad või platsid, mis kubitsevad nÄgudest, kujudest, sündmustest... Alatas nad õgivad ega täitu iialgi.

Vanade peeglite ees haarab eriskummaline tunne: mis kõik on juba kukkunud neisse salapäraseisse, vaikivaisse, hõõguvalt vahtivaisse aukudesse. (Narvas Peeter Suure majakeses veneetsia peegli ette seisma jäädes.)

*

Iludused. Alati on tal see ilus nÄgu! Hommikuti tõustes, päeval endaga üksi olles ja hilisõhtul õösärki libisedes — alati on see pillav ilu temaga.

Ning jalad! Teine peaks sada aastat harjutama ning elama rituaalset elu, et lõpuks saavutada selle täiuslikkuse, mis tema jalgades ja puusajoones on iseenesest talletatud. Tema jalgade ilust jatkuks tervele tantsutrupile! Ja nii — joobnustav kujutus! — peab teda armastama. Erose vägevus. (Ilusat tüdrukut vaadates.)

Inimesed

Inimesed, inimesed! Mida kõike ei nimetata selle sõnaga! Kui oled propagandist, tegelane või suhendaja, siis mõtled hulka ja püüad püüda ta arvamist enda poole. Inimene on su klient, su kunde. Ta peab õigeaegselt maksma. Kui oled näitleja, agent või kunstnik, siis mõtled publikut ja taotled poolehoidu, mida see sulle võlgneb. Ta on su kunde ja peab õigeaegselt maksma. Oled kaupmees või tööstur või muidu ärimees, siis mõtled ostjat, — niisiis jälle ainult pügatavat: kundet. Oled ajaleht, raamat või ajakiri, siis mõtled lugejat: kundet.

„Inimesed“, inimesed on... turukaubad? Esemed? Vahendid?

NÄen protesteerijaid, kes meenutavad midagi inimesest inimese pärast, kes tsiteerivad furioso inimese ja kodaniku põhiõigusi ja kõnelevad õilsast maailmavaatest. Äga lähemalt vaadates ilmneb, et nad vajavad kundesid oma „ideelise“ kaubamaja imaginaarseile tooteile.

Kes ütles, et meie, eestlased, oleme individualistid? Kes laskis esmalt käibe le selle ümmarguse pooltõekese? Ainult indiviidid võivad olla individualistid; indiviid äga tähendab „jagamatu“. Äga kuidas oleme meie jagatavad igal pool ja igale poole. Mitte individualistid pole me, vaid äsja linna elama asunud külamehed! Kuna me veel ei tunnegi, kuidas maitseb „mina“, siis me ei oska ka „sina“ hinnata, austada ega pühitseda.*) Ja et organism võib koosneda ainult indiviididest-rakkudest, siis „minadeta“ hulk ei ole ei

*) Me usume ju ikka veel, et hingki ei ole realiteet, vaid „ebausk“; ja „vaimu“ all oskame mõelda ainult — kodukäijat. („Kas Te siis usute hinge? Mina mitte!“ ütles mulle hiljuti doktoriasemes eesti kultuurtegelane.)

individualistlik ega kollektivistlik. See on konglomeraat, millest küll võib aja jooksul midagi areneda, kuid millel esialgu puudub subjekt.

Inimesed? Ei, elavad objektid.

*

Ainult olles erinevad püsime ehtsetena. Kuivõrra me seda enam ei ole, seevõrra me ei ole enam meie ise. Kus me kohandume teistega, seal lakkame olemast autonoomsed ja omapärased. Aga põhiliselt iga inimene on ju midagi ühekordset ja individuaalset-jagamatu. Kahju, et seda püütakse üha enam unustada ja isegi tegelikult nivelleerida. Varsti jookseb kogu maailm ringi — robotid ühtlaselt tembeldatud nägudega.

*

Külm ja üks on olla siin maailmas. Üks ei näe teist. Üks küsib teist, üks viskub teisesse — kuid kõik jääb ilma vastusest, ilma maabumiseta... Nii hõikad üksinduses, kuni vaibud. Keegi ei vasta sulle... või siis ainult väär- mõistvalt.

Kui sul on jahe nõnda olla, siis võid ju tantsida oma metafüüsilist tantsu. Ülimas üksinduses.

*

Selguse hetkel tunnen, et ma ei ole ikka veel küllalt olemas: küllalt ajalik ning ärgas. Ikka veel elan nõnda, nagu mängiksin seda elu kellegi jaoks, kes mõtleb hästi minuga. Ning kõigele, mis mulle juhtub, vaatan nagu omapärasele muistendile, linnulennult — ja nii jääb kõigele vaid muistendlik, imaginaarne väärtus. Elan otsekui kiikudes eluaja võrkkiiges edasi-tagasi. Mitte aga istudes sõidukis, mis kord kuhugi saabub. Pidevana püsib mu armastus maailma, jumala, enese ja kõigi inimeste vastu. Ma ei saagi vihata. Isegi õelamast, mind amokijooksjana vaenustavast kaaslasest ma saan aru — ja mõtlen talle kaasa. See ongi too võrkkiik, milles kiigun kohalt nihkumata.

Kuid äkki ründab mind küsimus: mida sa oled siis teinud? Mis jääb sust maha su surmapäeval? Kas midagi on muutunud sinu läbi siin maailmas? ... Ei midagi, ei midagi!

Viimsel päeval ärkan nagu unest. Siis valu haarab mind mürgistesse küüntesse ja lohistab surma. Ja ma kukun Lethesse ning upun, just kui elu- ajal juues olemist. Juues upun.

*

Armastan jumalat ja elu üle kõige. See on mu ainuke tegevus siin elus.

*

Olla sealpool kõiki sõnu (!), olla ainult olevik!

See on kõik. See on mu religioon.

*

Vanadus. Vanadus ei tarvitse olla vajaduslikult seotud nõrkuse ja kidurusega. Peaks olema võimalusi pühakuna vananemiseks. On mõeldavad kirgastunud raugad, kelle igast liigutusest niriseb läbielatud aastate pühasust nagu kallist õli igaviku lambist. Ja kelle sõnad hahtuvad kui viiruk tuleviku katedraali kupli all.

*

Iga — ka mõtteita ja luuleta — naine on kaunis. . . Näiteks kui ta vaid vaikselt paneb oma inimliku, emaliku pea padjale. (Emalik. . . „poisipea“!)

*

Värvatel ja vanadel võlvialustel on tugev esteetiline mõju, sest igas väravas on midagi sümboolset: astumist üle piiri, sisse või välja, mõtestatud käiku. Osalt vist ka selle mõtte sisemisest tumedast teadmisesest või vaistamisest on tekkinud vanade suurlinnade ajaloolised iluväravad: Müncheni Võidivärav, Pariisi Arc de Triomphe, Berliini Brandenburgi värav. . . Nad on äärmiselt anakronistlikud, ummistades liiklemist, kuid niisuguse iluvärava alt läbimine on ikka veel seotud võlumeeleoluga. Ja „väravavalvur“ on kõigis esoteerilistes õpetustes aunimi.

*

Kellelegi ei saa anda rohkem, kui ta mõista suudab. Kui talle aga ütelda ainult nii palju, kui ta mõistab — siis ta tõttab sust „üle olema“ (enesealahoitungist).

*

Mõnel puhul on kunstiteoste ja raamatute omandamine ja suhtuminegi nendele ebadelikaatne ja otse lubamatu toiming. See on pealetükkiv ja eba-võrdne suhe, läilastav mesallianss, kui keegi simuleerib hoopis kõrgemal tasemel seisva kunstniku „tunnustamist“ või „arvustamist“ — endale õigustamatult anastades õiguse pidada ennast ta rumalusele kaitsetult saagiks jätetud teose „mõistjaks“. Kui riigipead on kaitstud alamate familiaarsuste eest, siis vaimselt juhtiv haritlaskond peaks kaitsma ka vaimu astmevõrd-raste, rāpakate liginemisatentaatide eest.

Üheski kultuurses ühiskonnas vaim ei tohi olla vāarika kaitseta või päris lindprii.

*

. . . elada ajast suhu, elada sulest suhu. . .

*

Ka inglite rõivad näevad päevavalgel välja nagu tavaline hallitus ja vaap. See ei tohi meid segada.

*

Kuulen inimesi rāākivat. Kellele nad rāāgivad? Keegi ei kuula ju neid. Milleks nad rāāgivad? Et ajada asju. Neil pole mingit pūūdmist üle isiklike piiride. Nende naljadki on kūūnarnukid oma isandate ārikāikudel.

Kui saaks panna kõik need visad jõud mõne idee teenistusse! Nad tõtaksid ju ideegi kasuks niisama ihnsalt, rūhkvalt, väiklaselt, põhjalikult ja edukalt, nagu nad tõõtavad omaenda väikese ārilise või ihulise heaolukese pärast.

*

Mõistus on ainult meie teadvuse rāngalt koormatud vankri kõrval jooksev väeti varss. Meie mõtted on vaid mullikesed hiiglasliku ja ikka veel hāmaras pulbitseva teadvusetu (nn. „alateadvuse“) pinnal. Teadvusetu on miljoneid aastaid vana. Tema on loonud hinge ja keha, muidugi ka tead-

vuse ja mõistuse. Sellepärast meie mõtlemisvõime näibki olevat otsekuu seks, et leiutada vabandusi ja teenerlikke „seletusi“ vajaduslikule — mis teostub iseenesest, mitte mõistuse käsul, nagu meie „arvame“.

*

Oh seda lõpmatut ahelikku mahasalatud tõelusi, mis on vaevaliselt kaetud kinni valearvamuste sõnakootud vaipadega! Oh neid päevi, mis minatapvalt on uputatud konventsionaalse ja krampunud „seltskonna“ soga-tesse vetesse! Neid tunde, mis pillatud tühjusest täidetud kinodesse ja kohvikuisse! Oh seda noorse kuldmünti, mis on peeneks vahetatud kardseiks, veerevaiks tühjadeks-tähjadeks ja ülearususteks, nagu taskusse vedelema jäänud peenraha, mida hooletult pistetakse väljasirutatud pihkudesse esikutes ja tänavanurkadel! Neid põletatud ööde unelmaid, kalliste mõtete kiiresti mööda libisenud sära, kõiki neid haruldasi ning õrnu hingeloomil...

Kuidas saaks küll jälle maast üles korjata seda oma kordumatu inimsuse kaotatud juvelide hulka?

*

Mida enam vaatan, seda enam pean nägema, et juhtiv kiht tõeliselt ei juhi, ei mõtlegi juhtida. Ta lepib täiesti enesekaitse, vaheseinte ehitamisega ja „romanovite“ tegemisega. Kes juhib siis? Keegi ei juhi. Mootor reguleerib iseennast, sõiduk kihutab iseenesest. Kuhu? Kuhu ta sõidab? Keegi ei vaevu selle üle pead murdma. (Või siis mõteldakse kohe refugiumile.)

*

Meie noore kultuuri pärispatt on — et omistame vormile liiga palju tähtsust. Kes taotleb sisulist, see ei tohi ainiti vahtida vormi.

Asjadel on oma erikaal ja nad liigituksid ka suurimas kaoses selle erikaalu järgi.

*

Suur päevalill, kelle veel varjatud sisuks on väikeste kokkukasvanud ja oietolmuga kaetud inimkärjekeste ühendus. See on publik. Kunstnik aga on suur liblikas edevatel jalgadel, avasui heitlev — paluja osas. Päevalill on lame ja kange ning naeratab pisut lollakalt päikesepaistel. (Aias suureks kasvanud päevalille vaadates.)

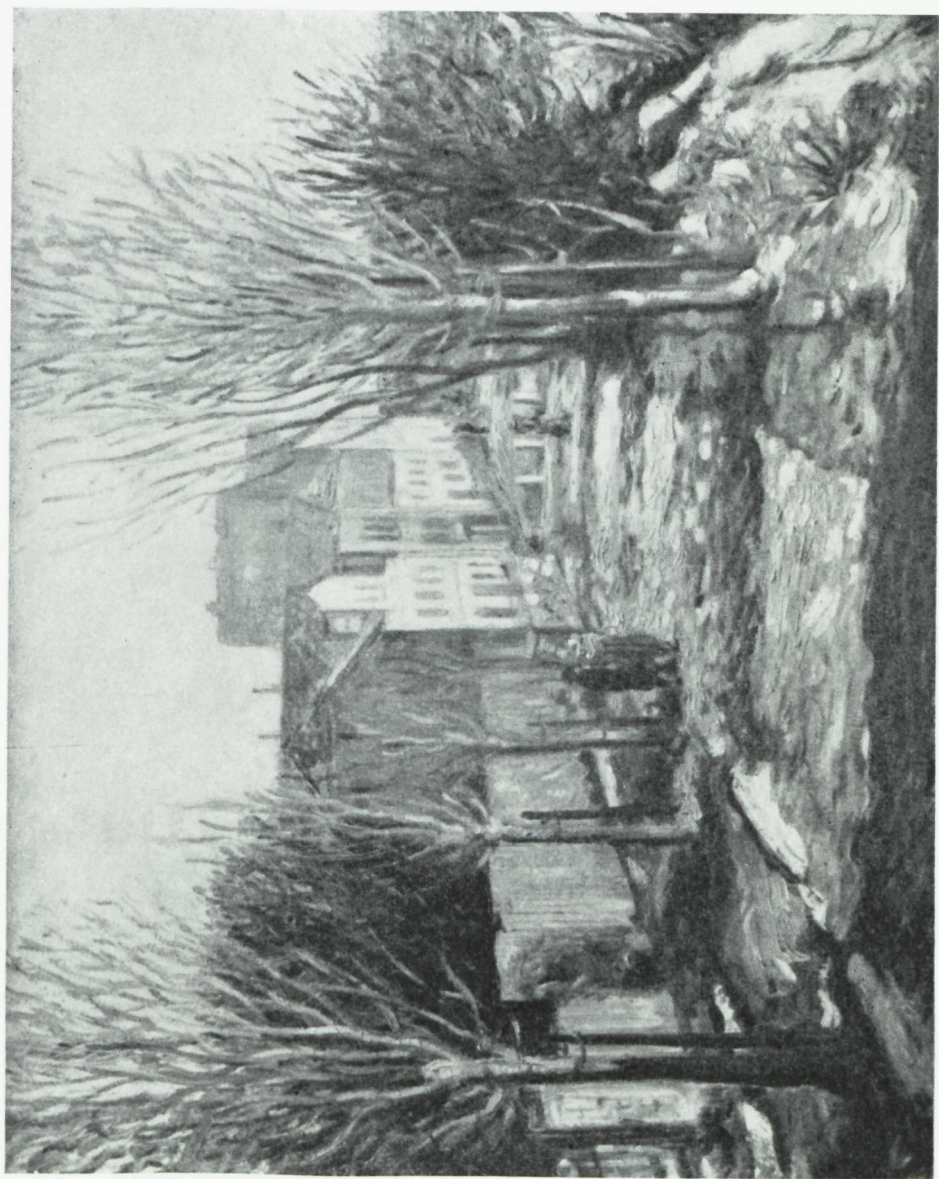
*

Naised. Imelised olevused. Sa pead neid ainult hästi vaatlema ja nägema, millised nad on: õrnad, head, põhjatud... Naised võivad olla ohvrimeelsed nagu ei ükski mees. Ja suutelised läbi nägema peagu kõik. (Kui neil on küllalt julge vaim. Kuid enamasti nad on ju nõrgad ja arad, need tibukesed!)

Vastupidi kehtivale arvamusle (ja vastandina meestele) on naised hinges kõik polügaamilised. Aga peenemad neist ei saa sisetõkendusteta käsutada oma keha andumiseks, kui keha oma salapärase seaduste järgi seda ise ei taha. Ja see on hea nõnda.

Antiikaja armastusekultuur (ars amandi) oli vegetabiilne. Ja eros samal kohal nagu taimede eluski: suguelundid ülal; aju, juured — all. Siit muinas-kreeklaste suhe fallosekultusega ja usundi naiivne segunemine porno-graafiaga.

*

A. Bergman

Varajane kevadpäev. Õli

N. Kull

E. Kits

Aed. Ōhi

Kümme aforismi

Inimesed on kui paabulinnud: kui teine vaatab, siis kohe löövad saba laiali.

*

Joodik lallab nõrdinult oma kaaslasele: „Kust sa kurask tead, et mu nimi on Sina?!”

*

Kõige naudingurikkam enesetapp on elu.

*

Abiellumisel on iga partner omaette vokaal, aga aja jooksul nad moodustavad diftongi.

*

Niisugune paksmagu — kui ahtake võib küll olla ta hing!

*

Surm ja elu on olemise-mündi kaks poolt. Nad kuuluvad lahutamatult ühte, kuid iialgi ei näe üks pool teist.

*

Me raiskame palju aega ülearususteks, sellepärast et hindame üle pilti, mis meie arvates on meist teistel. Kuid tegelikult teised on meist hoopis vähem huvitatud, kui arvame. Seepärast võiksime mõnedki dekoratsioonid maha võtta.

*

Põhjalikkus on sama, mis tõemeel. Kes ühte asja jälgib põhjani, ainult see on täie tõsidusega asja juures.

*

Enamik pahedest on uue moraali kobavad otsingud.

*

Elu on nagu kohv: põhjas oleva ekstrakt-olluse peale kallatud ning sellest mustaks läinud vesi.

A. Mälgu loominguline tõusutee

1

August Mälgu loominguline arenemistee on kulgenud piki käänulist rada enne saabumist kirjanduslike suursaavutuste kõrgmaale. Ta kirjandusliku ande kujunemine on eeldanud pikki eelharjutusi, et avalduda täies küpsuses. Teatavasti ei kuulu Mälk nende kirjanike hulka, kes esikteosega on kohe tunnustuse võitnud, vaid ta on pidanud oma toodangu tõusuks pingsalt töötama.

See pole sugugi juhuse asi, et tituleerime Mälku kui oma tunnustatumat sõnameistrit. Hoolimata oma noorusest kannab loomisergas ja kirjutamisosav Mälk teenitult väljapaistva sulemehe aupaistelst nime.

Kuigi Mälk (sünd. 4. okt. 1900) pärineb Lääne-Saaremaa rannikult, kus kultuurilised eluavaldused nõrgalt vibreerivad, on ta varasemast lapsepõlvest saadik tunnud harukordset huvi kirjanduse vastu. Päritud literaarsed interressid juhivad ta kirjanduslike harrastuste keerisesse, sundides teda loobuma muist noorte lõbudest ja õpiülesandest.

Juba nelja- viieaastase poisipõngerjana õpib Mälk vanemate vendade kõrval lugemise selgeks. Ja siitpeale pühendab ta oma lapse- ea kaunimad hetked kirjandusele. Esialgu kuulab jutuhuviline Mälk etteloc-tavaid palu kalendrisabadest, ajalehtede

joone alt ja vaimulikest raamatuist, aga varsti asub ta ise lugema. Ta alglektüüriks on Juh. Liivi ja Ed. Vilde ajaviitejutud. Hiljem vangistab teda tähelepandavalt II. Sienkiewicz'i „Üputus“¹⁾, mis ilmus 1913. a. eestikeelses tõlkes.

Kooliaastail, millest kulus kaks talve Koovi külakoolis ja kolm talve Lümanda ministeeriumikoolis, suurenes Mälgu lugemisind niivõrd, et ta õpingud kannatasid selle tagajärjel. Tal polnudki erilist hoolt koolitöös. Ta spontaanne lugemiskirg tõusis haripunkti Kuressaare linnakoolis, kus ta õppis a. 1913—15. „Lugesin esmalt Pempertoni, Rider Haggardi, Poe ja selliste meeste sündmusjutte,“ kirjutab A. Mälk. „Sain õhtul raamatu, lugesin kogu öö. Hommikul ringles pää, olin kahvatu, tihti algas päev südamepöörítése ja oksega ning puudusin koolist. Nii puudusin koolist pea igal nädalal kaks päeva — lugemise tõttu... See poolhaiglane nälgimine lugemispalade järele... kestis vahetult kuni 15 a. vanuseni“²⁾.

Teiseks huvialaks ja imetusobjektiks oli Mälguale kui rannalapsele meri, mille ääres ta kasvas ja veetis oma varasema mehe- ea. Nagu teame, möödus ta lapse- ja noorpõlv Koovi lahe ääres Lümanda vallas, paarkümmend kilomeetrit kagu pool Eesti kuulsast linnuriigist Vilsandist. Kui

¹⁾ A. Mälgu teateil.

²⁾ „Looming“ 1930, lk. 625—626.

ta lapsena mängis rannaliival, kuhu lailaid sid lained, siis noormehena võttis ta osa ohtlikest meresõitudest, tutvudes meretuulte tujukusega ja rahuhoogude vaenlikkusega.

2

Oma kuufteistkümnendal eluaastal hakkab Mälk sepsitsemata esimesi kirjanduslikke katsetusi. Lahkunud a. 1915 Kuressaarest pärast linnakooli evakueerumist, oli tal kodus palju vaba aega mõtlemiseks ja kujutuspiltide loomiseks. Kuna elukogemusi oli algajal kirjanikul vähe, siis arenesid ta mõtted peamiselt loetud raamatute valdkonnas. Esikteosena kirjutab Mälk hagardliku seiklusromaanini „Ohvrihoone“. Põlvunud oma suleharjutuse esimese katse ebaõnnestumisest, viskas autor selle pooliku käsikirja ahju.

„See ahjuloopimise mood on jäänud külge seni ajani,“ lausub Mälk. „Surun kogu oma jõu tööpingesse, rakendan kujutlused ja — kui ei jaks end hoogsalt viia kristalse avaldumisteostuseni, jooksen ahju juurde. Ainult viimasel ajal olen sest vabanenud, jaksan olla rahulik, töötada mitte kogu närvide ja verehulga surve all ja jätta töö viilimiseks, ümberseadmiseks ja kildude kaupa sorteerimiseks, tehnilise tööjõu ja enesekriitika seisukohast lähtudes, kuna olen loomisele jaksanud külge aheldada ka püsiva töötamise.“³⁾

Esialgsele romaanivisandile järgnesid Mälgu päevakajalised jutujatkud, sõnumid, mis ilmusid Kuressaare provintsi lehtede jonnas all. Oma unistuslikud üksindusmõeldused ja arad armastuseaimused avaldas ta värssides, jäljendades seejuures ärkamis- aegseid laulikuid. See vähenõudlik resignatsiooniluu ei rahuldanud autorit ennast ega kohalikku koolijuhatajat, kes neid juhtus lugema. Edasi katsetas Mälk draama alal, siingi väheste tagajärgedega. Ta suhtus oma loometööle tütarlapseliku häbelikkusega ega usaldanud oma harjutuspalu trükkida lasta.

Kaheksateistkümnendal eluaastal jättis Mälk oma suleharjutused kõrvale ja andus taas õpingule ning kirjandusteoste lu-

gemisele. Meie kirjanduses võidutses sellal „Siuru“ rühma poolt elustatud uusromantiline kirjanduskäsitlus, mis kiskus ka Mälku kaasa. Teda veetles tuglaslik fantastika, stiili ilu ja lausete lühidus ning rütmikus. Tuglas oli siis moes, tema kaunistiliseid teoseid loeti õhinal, eriti aga imponeerisid nad tundlevale Mälgu, kes jäi nende mõjupiirkonda mitmeks aastaks.

Elamuslik uusromantiline kirjandus moodustas Mälgu lemmiklektüüri. Sinna juhatasid teda O. Wilde'i stiilipeened kunstmuistendid „The Happy Prince and Other Tales“, mida ta luges innukalt juba 13-aastase koolipoisina, kui need ilmusid eesti keeles. Veel sügavamalt haaras ta romantiliselt häälestatud hinge B. Kellermanni loodusmõeldusromaan „Ingeborg“. Nagu igat tänapäeva kirjandushuvilist lugejat, nii on ka Mälku suuresti huvitanud Knut Hamsuni psühholoogiliste romaanide loodusromantika. Need uusromantilised tähistused mõjustasid kujundavalt Mälgu kirjanduslikku kreedot ja andsid esialgse suuna ta loomingulisele tegevusele.

Ametiala valikul jälgis Mälk oma kalduvuste ja püüete sisimat kutsumust. Ei saanud temast kaugesõidu-kapteni ega isa kalaäri jatkajat, vaid ta valis endale pedagoogi ja kirjaniku okkalise elutee.

Omandanud 1921. a. algkooliõpetaja kutse, töötas ta algkoolijuhatajana Saaremaa läänepoolseimais hariduskeskuses — Mõntus ja Lümandas, otsese kutsetegevuse kõrval energiliselt juhtides kohapealsete kultuuriliste seltside tööd. Rahvameheliku suhtumisega ja loomupärase kõnelemis- oskusega võitis Mälk kõigi kaassaarlaste sümpaatia ja poolehoidu. Ta valiti rõhuva häälteenamisega Rahvuskokku ja hiljem ta pääsis ainsa kodukihelkonna kandidaadina Riigivolikokku.

Mälgu pidev kirjanduslik looming algab 1922. a. suvel. Veetes koolivaheaega Tartus, et oma teadmisi täiendada õpetajate suvekursustel, satub ta teiste noorkirjanike õhutusel loomingulisse tundekeerdu.

³⁾ Sealsamas, lk. 626.

Keset suvist looduslikku meeleolu sõnastab ta armastusromaaniga „Kesaliblik“. Järgneval talvel, tutvunud pidalitõbiste valuliku saatusega Audaku leprosooriumis Saaremaal, koostab ta süngemeeleolulise jutustuse „Surnu surm“. Trükki pääsivad ta esikteosed alates 1926. a.

Mälk kuulub meie produktiivsemate kirjanike hulka. Pooleteistkümne aasta jooksul on ta avaldanud 10 romaani, 3 jutustust, 7 näidendit ja 3 novellivalimikku, mille seas leidub mitmeid kunstiliselt kaalukaid teoseid. Mälgule kingiti tunnustuseks ta rannaainelise väärttoodangu eest Vabariigi Presidendi poolt Lagle talu Tallinna läheduses eluaegseks kasutamiseks.

3

Kui kõrvale jätame Mälgu noorpõlvaegeid suleharjutused, võime eraldada ta senises loomingus kaht järku. Esimesel loomingu perioodil (1926—1931) kannab ta toodang suunaotsimise ja katsetamise märke. Ta loob uusromantilisi armastusromaanide ja psühholoogilisi novellikatseid ajaviitelektüüriks, sealsamas aga sõnastab reaalsel juhul jutustusi ja koostab ühiskondliku ajaromaani, et peegeldada tõsielu karmi palgepoolt. Teisel loomingu järgul (1932 — tänini) tegeleb Mälk oma lemmikainete valdkonnas. Ta käsitleb uusrealistlikus stiilis ühelt poolt Saaremaa rannarahva eluvõitlust, teiselt poolt ajaloolisi teemasid, tuginedes seejuures ajalookroonikate ja arhiivmaterjali teatmeile.

Asudes lähemalt jälgima Mälgu loominguulist kujunemiskäiku, lähtume ta teoste ainekust, peamotiividest ja probleemidest.

A. Mälk debüteeris tundestatud suvitusromaaniga „Kesaliblik“ (1926), mille sündmustik areneb päikesepaistelise rannamaastiku tagapõhjal. Teose ajalised raamid on kitsad — sündmustik ulatub kevadest sügiseni. See ajaline piiratus ei vasta täisverd romaani nõudele. Autor käsitleb „Kesaliblikus“ armastusprobleemi: suvitaja noormees armastab ühtaegu elujanulist abielunaist ja häbelikku tütarlast. Niihästi „Kesalibliku“ aine valikus kui ka tegelaste

suhtumises on märgata F. Tuglase „Felix Ormussoni“ otsest mõju.

Uudisainena toob Mälk meie kirjandusse leprahaigete elutraagika, mida ta käsitleb jutustustes „Surnu surm“ (1926) ja „Surnu elu“ (1929) ning novellis „Anne-Marie“ (1927). See on sünge ja haletsemisväärne pilt, mis maalitakse „Surnu surmas“ Tõbiste Maja elanikest: „Akendele ilmusid kahvatanud lubinäod; kottivajunud silmalaud ja punetavad põsed; muhulised violettkühmadega kärnlapes otsaesised; mädamuhkudes sõrmed ja narmendav-nahalised, kestaajavad käsivarred.“ Elavate laipadena veeretavad need paranematud haiged päevi surma poole, heldinult mälestades oma kodukohta ja omakseid, kes neid on hüljanud. Ja kuigi moodne teadus arstid mõne tugevamaverelise haige terveks, nagu jutustatakse „Surnud elus“, peavad tervenemise pidalitõbised kodutute hulkurina ringi rändama, sest umbusklikud külaelanikud ei usalda nendega koos elada. Keda on tabanud säärane õudne saatus, see on valmis ennemini vabasurma minema, kui end vägivaldselt lasta leprosooriumi küüditada, nagu nähtub novellist „Anne-Marie“. Leprahaigete hingepliin kulmineerub nende armastuse kurblooluses.

Nagu Mälk tõendab, on ta pidalitõbiste psühholoogiat ja elutingimusi tähele pannud Audaku leprosooriumis, mida ta on korduvalt külastanud. Ta koduümbruses pole küll haigestumisi leprasse ette tulnud, aga siiski olevat pidalitõbi rannarahvale hästi tuntud. Saarlased usuvad, et need, kes söövad palju soolast kala, nakatuvad hõlpsamini leprasse.

Novellikogu „Anne-Marie“ (1927) sisaldab peale niminovelli ja jutustuse „Surnu surm“ neli psühholoogilist laadi lühijuttu: „Neitsi“, „Ärkamine“, „Ristitegija“ ja „Thea“, milledes lahendatakse erootilisi probleeme. Looduspoetiliselt „Neitsis“ ahastab Päikese Maja tiisikushaige tütarlaps, et ta puutumatusena peab surema; põuase suve taustal arenevas „Ärkamises“ võrgutab ihar lugija-vend patu-unes eksleva talumehe noort ärrganud naist; realistliku käsitluslaadiga „Ristitegijas“ kir-

jeldatakse neitsiau röövimise traagilisi tagajärgi; lüürilises „Theas“ iseloomustatakse tänapäeva naiste olukorda, lausudes: „ei saa süüdistada põrnikat, et ta see on.“

Kui novellivalimikus „Anne-Marie“ vaadeldakse peamiselt haigete inimeste erilaadset hingemaailma, siis romaanis „Õnnepagulane“ (1928) püütakse mõista anda Pühajõe apteegi noore abielupaari psüühikat. Autor ei üllata siin uudsete probleemidega, vaid piirdub igapäevaste elunähtuste pinnalise kujutusega. „Õnnepagulase“ koostamisel olevat Mälk võtnud terve apteegi-asjanduse läbi,⁴⁾ et usutavalt kirjeldada proviisori töötamistingimusi ja huvialasid.

Romaani „Hukkumine“ (1928) aineks on võetud, nagu autor teose järelsõnas kirjutab, „suurilmast eemal, sooveerest edasipüüja laps“, keda on ristatud „ühiskonna ja peamiselt linna olukordadega, millistes ta paratamatult hukub“. See tavaline inimene, kellest romaanis jutustatakse, on kehvik-poiss Paul Viide, kes põgeneb purjekaga oma õela võõrasema eest Tallinna, seal satub kommunistide käsilaseks 1. detsembri sündmuste puhul ja lõpetab oma elu vedurirataste all. Siin katsetab Mälk ühel hoobil valgustada tegelaste psühholoogiat ja ühiskondlikke olusid, aga ta ei suuda tõepärasuse ja usutavuse pinnale jääda.

Põnevuse tähe all on valminud Mälgu romantiliselt häälestatud romaan „Läbi öö“ (1929), mis pakub kinoliselt kirevat sündmustikku — lüürilisi armastusstseene, õisi viiuldamisi, ohtlikku salapiiritusevedu, jõhkrat spekulatsiooni, müstilist kabelikellade helinat jne. Mis tõsielus saavutatakse kestvate võitluste tulemusena, teostub teoses „Läbi öö“ enneolematu kiiruse ja järjekindlusega.

Mälk lõpetab oma esimese loomingujärgu vähevenva ja lavaliselt ebaõnnestunud näidendiga „Moodne Kain“ (1930), käsitledes selles naise ülelõomise probleemi.

Esimesel loominguperioodil Mälk enam kordab loetud kirjandusteoste mõjul senikäsiteldud teemasid kui avastab uusi ainevaldkondi. Peamotiivina esineb ta vara-

semis teosis armastusprobleem, mida ta lahendab vastavalt mõttekujutuslikult loodud olukordadele. Üldse leidub tõsielulisi sugemeid Mälgu esimese loomingujärgu toodangus vähe. Ta väljamõeldud kujutluspildid on niivõrd elavad ja detailsed, et ta ei vajagi täitematerjali ümbritsevast reaalelust.

4

Mälgu teine loominguperiood algab romaaniga „Kivine pesa“ (1932), mille sündmustik areneb rannaäärses külas, kus vana kortsihoones eluneb alatise puudusega heitlev kaluriperekond. Autor kujutab loomutruult kivise ranna elanikkonna argipäevaseid töid, kombeid ja puhkehetki, kaldudes oma kirjeldustes osalt tüütavaise üksikasjusse. Kalurite peategevusala kõrval projitseerib Mälk lugeja tähelepanu pettumustest tabatud peretütre Enda kurbloomilisele saatusele.

Selle teosega pöörab Mälk selja eluvõõraile ainealadele ja valib kirjanduslikuks kujutusesemeks reaalsed muljed ja tähelepanekud. Ta toodangus kerkib domineerivale kohale etnograafiline ainek.

Juba lapsest saadik oli Mälk huviga jälginud merilindude elu. Et veelgi lähemasse kontakti astuda linnuriigiga, uuris ta merilindude eluavaldusi paar nädalat järgemööda Vaika-saaril. Nõjatudes neile tähelepanekuile ja lapsepõlve mälestusile kirjutas ta noorsoole raamatu „Jutte lindudest“ (1934), selles jutustades, kuidas häbelikud hahad hauvad rannal, viivad oma pojad merele ja õpetavad neid ohu lähenemisel vee alla sukelduma; kuidas merikajakad tungivad tormisessa avarusse, kandes endas võimsusetunnet, et kogu maailm on nende päralt; kuidas tuhanded naerukajakad harrastavad ühiskisa ja -rahu; kuidas prääksuvad pardid vedavad suvekuid Paisuluha vaiksetel vetel jne. Haaravad on need lood lindudest, kus kujutatakse inimlaste soojasüdamelist osavõttu ristlindude ja vaeraste saatusest, nimelt novellides „Kustumatu sõprus“ ja „Hillinenud vabadus“.

⁴⁾ „Looming“ 1936, lk. 654.

Nagu Mälk ise väidab, on rannaromaani „Õitsev meri“ (1935) lokaalseks tagaseinaks ta kodurannik — Koovi, Pilguse ja Karala lahe ümbrus, osalt ka Harilaid, kuhu teose kirjutamise aegu veel polnud levinud mootorpaadid ega moodsed kalapüügi vahendid. Romaanis endaski nimetatakse kohti Lääne-Saaremaalt, nagu Harilaidu tulitorni, Salavee (= Salava) saart jm. Autor pole siiski sidunud „Õitsva mere“ peategevuspaika kindla kohaga, vaid on selle kirjeldamisel püüdnud tabada läbilõikelist pilti rannamaastikust.

„Õitsvas meres“ avaneb meile süvendatud sisevaade randlaste psüühikasse, eluviisidesse ja töekspidamistesse. Rannal valitsevad hoopis teised põhimõtted ja seadused kui mandril. Siin ollakse harjunud käima „surma veert mööda“ ja minnakse rahuliku südamega ohtlikele meresõitudele, sest leitakse, et elu ilma vaevadeta on nagu meri, mis tuulteta. Tormise merega on rannarahvas kokku kasvanud nii tihedate sidemetega, et sisemaal tuntakse end võõrana ja igatsetakse tagasi koduranda, kus meri alati õitseb rannamehele.

Novellikogus „Rannajutud“ (1936) jätkab Mälk randlaste elukreedo ja juurdu nud vaadete eritlust. Kuidas meremees peab omama mehisust ja kannatlikkust raske õnnetuse korral, „kui tahab käia mehe teid ja elada mehe elu“, sellest jutustab novell „Meeste keskel“. Randlaste loomulik õigus ei ole igakord kokkukõlas ühiskonnas kehtivate seadustega, nagu nähtub „Mere andidest“, kus vrakirüüstaja õigustab oma teguviisi pärast laeva lagunemist näitega: „Kui laivalt ei tohi — eks siis merepõhjast ometi!“ Kuid enamasti on kalurid õilsameelsed, nende südamel on rohkem kaasinimeste kui omaenda heaolu („Aegunud õnn“). Rannainimeste surmavõitlust liikaval ajujääl kujutatakse elamusliku pingega novellis „Elamise rahu“, mille järgi selgub, et surmasuus viibimine teeb randlasi üksteise saatuse paarilisteks. Surma kohutavusega tuleb merel harjuda juba maast-madalast. Nii heitub „Randlase surmas“ hingepõhjani noor tütarlaps, kui

talle osaks langeb kaasa elada oma isa ootamatut surma merel viibides.

„Rannajuttude“ elupildid on nii ehtselt ja usutavalt kirjeldatud, et lugejale jääb tunne, nagu oleks kirjanik neis novelles sõnastanud tõsiselulisi sündmusi tihendatud kujul. Ja Mälk ongi selles valimikus õige rohkkesti kasutanud isiklike muljeid Saaremaa läänerannalt, millele viitab ka teose alapealkiri ja tegelaste murdekeel. Novel lide loomisel on aga autor elust ammutatud toormaterjali tundmatuseni muutnud ja ümber kujundanud, et see omandaks kunstilise mõjukuse.

Romaani „Taeva palge all“ (1937) tegevus toimub Ida-Sõrves, Mõntu ja Koovi küla vahelisel rannikul. Sõrvelaste eluoluga tutvus Mälk, kui ta oli Mõntus algkoolijuhataja. Et tabada teoses realistlikku olustikukirjeldust, käis autor enne romaani koostamist sõrvelaste argielu täiendavalt jälgimas.

Kõnesoleva romaani tähtsamaks peamotiiviks on hülgepüük, mida Sõrves har rastatakse jaanuari- ja aprillikuu vahemikus. Tegelikult on hülgepüük jäälagunemise aegu niisama ohtlik ja kalurite elusid nõudev, kui seda tõepäraselt kujutatakse romaanis. Pole sugugi haruldased ka need juhtumid, kus merehädaliste paat on satunud Läti randa.

Kuigi romaanis „Taeva palge all“ korduvad motiivid „Õitsvast merest“, on neil siiski teine lokaalne taust ja nad on käsitletud sootu erinevas valgustuses, nii et teos kannab kõigiti uudsuse ilmet. Õigupoolest jätkab Mälk siin „Õitsva mere“ probleemistiku arendamist. Kui viimati nimetatud teoses lahkus peategelane puhtpraktilistel kaalutlustel kodurannast ja sinna hiljem naasis, siis romaanis „Taeva palge all“ ollakse juba kogenenumad ja elutargemad. Siin ei usaldata enam sünnimere äärest ära minna, lepatakse seal kogu ni kitsaste elutingimustega ja tuntakse seletamatut rõõmu teadmisesest, et rannarahvas elab põlvest põlve sellesama taeva palge all.

Mälgu viimane ranna-aineline jutukogu „Mere tuultes“ (1938) heidab helki muist-

sete ja tänaste saarlaste hingemaailma. Kaugesse minevikku, arvatavasti XIV sajandisse läheb tagasi kurbloolise novelli „Lugu kolmest tõbisest“ sündmustik. Noil hämarusse vajunud minevikuaastail, kui Saaremaad valitsesid Kuressaare ja Maasilinna foogtid, ajasid lained ühel miiklikuu tuulisel päeval Vaigunõmme randa võõrsilt merele lähetatud paadi kolme pidalitõbisega, kellest kardeti leepra nakkavusohu kogu ümbruse elanikkonnale. Kõik hoidusid tõbiseist kabuhirmul eemale, ainult noor kalur Tähve, kes esimesest pilgust kiindus võõrasse leeprahaigesse neiusse, ei suutnud end armastuse ajel ohjeldada. Tõbised surmati, aga Tähve, kelle kannul kõndis tõve ja needuse vari, põgenes kalapaadiga piiritule merele. Nii kadusid tõvekandjad, aga rahva teadvuses ei kustunud legendid nende traagilisest saastusest.

Samas legendaarses valgustuses, kuid tõepärasemate piirjoontega on kujutatud jutustuses „Muistne rand“ Rootsi ajal aset leidnud kivisele Panga-kuivale aetud laeva röövimise lugu. Nagu teoses tõendatakse, arvestasid Rootsi-aegne kaluriküla ja mõis vähe vanu pärimuslikke rannaseadusi, et merehädaliste vara ei tohi vägivaldselt omastada, sest oldi teadlikud sellest: „kui ei saa ses kivises paigas elav külamees midagi ranna-andidest ja jääb kehvaks, siis see kehvus ajab end lalali kui lamba kärntõbi mõisani“. Neil majanduslikel kaalutlusil läksidki Kureneeme külamehed, hoolimata kirikukantslist kuuldu manitsustest, Panga-kuival istuvat võõrast laeva varandusest tühjendama. Sellest õnnestunud vrakiröövimisest saab alguse ulja rannanoormehe Roomelti ja laevalt päästetud Maria armastuslugu, mis oma põhitoimelt meenutab Tähve ja pidalitõbise tüdruku armusuhteid.

Olevikusisulistest rannanovellides „Tulepõletajad“ ja „Vanakurja Vokk“ pakub Mälk oma parima randlaste psüühika eritlemisel. Ta annab meelesõõbiva portreemaalingu kohusetruust tulepõletajast Särje Juhanist, kelle hinges leegitseb põline viha Mardivälja Aadu vastu, kes teda

oli julgenud kahtlustada võrkude varguses. See sapine vihavaen kustub alles siis, kui Juhan päästab Mardivälja meeste elu uppumisohust. Ja kui Särje Juhan ka Mardivälja mädanema läinud võrgud katki raiub ja ära põletab, siis on ta süda täiesti rahul. „Vanakurja Vokis“ on veenvalt esile tõstetud armukadetseja hingetraagika. Kiivustunud kalasulane Toomas uputab oma võistleja, perepoja Juuljuse Vanakurja Voki lainemurdudesse, et ta ise võiks naida heledajuukselise Laila. Kuid see julm tegu on niivõrd masendav ta hingele, et ta on sunnitud oma naitumise kavatsusest loobuma ja sealt ära minema.

Rannarahva psüühikat ja kombestikku tunneb Mälk kui põline randlane viimsete detailideni, nagu võime järeldada ta sellisulistest teostest. Seda rikkalikku ainesitiku on ta elulähedases väljendusvormis käsitelnud oma populaarseis rannaromaanides ja -juttudes.

Rohkesti aja- ja jõukulu on nõudnud Mälgult ajalooliste romaanide loomine. Sel alal on ta töötanud ühelt poolt teadlasena, kes ajaloolisi fakte eksaktse täpsusega uurib, ja teiselt poolt loojana, kes kogutud ajaloolise teatmestiku kunstilisse vormi valab. Pikkade uurimuslike eeltööde tagajärjel on ta suutnud ajaloolisi sündmusi kujutada silmahakkava tõepärasusega.

Mälgu esimeses ajaloolises romaanis „Surnud majad“ (1934), mis tõi kirjanikule auhindu, kirjeldatakse Põhjasõja aega kuskil Virumaa nurgas. Teose puht-ajaloolisest osast on leidnud eriti hindamist XVII sajandil aset leidnud röövretkede ja ikalduse- ning katkuageade, samuti tolleaegse eesti külaühiskonna kujukad kirjeldused. Tõeliste sõjasündmuste kõrval käsitellakse „Surnud majades“ vapra eesti rahvajuhi, Urgose talu perepoja Haini õnnetut armastust pastoritütrega. „See on „Surnud majade“ suur voorus,“ lausub prof. J. Vasar, „et autoril on jätkunud kindlat proportsioonitunnet teose kirjandusliku ja ajaloolise osa tasakaalustamisel.“⁵⁾

⁵⁾ „Eesti Kirjandus“ 1935, lk. 232.

Mälgu teine ajalooline romaan „Läänemere isandad“ (1936) viib meid sangarlikku viikingi-aega, mida autor restaureerib kogutud ajaloolise andmestiku varal. Sisuliselt on see teos teataval määral vastandiks „Surnud majadele“ — siin kujutatakse rahvast, eriti ta juhte, peamiselt lahinguis, seal aga kirjeldati eestlasi eeskätt talutöös ja sepikojas. Autor on esile tõstnud „Läänemere isandais“, mille sündmustik areneb muistsel Saaremaal, Leiholinna ümbruses, viikingiaegsete vanemate ja sõdalaste vahvuse. Võib tõesti kahelda selles, kas tookordsed saarlased olid nii mehised ja võidukad, nagu Mälk neid kujutab kõnesolevas romaanis, aga siiski ei saa imestlemata jätta muistsete randlaste visa vastupanu võõraile sissetungijale.

Jutustus „Avatud värav“ (1937), milles kujutatakse, kuidas vanasti saarlased tegid katset põgeneda meritsi Rootsi, et vabaneb raskest mõisaorjusest, kannab ka osaliselt ajaloolist ilmet. See rahvapärane lühijutt põhineb kelleltki Saaremaa mehelt kuulnud lühiteatel.

Oma menukais komöödiais käsitleb Mälk päevakajaliselt ühiskondlikke väärnähtusi. „Vaese mehe ututalles“ (1932) osutab autor Kitzbergi „Neetud talu“ taoliselt, kuidas talu haritud lapsed, kes on võõrdunud vahepeal füüsilisest tööst, pöörduvad tagasi oma kodukohta ja seal olukorra sunnil anduvad taas põllutööle. Komöödias „Neitsid lampidega“ (1933) paljastatakse ilmlikke paiseid koguduse-elus. Väheema elulisusega on kirjutatud Mälgu positiivse ideestikuga näidend „Isade tee“ (1934), milles manitsetakse säilitama armastust oma isatalu vastu. Seda soojasüdamelist suhtumist oma kodule evib komöödia „Sikud kaevul“ (1937) peategelase täisealine poeg, kes päästab isa poolt holetusse jäetud majanduslikud ettevõtted ummikust. Mälgu viimane lavateos „Metshumal“ (1938) pakub ühtaegu realistlikke pilte taluelust ja unistuslikke armu-unelmaid.

Näidendis liigub Mälk sisuväärtuste perifeersel pinnal. Siin pole märgata sää-

rast põhjalikkust ainesse süvenemisel kui ta üldtuntud rannajuttudes.

Tänase Mälgu loomingulise vaatluse tulipunktiliseks keskuseks on põlevkivitööstused. Enne kui kirjanik asus selleainelise romaani „Kivid tules“ koostamisele, tutvus ta lähemalt isiklike tähelepanekute varal Kiviõli ja Kohtla-Järve põlevkivi-tööstustega. Nagu nähtub teose „Kivid tules“ algusosast, kirjeldab Mälk töökäiku ja tööliste elutingimusi põlevkivikaevandustes uusajaliku ehtsusega.

5

Tegelaste poolst on Mälgu toodang niisama mitmekülgne, nagu ta on aineestikult ja probleemidelt. Ta esimesel loominguperioodil kohtame üldjooneliselt iseloomutatud tegelaskujusid. Nad on enamasti väheusutavad paberlikud inimnatuurid, kelle tegumood ja psüühika tundub tehtuna.

„Kesalibliku“ peategelane Aksel Lein esindab eluvõrast kunstiliste kalduvustega noormeest, kes palju mõtiskleb ja unistab, aga tegelikus elus on saamatu. Talle kui Felix Ormussoni hingesugulasele on omane kord irooniline, kord jälle melanhoolne suhtumine elule ja kaasinimesile. See kirjanduslikel eeskujudel põhinev nukrutsev uni-inimene on kaastegelaste meelitada ja tõugata.

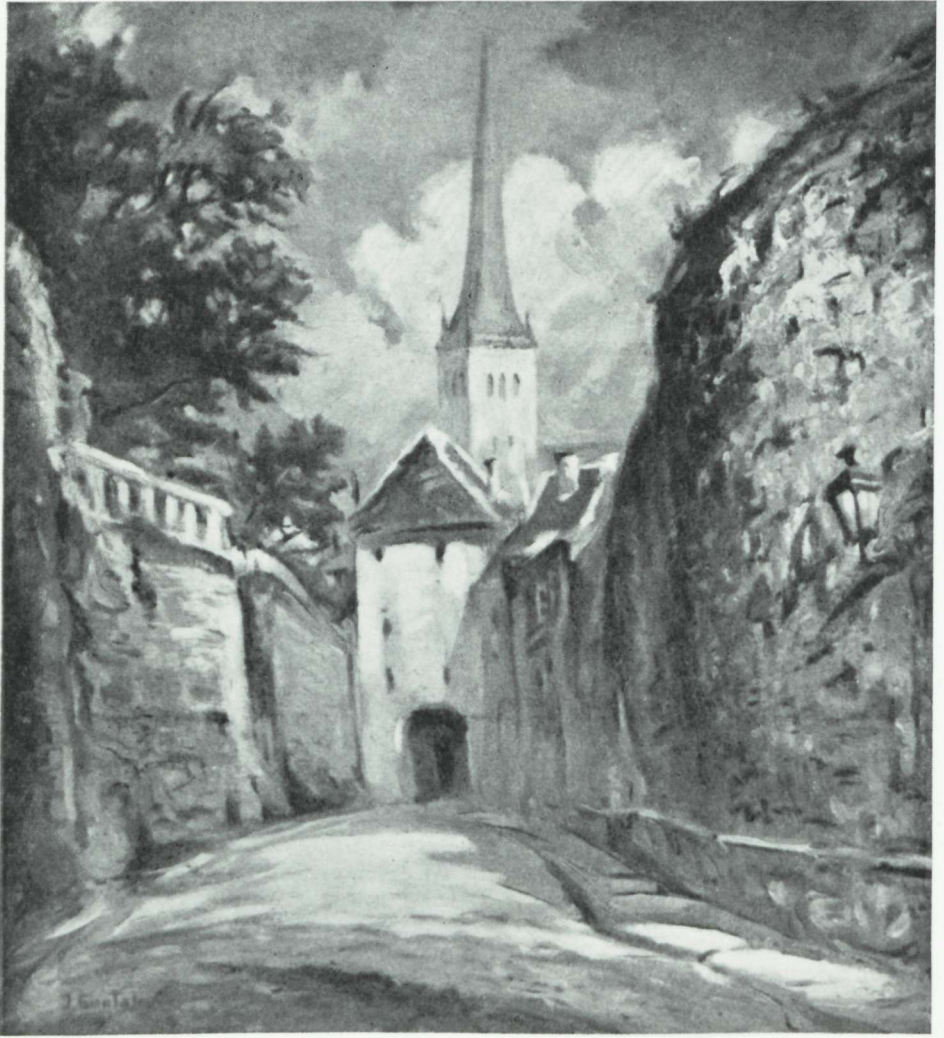
Lähenedes realistlikule käsitusviisile katsetas Mälk romaanis „Hukkimine“ luua tõepärast tegelastüüpi Paul Viide isikus tookordsete ühiskondlike olude taustal. Kuid see nõudlik ülesanne osutus talle kui noorkirjanikule, kes veel pinnaliselt tundis inimpsüühikat, raskeks. Ta sattus selle kehvik-noormehe hingeomaduste kujunemise kirjeldamisel psühholoogiliselt väheveenvale pinnale. Ei õnnestu ka tal põnevasisulises romaanis „Läbi öö“ joonistada usutavat portreed kärsikuloomulisest kunstnik-ärimehest Proomet Murdmaast. Jääb mulje, et oma toodangu alguses oli Mälk teoste loomisel niivõrd haaratud teravate konfliktide kujundamisest, et ta

⁵⁾ „Eesti Kirjandus“ 1933, lk. 53.

E. Jõesaar

Mees ja hobune. Kips

J. Gentalen

Pikkjalg Tallinnas. Õli

pineva sündmustiku arendamisele tõi ohvriks tegelaste psühholoogia.

Mälgu varasemas loomingus esinevad eluliste inimkujudena vaid episoodilised tegelased, nagu pikkade säärsaabastega kalur Silm („Kesaliblikus“), Paul Viide isa (Hukkmises⁶⁾), konservatooriumi õpilane Pats (teoses „Läbi öö“) jt. Samuti kannavad usutavuse ilmet Mälgu lühijuttudes leeprahaiged, ehkki need traagilised kujud ei evi individuaalseid karakteritunnuseid.

Uut järku Mälgu inimkujutuses tähistab kaluriromaan „Kivine pesa“, kus autor on esmakordselt „oma tegelastele leidnud usutava näo ja sõnadele loomuliku kõla“, nagu tähendab tabavalt F. Tuglas.⁶⁾ Siitpeale kerkivad ta teoseis üksteise järel esile iselaadsed kujud Läänemere rannikult, kus valitsemas inimeste hulgas elurõõm ja teotähe, kus ka kõige raskemaist olukorrist leitakse väljapääs ja ollakse hädas ligimesele abivalmis.

Mälgu tõsielulisemaid kaluritüüpe on Turja Laas ja ta poeg Hannes romaanis „Õitsev meri“. Turja Laas esindab neid tüübilisi randlasi, kes on nagu juurtega kinnitunud oma koduranna külge. Suuga rändavad nad läbi maailmamered, aga jalad jäävad neil ikka oma toapõranda külge. Meie otse imestleme säärraste rannameeste suletud hinge, mille värahtused jäävad meile varjatuks isegi emotsionaalsemal momendil. Tähelepandava kaasa-elamisega on autor kirjeldanud Laasi vaikeset leina ja sõnatut kurbust, lastes aimamisi mõista ta murede valulikkust.

„Õitsva mere“ Turja Hannes ja Tuisu Kustas romaanist „Taeva palge all“ kehas-tavad randlaste noorema generatsiooni uljust ja tarmukust võitluses loodusjõududega tormisel merel ning nende kustumatut igatsust kodurandade järele. Ei suuda täisverelist rannameest kõita ei võõrad veed ega sisemaa viljakad põllud, vaid ta igatseb lakkamatult oma rannaveersesse sünnipaika, et siin veeta oma meheaastaid ja eluõhtut, seejuures osa saades õitsva mere rikkustest. Et kaluri elu on merel seotud suurte ohtudega, siis eelistavad Hannes ja Kustas vaikeloomulisi elukaas-

lasi pulbitseva-verelistele, et vähemalt kodus ringis võiks rahu elupäevi veeretada.

Rohkesti leidub kalurite kujusid Mälgu rannanovellides, kus kirjanik asetab vaatluse fookusse randlaste iseloomulikumat eetilised karakteriomadused, nagu õigluse ja kohusetunde, kaasinimeste eest väljasoleku, üttehoidmise püüde, julguse surmale siiralt silma vaadata, mehisuse ja sitkuse karmis eluvõitluses jne. Üldse kaldub Mälk rohkem rõhutama rannameeste voorusi kui nende pahelisi kalduvusi. Kuid ta jääb siiski tõsielu raamidesse, kujutades individuaalseid tüüpe, kelle hingevärvinais me tajume tõeliste saarlaste südametukset.

Kui võrrelda Mälgu tänaste kalurite jumekaid kujusid ta ajalooliste teoste heeroostega, siis märkame, et viimased ei evi säärrast iseloomu tõepärasust ega ehtsust, ehkki nad on omapäraselt nähtud ja esitatud. Ajalooliste tüüpide portreteerimisel kasutab autor liigselt positiivsuse ja negatiivsuse karakteritunnuseid. Tema monumentaalseim ja elulisim ajalooline kangelane on Põhjasõja-aegne rahvajuht Urgose Hain romaanis „Surnud majad“. Osaliselt jäävad kahvatuks ja veretuks ka Mälgu näidendite peategelased.

Hoolimata nimetatud puudusist võib Mälgu tegelaskonna üldises kujunemises tähele panna silmapaistvat edu psühholoogilise usutavuse suurenemise suunas. Eriti on peenenenud hingeeluline eritus ta rannaainelistes teostes.

6

Rööbiti sisuväärtuste tõusuga on pidevalt arenenud kunstitähise tähe all Mälgu toodangu kujundiline külg.

Mälgu esimesed romaanid, nagu „Hukumine“ ja „Läbi öö“, on kompositsioonilt lödvad ja viimistlematud. Autor pakub liiga palju kõrvalepisooide ja kirevat sündmustikku, nii et romaanide peategevus muutub keskendamatuks. Paremini õnnestuvad tal ülesehituslikult lühemad jutustused, nagu „Surnu surm“, „Ristitegija“, „Surnud elu“ jt.

Kompositsioonilise tasakaalu saavutab

⁶⁾ „Eesti Kirjandus“ 1933, lk. 53.

Mälg esmakordselt romaanis „Kivine pesa“, kus miljööd ja tegelastevahelist intriigi arendatakse järkjärguliselt ja sirgejooneliselt. Aga siingi esineb üleaaruseid kirjeldavaid episoodide külaelust, mis tõstavad teose olustikulist tähtsust, aga kahanavad põhisündmustiku pinget.

Mälgu rannaromaanidest on ülesehituselt kindlaim „Õitsev meri“, ehkki seegi pole puudusteta teos. „Õitsva mere“ süžee rakendus on hästi teostatud, aga soovida jätab motiivistiku käsitlusviis. Autor annab rohkesti ruumi dialoogile, kirjeldava ja jutustava osa redutseerib ta aga miinimumini. Samuti kaldub ta siin-seal sündmusi põgusalt refereerima, selle asemel et kõike kujutatavat valada ühtlase kunstivormi.

Kujutlusergas Mälg koormab oma romaane liigse aineballastiga, mille tagajärjel need muutuvad sisult tihendamatuiks. Iseäranis mahukad on ta ajaloolised romaanid, kus materjalirohkus on pidurdamas tegevustiku sihipiüdlikkude arenemist.

Mälgu kompositsioonilised voorused avalduvad ta novellitoodangus. Siin on ta meister kondenseerima tegevustikku ja puänteerima lõpplahendust. Enamasti koosnevad Mälgu novellid kogudes „Rannajutud“ ja „Mere tuultes“ kolmest peatükist, üksikjuhtudel ka neljast, kusjuures esimeses peatükis eksponeeritakse ja sõlmitakse vahekorrad, teises arendatakse intriig ja kolmandas üllatatakse uude lõpplahendusega. Samuti võib sarnasust märgata Mälgu rannanovellide üksikpeatükkide algustes ja nende teoste lõpplausis. Harilikult alustab autor peatükid ilmastikku ja aastaaega kirjeldavate lühilauseetega, nagu „Aegamisi kiskus sügisene hommik merelt pimeduse.“; „Õöd muutusid pikemaks ja meri kurjemaks“; „See oli pisut aega pärast mihklikuisi tuuli“ jne., ning lõpetab novellid nende peamõtte tähistamisega, näit.: „Ta oli läänerlandlane, ja ta elu oli seks liialt lühikene, et ümber õppida otse aause asemel moodse maailma riukaid ja kavalusi. Ta oli ka seks liiga lühikene, et kaotada verest igivana õiguse mõiste mere andidest“ („Mere an-

nid“); „Küllap tal puudub midagi mullas, kuid eks igäühel puudu midagi eluski, ja kes jõuab seda jagada“ („Lugu kolmest tõbisest“).

Kujundilistest võtetest on Mälg kõige edukamalt viljelnud oma teoste stiili. Kogu oma loometöö kestel on ta püüdnud vormitavale toorainele anda võimalikult sobivat sõnastust.

Mälgu stiiliharrastused lähtuvad uusromantikute kunstinõudlikust koolist. Nooreestlaste, eriti Tuglase tõukel saab ta vanumatuks põhimõtteks kirjutada rütmikais ja jõulisis lühilauseis. Säärane ökonoomne sõnastus kujunebki Mälgu väljendusviisi põhiladiks. Mahlakust ja värskust laenab ta oma kirjanduslikku keele Lühimanda murdest.

Tuglase stiili otsest mõju tundub näiteks Mälgu novellivalimikus „Anne-Marie“, kus leidub tuglaslike lauseliikme kolmikordusi („Vaadati enda ette supikaussi, kobati lusikate järele ja asuti hooga sööma“; „külavanem... rääkis kuivadest ilmadest, rukkikülvist, maamaksudest“), haruldaselt lühikesi lauseid, mis koonduvad kahe-, kolmekaupalaikeseis jne. Nimetatud jutukogu viimases novellis „Thea“ katsetab autor jäljendada piibellikku stiili.

Kuid Mälg vabaneb juba oma esimesel loomingupeeriall stiililistest välismõjudest ja ta hakkab nüansseerima oma individuaalset väljendusviisi, kohandades seda teoste sisulise küljega.

Rannanovellides ja -romaanides viljeleb Mälg Saaremaa murdesugemeist münditud rahvapärastatud luulekeelt, mis kunstiliselt jääb keskpäraseks, aga oma elavuse ja piltlikkusega köidab laiemat lugejaskonda. Siin ei tarvita ta enam kõnefiguuride ilutulestikku nagu oma varasemais tooteis, vaid annab mõttele ja tundele kontuuriikka ja asjalik-kaine lausestuse. Isegi tugevad tundevirvendused ei suuda häirida Mälgu lauseühikute rahulikkude rändu, nagu nähtub järgnevast pisikatkendist: „Veri tuiskas mustana pähe ja kättesse. Mingi nägematu niit hoidis teda veel voodist sööstmast ja lõhkumast kõike, mis hakkab ette. Kuid see niidikene jäi rebenemata.

Viha ja armukadeduse hoog ei murdnud veel teed tegudeks. Kõik jäi pesitsema vaikesuulise mehe sisemusse ja ajama mürgiseid võrseid („Vanakurja Vokk“).

Mälgu teadlevast stiiliviljelusest esitab siiraima tõenduse ta heroiline ajalooline romaan „Läänemere isandad“, mille dialoogides domineerib napolisõnaline, kõnekäänuline väljendusviis. See annab tege-
laste kõnelustele pateetilise tooni ning paiguti lüürilise varjundi. Toome näite romaani lõpust:

„— Nüüd veel mereõnne ja meie ranna rõõm on rohke! sooviti.

— Olgu meri omaks, tuuled taltsad ja lained lahked, sõnasid laevajuhid ja aerud mõõtsid vett...

— Kasvata enne liha põsele, siis õilmitse! hüüti Mahnole.

— Ei minu veri väsi ega ihu igane, vastas Mahno. — Eks ma ole veel väärt mees, vanem Alar. — Oleme teinud suure asja! Oleme selle mere isandad!...“

*

Saaremaa rannik Läänemere kivisel kaldal — see on Mälgu kirjandusliku inspiratsiooni ammendamatuks varaaidaks.

Siit võrsuvad ta omapärased inimkujud, olustikupildid ja sõnastusvahendid.

Oma toodangu pärisala tunneb Mälg niisama detailselt ja läbinägevalt kui randlane merd. Põhjalikule ainekeskuse ja inimeste tundmisele seltsib Mälgu kujutamisosavus. Ta kirjeldab uudseis värves laemale lugejaskonnale senitundmatut omapärast rannaümbrust, kus valitsevad teised tõekspidamised ja pärimuslikud õigused kui mujal maailmas, ja valgustab psühholoogilise usutavusega randlaste hämaramaidki hingesoppe.

Kalurite kõrgel eetilisel elukreedol põhineb see idealistlik eluvaade, mis hõõgub Mälgu teoseist. Need väherääkivad kinniseloomulised randlased, kes merehädas appi tõttavad isegi oma verivaenlasile ja kes kriitilisemal hetkilgi ei kaota elujulgust, äratavad meis optimismi ja usku inimese siseväärtusisse.

Mälgu parimad kirjandustooted on tähelepandava rahvuspedagoogilise tähtsusega. Neis kujutatakse suure soojusega ja kaasatundva hingevärinaga ranna-eestlaste hinnatavaid karakteriomadusi, mis tohiksid omased olla ka tänasele põlvele.

Neutraliteet

Neutraliteedi ehk erapooletuse all mõistetakse rahvusvahelises õiguses seda seisukohta, millele asub mõni riik, kes ei võta osa mõnest käimasolevast sõjast.

Neutraliteet on seega esmajoones see faktiline olukord, kus teatav riik ei võta osa sõjast, mis on käimas teiste riikide vahel. Kuid neutraliteet on palju enam kui ainult faktiline olukord. Rahvusvahelise ühiskonna liikmed on üksteisega väga lähedalt seotud mitmesuguste huvidega. Sõda, mis on alanud kahe või mitme riigi vahel, riivab paratamatult ka teisi riike. Sõdivate ja väljaspool sõda seisvate riikide vahel kerkivad esile erilist liiki suhted, mis erinevad rahuaegsetest, ja neid suhteid korraldab rahvusvaheline õigus. Neutraliteet sisaldab seega õigusi ja kohustusi sõdivate ja neutraalsete riikide vahel. Neid rahvusvahelise õiguse reegleid, mis fikseerivad neid õigusi ja kohustusi, nimetatakse neutraliteediõiguseks.

Sellest järeldub, et neutraalsete riikide ideaal — jääda puutumatuks sõjast — ei ole praktiliselt vististi üldse mitte realiseeritav. Riikide vahel rahu-ajal eksisteerivad suhted säilivad sõdivate ja neutraalsete riikide vahel niivõrd, kuivõrd neutraliteediõiguse reeglid neid ei muuda.

Sõja-aegadel esile kerkivad erilised huvidekollisioonid ja suhted sõdivate ja neut-

raalsete riikide vahel on peamiselt kahte liiki.

Sõjategevuse tähtsaks sihiks on alati olnud halvata vaenlase kaubanduse-elu. Algul oldi lihtsalt huvitatud vaenlase sõjasaagist, kuid hiljem hakati siin üha enam taotlema ka sõjalisi sihte, püüdes vastase väliskaubanduse hävitamisega ja kaupade juureveo äralõikamisega nõrgendada tema vastupanuvõimet. Et sõja-ajal meri on ühtlasi sõjaväljaks ning tähtsaks rahvusvaheliseks ühendusvahendiks, siis evis sõjategevuse see külg erilise tähtsuse meresõjas. Selle loomulikuks tagajärjeks olid konfliktid sõdivate ja neutraalsete riikide huvide vahel. Neutraalriikide õigustatud soovile — jätkata oma kaubandust rahuaegses suunas, astus teele ette fakt, et kuigi ühelt poolt kaubandus neutraalsete ja sõdivate riikide vahel on neutraalne kaubandus, on ta teiselt poolt kahtlemata ka sõdivate riikide kaubandus. Neutraalsete riikide nõue jääda „sõjas puutumatuks“ — eriti mis puutub kaubandusse ja laevandusse — põhjustas lõpmatuid konfliktide sõdivate riikidega. Need konfliktid neutraalriikide kaubanduse ja laevanduse õiguste ning sõdivate riikide meresõja õiguste vahel, s. o. neutraalriikide võitlus merevabaduse eest, on kestnud sajandeid. Kuigi on välja kujunenud teatavad õigusreeglid, on tõusnud uusi tülküsimusi sel alal iga uue suurema sõja ajal.

Kui sel alal pole jõutud neutraalriikide

poolt taoteldud eesmärkideni, siis on teisel alal neutraalriikide soov jääda puutumatuks sõjast leidnud väljenduse õigusreeglites, mis otsesemalt ja suurema kindlusega tagavad nende üritusi. Kogemused näitavad nimelt, et üheks abinõuks, kuidas teataval määral vältida neutraalsete riikide kaasatõmbamist sõtta, on erapooletu, parteitu käitumine sõdivate riikide suhtes ja nõue, et sõdivad riigid ei kasutaks neutraalset territooriumi baasina oma sõjaope ratsioonideks. Nende kogemuste alusel kujunes välja terve rida reegleid, mis korraldavad neutraalsete riikide kohustusi ja õigusi sõja-ajal, samuti sõdivate riikide kohustusi neutraalse territooriumi puutumatuks jne. suhtes.

Neutraliteediõigus sisaldab seega sõdivate ja neutraalsete riikide vastastikuseid õigusi ja kohustusi, ent ta ei sisalda mingit õigust neutraalsele riigile olla neutraalne ja jääda neutraalseks. Neutraliteet võib lakata ükskõik millal selle tagajärjel, et neutraalne riik astub ise sõtta või kui teda ennast rünnatakse sõjaga. Õigus olla neutraalne ja jääda alaliselt neutraalseks võib baseeruda ainult erilistel rahvusvahelistel lepingutel, millega vastavale riigile kindlustatakse nn. alatine neutraliteet, eriline olukord, mis praegu on kehtiv vaid Helveetsia suhtes. Et ka neutraliteedi niisugune lepinguline garantii ei ole puutumatu, seda nägime Maailmasõja ajal Belgia suhtes. Õigus jääda puutumatuks sõjalisest rünnakust võib samuti baseeruda rahvusvahelisel lepingul, mis sisaldab sõjakeelu. Kuid see on juba väljaspool neutraliteediõiguse ala. Ja kui sõjakeeldu tagab leping kollektiivse julgeoleku ja solidaarse vahelesegamise kohta lepinguosaliste riikide poolt kallaletungija vastu, siis seisame olukorra ees, mis radikaalselt erineb neutraalse riigi parteitust positsioonist, mis seisab väljaspool kõiki rahvusvahelisi tülisid, nii nagu seda ette kirjutas neutraliteediõigus enne Maailmasõda.

Järelikult võib kujutella sõda, mis puudutab sellest mitte-osavõtvaid riike, lähtudes olukorrast, mis ei ole korraldatud

neutraliteediõiguse poolt. Võib kujutella, et rahvusvaheline ühiskond teeb vahet „õigustatud“ ja „õigustamata“, „seaduslike“ ja „ebaseaduslike“ sõdade vahel ja et tema üksikud liikmed asuvad mitmesugustele seisukohtadele sõdivate riikide suhtes, vastavalt ülalmainitud sõjakvalifikatsioonile.

Võib samuti kujutella, et rahvusvaheline ühiskond kõigi oma liikmete ühistes huvides astub välja, et maha suruda sõda kollektiivse vastuastumisega kallaletungijale. Kui riigid selleks ürituseks on kohustatud vastu astuma sõdivatele pooltele, siis on lõpp ka neutraliteedil. See eeldab aga üht riikidevahelist organisatsiooni, kes seda kohustust suudab maksmaksa panna, kas universaalselt või ainult oma liikmete vahel, ja seda ka tõhusalt pidada.

Niisuguseks organisatsiooniks oli mõeldud Rahvasteliit. Oma kollektiivse julgeoleku printsiibiga ja kohustusega ühiselt välja astuda kallaletungija vastu, seega jaotades sõjad oma olemuselt „seaduslikeks“ ja „ebaseaduslikeks“, lõi Rahvasteliidu pakt oma liikmete suhtes niisuguse kohustuste süsteemi, mis ei saanud olla kooskõlas neutraliteediõigusega. Selle seisukoha tõenduseks võib tuua arvukaid väljendusi nii riigimeestelt kui ka juristidelt. Juba oma kõnes 2. aprillil a. 1917 deklareeris Ühendriikide president Wilson, et neutraliteet ei ole võimalik ega soovitatav, kui maailma rahu ja rahvaste vabadus on mängus. Oma 14 punktis seadis ta merede vabaduse tähtsaimaks põhialuseks uues õiguskorras, kuid loobus sellest punktist lähitudes arvestusest, et see puudutab vaid neutraalseid riike meresõja korral. „But when we have the League of Nations there will be no neutrals in time of war.“ Rahvasteliidu Nõukogu kuulsas deklaratsioonis 13. veebruarist a. 1920, millega anti nõusolek Helveetsia vastuvõtmiseks Rahvasteliitu, säilitades ta ajaloolise õiguse neutraliteedile, üteldi, et neutraliteedi mõiste ei ole ühtsustatav põhimõttega, et kõik Rahvasteliidu liikmed peavad tegutsema ühiselt, täites oma kohustusi. Isegi veel a. 1929 deklareeris Briti Valitsus ametlikult Valges

Raamatus (Miscellaneous No. 12, 1929, Cmd. 3452, lk. 10), et „between Members of the League there can be no neutral rights, because there can be no neutrals“.

Eriti selgesti ilmnes neutraliteediõiguse hülgamise tendents pärast sõjast keeldumise lepingu, nn. Kellogi pakti sõlmimist 27. aug. a. 1928. Rahvasteliidu 1929. a. Täiskogus väljendas Belgia delegaat, et neutraliteet on siit peale „monstruosité“: „Peut-on imaginer la monstruosité que serait dès lors la prétention au droit à la neutralité“. Ja 1931. a. Täiskogus ütles Hispaania delegaat Madariaga, et Kellogi pakti ja Rahvasteliidu pakti kombinatsioon peab tooma kaasa neutraliteediõiguse täieliku äralangemise. „Il n'y a plus de neutralité“. Samale seisukohale asusid ka palju tuntud juriste ja organisatsioone (Politis, Alvarez, Union Juridique Internationale jne.).

Enne kui vaadelda, kui võrd oli õigustatud niisugune negatiivne suhtumine neutraliteediõigusele ja kas Rahvasteliit oma süsteemiga tõi mingisuguseid muudatusi sellesse õigusesse, võtame kokku mõningates peajoontes selle neutraliteediõiguse, mis oli kehtiv enne Rahvasteliidu asutamist.

Siin ei ole koht vaadelda neutraliteediõiguse pikka ajaloolist arengut, seda pikka võitlust neutraalsete ja sõdivate riikide huvide vahel, mis on annud neutraliteediõigusele ta praeguse kuju. Seega ei ole neutraliteediõiguse reeglid mitte mingiks abstraktseks printsiipide väljenduseks, vaid evivad enam-vähem kompromissi iseloomu mitmesuguste ristlevate huvide vahel.

Võime lühidalt märkida, et neutraliteediõiguse sugemeid on leida juba vanal ajal (Leping Rooma ja Astypalaea vahel — sõjaväe läbimineku keeld, keeld varustada lepinguosalise vaenlasi relvadega, rahaga või laevadega). Keskajal näeme juba esimesi katseid neutraliteediõiguse kodifitseerimiseks, eriti meresõja korral (Consolato del Mare), kuni Hugo Grotius oma a. 1625 väljaantud töös „De jure belli et pacis“ tõmbas neutraliteediõiguse põhijooned. Siit peale areneb neutraliteediõigus riikidevahelistesse lepingutesse võetud normide näol kuni 1856. a. Pariisi ja 1907. a. Haagi kon-

ventsioonideni, mis moodustavadki peamise aluse neutraliteediõigusele positiivse rahvusvahelise õiguse osana. Haagis jõuti võrdlemisi suure selguseni neutraalsete riikide kohustuste suhtes, kuna õigused, eriti laevanduse ja kaubandusblokaadi alal, leidsid vähem täpsustamist.

Need enne Maailmasõda fikseeritud neutraalsete riikide kohustused elasid üle, suurtes joontes vaadatuna, Maailmasõja ilma suuremate kitsendusteta, kuigi seejuures kaubandusõigus põhjustas suure hulga konflikte. Need aga, olenedes osalt sõja „totaalsest“ iseloomust, võivad taas esineda uuendatud jõuga tuleviku sõjas ja viia selleni, et praktiliselt võetuna sõjakonterbandiks loetakse kõik kaubad, välja arvatud teatavad luksusartiklid.

Maailmasõjani ja sisuliselt võetuna kuni Rahvasteliidu asutamiseni kehtiva neutraliteediõiguse võime lühidalt kokku võtta oma üldpõhimõtetes järgmiselt (see õigus on praegu kehtivas rahvusvahelises õiguses jäänud muutmatuks, nagu näeme allpool):

Neutraliteediõigus moodustab kokkuvõtte neutraalsete ja sõdivate riikide vastastikustest õigustest ja kohustustest.

Neutraliteet algab ainult selle fakti tõttu, et sõda on alanud välisriikide vahel. Neutraliteeti võib vastavalt deklareerida, kuid see ei ole nõutav.

Neutraliteediõigus ei sisalda neutraalsele riigile ei õigust ega kohustust säilitada oma neutraliteeti. See võib lakata ükskõik millal, kas seeläbi, et neutraalne riik alustab sõda, või seetõttu, et talle tungitakse kallale.

Mingit vahepealset olukorda sõja ja neutraliteedi vahel ei ole. Kehtiv liiduleping võib ette näha mõnele riigile kohustuse astuda sõtta, et aidata oma liitlast. Kuid niikaua kui see riik ei ole alustanud sõda liitlase abistamiseks, on ta kohustatud järgima neutraalse riigi kohustusi. Mingit „heahtlikku“ neutraliteeti rahvusvaheline õigus ei tunne.

Neutraliteet ei lakka olemast, kui teda rikutakse (näiteks sõdivate poolte võitlus neutraalsel mereterritooriumil või nende

poolt seal teostatud priisid). Neutraalse riigi vastuastumist neutraliteedi kaitsmise huvides ei loeta vaenuliseks tegevuseks, sündigu see kasvõi relvadega. Niisugusel puhul relvade tarvitamine ei too enesega kaasa neutraliteedi lõppu. Eri küsimused kerkivad esile, kui neutraalne riik loeb neutraliteedi rikkumise sõja põhjuseks või kui sõdiv riik loeb neutraalse riigi käitumise põhjuseks, et alustada sõda.

Neutraalse riigi kohustuseks on olemasolevate vahenditega takistada oma neutraliteedi rikkumist, kuid teda ei saa teha vastutavaks, kui need vahendid ei ole küllal-dased vastavaks otstarbeks.

Neutraliteediõiguse põhieeskirjadeks on: erapooletus-parteiitus (impartialité), neutraalse territooriumi puutumatus ja neutraalse riigi kohustus hoolitseda ja vastutada selle eest, et tema territoorium ei muutuks sõjategevuse areeniks või sõjaoperatsioonide baasiks.

Et neutraalne riik ei tohi aidata mõnda sõdivat riiki vaenulisest tegevusest osavõtuga või abivägede saatmisega, see on keh-tiva rahvusvahelise õiguse järgi iseenesest mõistetav.

Neutraliteediõiguse reeglid on pika aja-loolise arengu tulemuseks ja moodustavad enamikus kompromissi tüüpluste huvide vahel.

Neutraalne riik ei või lasta minna üle oma territooriumi sõdivate riikide sõjavägedel. Kui nad siiski sisse tungivad, tuleb neilt relvad ära võtta ja nad interneerida. Neutraalne riik aga ei ole kohustatud keelma või takistama sõdivate riikide sõjalaevade läbisõitu oma mereterritooriumist ja võib lubada neile ka sisse sõita oma sadamaisse. Kuid et vältida neutraalse territooriumi muutumist vähimalgi määral sõjaoperatsioonide baasiks, peab ta kuulutama välja teatavad kitsendused sõjalaevade peatusaja suhtes, nende õiguse alal võtta peale kütte- ja tarbeaineid ning teha reparatsioonid jne.

Neutraalne riik on kohustatud takistama sõdivaid riike avamast tema territooriumil värbimisbüroosid, relvastamast meeskonna ekspeditsioone või sõjalisiks otstar-

beiks määratud laevu, kuid ta ei ole kohustatud takistama üksikisikuid tema kodanike seast astumast sõdivate poolte sõjavägede teenistusse.

Neutraalne riik ei tohi ise anda laenu sõdivatele riikidele, kuid ta ei ole kohustatud takistama üksikisikuid niisuguseid laene andmast.

Neutraalne riik ei või ise müüa või muidu üle anda relvi või sõjamaterjali sõdivale riigile, kuid ta ei ole kohustatud takistama oma kodanikke tegemast seda. Neutraalne riik ei ole ka kohustatud keelma niisuguste sõjatarvete transiiti.

Asjaolu, et neutraalne riik ei ole kohustatud astuma mõnda ülalmainitud sammudest (nagu sõjamaterjali väljaveo-keeld), ei tähenda seda, et neutraalne riik õiguslikult on takistatud seda tegemast, kui ta peab seda otstarbekaks. Sellest hoolimata, kas neutraalne riik keelab või lubab sõjamaterjali väljavedu, nõuab erapooletus, et luba (resp. keeld) tuleb kohaldamisele kõigi sõdivate riikide suhtes ühtlaselt. Õiguslikult on tähtsuseta, kas see teguviis, mille neutraalne riik valib, on faktiliselt kasulik ühele sõdivale poolele ning kahjulik teisele.

Et neutraalsed riigid kauplevad sõjakerbandidiga või transporteerivad konterbanti oma laevadel, see ei ole vastukäiv rahvusvahelisele õigusele ega nende maade neutraliteedile, kuid sõdivatel riikidel on õigus takistada niisugust trafikut, kasutades konterbanti vedavate laevade suhtes priisiõigust, õigusega konfiskeerida neid kaupu ja teatavatel tingimustel ka laeva. Põhimõtteliselt kuuluvad sõjakerbanti alla kaubad, mis on määratud vaenlasele ja mis võivad kasuks olla ta sõjapidamisele. Kuid sõjakerbanti mõiste on, nagu näitasid seda Maailmasõja kogemused, vägagi elastne. Ei ole mingit rahvusvahelise õiguse reeglit, mis piiraks seda teatavate kindlate kaupade nimestikuga. Kaubad, mis loetakse konterbandiks, määratakse kindlaks iga sõdiva poole konterbandinimestikuga, mida neutraalse riigi kaubandus peab arvestama.

Lõpuks võib veel märkida, et neutraalne

riik võib tegutseda humanitaarse abiandmise alal sõdivate poolte kasuks, muu hulgas abiandmise näol haavatuile, haigeile ja vangidele. Haavatute ja haigete transiit läbi neutraalse territooriumi on lubatud, samuti ka nende sõjavangide transiit, kes saadetakse koju vastava kokkuleppe alusel. Niisugused sõjavangid võivad isegi eventuaalselt peatuma jääda neutraalsesse riiki ja viimane võib nende eest hoolitseda. Tunnustatud abiandmiseühingud (Punane Rist) neutraalses riigis võivad oma valitsuse loal abistada sõdivaid pooli ambulantside või laatsaret-laevade saatmisega ja seejuures ei ole kohustust kinni pidada sõdivate poolte ühtlasest kohtlemisest. Seega Eesti Punane Rist võib väga hästi saata ambulantsi mõnele sõdivale riigile, ilma et tal oleks kohustust saata seda ka teisele.

Raskemaks probleemiks, millega neutraalsel maal tuleb tegelda, on, nagu selgub Maailmasõja kogemust, **k a u b a n d u s p o l i i t i l i s e d** küsimused, sest kaubandussõda, mida peetakse sõdivate riikide poolt vaenlase vastu, põhjustab väga tugevaid jõukatsumisi ka neutraalsetele riikidele. Ent ka neutraalsete riikide eneste kaubanduspoliitika kergitab esile sõja-ajal, osalt kaubandussõja refleksina, väga tõsisid probleeme. Välja arvatud võib-olla vaid relvade ja sõjamaterjali eksport, kus on kehtiv ühtlase käitlemise reegel, on see ala väheselt korraldatud neutraliteedi õiguse poolt. Seepärast oleme õigustatud eeldama, et neutraalne riik evib sõja juhul õiguslikult põhimõttelise vabaduse korraldada oma kaubanduspoliitilisi vahekordi nagu rahu-ajalgi oma suva järgi. Seega ei takista teda mingisugune neutraliteedi kohustus talitamisest ainult omaenda huvides. Ta võib järelikult näiteks kehtima panna väljaveokeelu, mis on vajalik, et hoida teatavaid kaupu endale, või mis on nõutavaks tingimuseks teatavate kaupade sisseveo võimaldamiseks teistest maadest. Ja kui tuleb anda väljaveolitsentse mõnele sõdivale riigile tasuta teatava sisseveo eest, siis ei järeldu sellest mitte, et vastavaid väljaveolitsentse tuleb anda ka sõdiva riigi vastaspoolele.

Mingisugune neutraliteedi õiguste säilitamise kohustus ei ole takistuseks niisuguste lepingute sõlmimisele sõdivate riikidega, mis osutuvad vajalikuks rahvamajanduse ja rahva toitlustamise huvides. Niikaua kui neutraalse riigi kaubanduspoliitikat juhivad vaid tema enda seaduslikud huvid, saab teda vaevalt süüdistada erapooletuse rikkumises.

Et neutraalse riigi tegevusvabadus kaubanduspoliitilisel alal on õiguslikult piiramatut, ei tähenda loomulikult mitte, et ta on seda ka faktiliselt, mida ta ei ole isegi rahu-ajal. Peab arvestama seda, et vähemalt sõja korral suurriikide vahel seda tegevusvabadust kitsendatakse tugevasti sõdivate poolte survevahenditega. Väga raskeid probleeme võib üles kerkida siis, kui mõlemad sõdivad pooled võtavad tarvitusele niisuguseid survevahendeid, avaldades mõju sel juhul kahes vastupidises suunas.

Niisugusena käsitasid neutraliteediõigust Rahvasteliidu asutajad ja niisugusena moodustas ta, nagu selle õiguse arengukäigust selgub, nii teoorias kui praktikas lisandi sõjaõigusele. Nagu mainisime, ei sisalda ta mingit õigust neutraalseks jäämiseks — neutraliteet võib lakata ükskõik millal see läbi, et neutraalsele riigile tungitakse kallale. Seega ei sisalda ta mingit sõjakeeldu. Tema peamiseks tunnusemärgiks on parteitu positsioon, erapooletus, sihiga võimaldada neutraalsel riigil vältida enda kaasakiskumist sõtta.

Seesugustena pidid neutraliteedi printsiibid tingimata vastuolus olema Rahvasteliidu uute printsiipidega riikide rahvusvahelise solidariteedi küsimustes sõja vastu võitlemisel ja me nägimegi ülal sellesuunalisi deklaratsioone.

Oligi täiesti loomulik, et pärast Maailmasõda rahvad ja riigimehed soovisid vältida sellelaadilist hiiglakatastroofi ning et selleks leiti vahend riikidevahelise organisatsiooni kaudu, kes pidi moodustama süsteemi rahvusvaheliste tülide rahulikuks lahendamiseks seoses sõjakeeluga ja selle rakendamiseks ettenähtud abinõudega või n. ü. sanktsioonidega.

Rahvasteliidu pakt on rahvusvaheline

kokkulepe, leping iseseisvate riikide vahel. Sõjakeeld sai seega lepingulise kohustuse kuju, s. o. kohustuse liiduliikmetele mitte alustada sõda, ja samal teel said sanktsioonid lepingulise kohustuse kuju solidaarseks vastuhakkamiseks rahurikkujale.

Siin ei ole ruumi lähemalt peatuda Rahvasteliidu süsteemi juures. Võib ainult niipalju märkida, et liidupakti sanktsioonide eeskirjad (art. 16) on tihedas seoses tema eeskirjadega rahvusvaheliste tülide rahuliku lahendamise kohta. Süsteemi põhiideeks on, et sõda on lubatav vaid siis, kui liidu vahendid rahvusvaheliste tülide rahuks lahendamiseks on osutunud mitte-küllaldasiks või kui üks vastaspool ei järgi lahendust, mis on tehtud pakti eeskirjade kohaselt. Kõik teised sõjad on lubamatud ja liiduliikmed peavad ühiselt nende algatajate vastu välja astuma nii majanduslike kui ka eventuaalselt sõjaliste sanktsioonidega.

Oli selge, et liidu sanktsioonidesüsteem, nii tervikuna kui ka osade viisi võttes, ei ole ühtsustatav neutraliteediõigusega, nagu seda ülal refereerisime. Seisukohavõtt ühe sõdiva poole kasuks, s. t. lähtudes „lubatud“ ja „lubamata“ sõja vahetegemisest, käib vastu neutraliteediõiguse peaprintsiibile, s. o. parteitule, erapooletule positsioonile. Ja seda eriti nii sõjaliste kui ka majanduslike sanktsioonide suhtes, sest näiteks ainult ühe sõdiva poole kahjustamiseks ja ainult tema vastu kehtima pandud eksport-, import- või transiitkeeldu ei saa vaadelda kooskõlas olevana neutraliteediõigusega, samuti mitte liiduliikmete kohustust läbi lasta oma territooriumist teise liiduliikme sõjavägesid, kes võtab osa sanktsioonidest, ning mitte ka kohustust aidata teist liiduliiget, keda sanktsioonide rakendamise pärast ründab pakti murdev riik.

Kõikide nende vastuolude taustal tõusis küsimus, kuidas mõista suhet neutraliteedi ja sanktsioonide vahel? Kas võib ütelda, et Rahvasteliidu asutamisega oli neutraliteet heidetud üle parda, igal juhul nn. „keelatud sõdade“ korral, või võib arvata, et liidupakt on loonud midagi uut, millega neutraliteediõigus iseenesest on

muudetud, näiteks midagi niisugust, mida mõtles Grotius, kui ta rääkis neutraalsete riikide mitmesugustest kohustustest „seaduspäraste“ ja „ebaseaduspäraste“ sõdade korral.

Vastus peaks selguma faktist, et liidupakt on rahvusvaheline kokkulepe, liiduliikmete vahel sõlmitud leping. Niisuguste kokkulepetega võivad lepinguosalised korraldada omavahelisi suhteid eeskirjadega, mis erinevad kehtivast rahvusvahelisest õigusest, kuid mis igal juhul evivad jõu vaid nende riikide suhtes, kes on osalised kokkuleppes. Neutraliteediõiguse eksistentsi või sisu küsimus ei saa seepärast kuidagi esile kerkida ainult liidupakti tõttu. Liidupakt sisaldab vaid teatavaid erandeid neutraliteediõiguse kohaldamisel liiduliikmete eneste vahel teatavil juhtudel ja teatavas ulatuses, ent mitte rohkem. Sel määral, mil need erandid ei kehti, kehtib edasi vana neutraliteediõigus. See kehtib seega, kui ta ei ole muudetud teistel põhjustel, ikka edasi niihästi väljaspool Rahvasteliitu seisvate riikide vahel kui ka nende riikide ja liiduliikmete vahel. Liikmesriikide eneste vahel ta kehtib neil juhtumel, mis ei ole ette nähtud pakti eeskirjades sanktsioonide kohta, näiteks nn. pakti kohaselt „lubatud“ sõdade korral ja ka sanktsioonide korral, kui sanktsioonide otsustamisel pole tehtud erandit tavaliste neutraliteedireeglite rakendamisest (nagu Itaalia-Abessiinia sõja puhul, millal Briti kohtles Itaalia sõjalaevu oma Ida-Aafrika sadamais vastavalt Haagi 13-nda konventsiooni neutraliteedireeglitele meresõja korral).

Sellest kõigest järeldub, et liidupakt iseenesest ei saa muuta neutraliteediõiguse sisu. Kui neutraliteediõigus näitab arenemise tendentsi, siis toimub see nii ütelda liidupakti kõrval, igal juhul väljaspool teda. Kui liidupakti eeskirjad solidaarse vastuhakkamise kohta kallaletungijale või Kellogi pakti sõjahülgamise printsiip rahvusliku poliitika vahendina olnuksid võimalised mõjustama kõiki riike nende suhtumises sõjale, nii et ka need riigid, kes seisid väljaspool Rahvasteliitu, oleksidanud oma kaasabi sõja mahasurumiseks,

ainult siis oleks olnud mõeldav neutraliteediõiguse eksistentsi või sisu küsimuse alla võtmine.

Ent kõigil juhtumel, kui liidupakti eeskirjade ja mõtte kohaselt sanktsioonid pidanuksid tulema kohaldamisele, Rahvasteliit osutus võimetuks ning kannatas täielikku fiaskot. Sanktsioonide rakendamises oli suurimaks takistuseks asjaolu, et Rahvasteliit ei olnud universaalne. Sõjalistest sanktsioonidest ei saanud üldse juttu olla. Mõeldavad olid veel majanduslikud sanktsioonid, mida liiduliikmed võisid läbi viia omaenese territooriumil, nagu eksport-, import- ja maksukeelud. Nagu teada, ei suudetud kaugemale minna sanktsioonide rakendamises Itaalia vastu Itaalia-Abessiinia sõjas. Mingit täielikku kallaletungija riigi väliskaubanduse sulgemist ei saa teostada seni, kuni leidub riike, kes seisavad väljaspool Rahvasteliitu, rääkimata asjaolust, kui liiduliikmed ise kõik ei täida oma kohustusi ja jäävad pakti eeskirjade vastaselt neutraalseks, nii oma majanduslikes kui ka poliitilistes huvides. Järelikult neutraliteediõigus jäi ikkagi püsima ja seda mitte ainult üksikute riikide „omavoli“ tõttu, vaid ka lepinguis.

Pärast Rahvasteliidu pakti sõlmiti nimelt terve rida lepinguid mitmesuguste riikide vahel sihiga säilitada neutraliteeti teise lepinguosalise sõtta sattumise korral. Niisuguseid lepinguid sõlmiti nii liiduliikmete eneste vahel kui ka väljaspool liitu seisvate riikidega. Näiteks võib tuua: Sõprus- ja neutraliteedileping NSV Liidu ja Türgi vahel 17. XII 1925. a., uuendatud 28. VII 1930. a.; Saksa ja NSV Liidu vaheline leping 24. IV 1926; Itaalia ja Türgi vaheline leping 30. V 1928. a., uuendatud 25. V 1932. a. jne. Samuti võib tsiteerida arvukaid kollektiivseid lepinguid, mis sisaldavad traditsioonilise neutraliteediõiguse eeskirju: 1919. a. Ōhusõidu konventsioon, 20. IV 1921. a. Rahvusvahelise transiidi vabaduse konventsioon, 20. II 1928. a. Pan-Ameerika nn. Havanna konventsioon neutraliteedi kohta meresõjas, 27. VI ja 27. VII 1929. a. Genfi konventsioonid sani-

taartenistuse ja sõjavangide kohtlemise kohta jne.

Isegi pärast Pariisi 1928. a. sõjast loobumise lepingu sõlmimist, mis sisuliselt kõrvaldab igasuguse neutraliteedi, sõlmiti lepinguid, kus formuleeriti, et lepinguosalisel võivad jääda neutraalseks sõja korral: lepingud Itaalia ja Kreeka vahel 3. IX 1928. a.; Ungari ja Türgi vahel 5. I 1929. a.; Kreeka ja Türgi vahel 30. X 1930. a., Soome ja NSV Liidu vahel 21. I 1932. a., Itaalia ja NSV Liidu vahel 2. IX 1932. a., Eesti ja NSV Liidu vahel 4. V 1932. a. jne.

Peab märkima veel, et Ühendriigid, kes ei ole Rahvasteliidu liikmed, kuid on alla kirjutanud 1928. a. Pariisi paktile sõjast loobumise kohta, on väljendanud oma seadusandluses, et nad jäävad neutraalseks sõja korral teiste riikide vahel (Viimane neutraliteediseadus 1. maist 1937. a.). Samuti on Ühendriigid sõlminud lepinguid teiste riikidega, mis eeldavad neutraliteedi säilitamist (10. oktoobri 1933. a. Rio de Janeiro pakt Ühendriikide ja Lõuna-Ameerika riikide vahel, millega on ühinenud ka Itaalia).

Neutraliteediõigus hakkas üha enam tagasi võitma oma eluõigust.

Asjaolu, et paljud ning osaliselt väga tähtsad riigid seisavad väljaspool Rahvasteliitu, raskendas, nagu oleme maininud, suurel määral liidupaktis ettenähtud sanktsioonide teostamist ja seda mitte ainult puht õiguslikult, vaid ka realselt seisukohalt. Seoses riskiga, et majanduslikud sanktsioonid ei jää peatuma mitte ainult majanduslikule alale, vaid võivad viia sanktsioonidest osavõtvad riigid sõtta, tekkis liidu liikmetes umbusk ja kahtlus sanktsioonide rakendamise küsimuses, mis väljendus selles, et loobuti sanktsioonide teostamisest juhtumel, kus see oli kohustuslik pakti eeskirjade kohaselt.

Need raskused ja riskid suurenesid seda enam, et Rahvasteliitu ei kuulunud neli suurriiki. Nendest Itaalia, Jaapan ja Saksamaa olid asunud koguni Rahvasteliidu ja kollektiivse julgeoleku idee suhtes vaenulisele seisukohale. Uusi riskimomente tuli juure eriti pärast Saksamaa taas-

relvastumist, Reinimaa demilitariseerimise lõpetamist, Austria „Anschlussi“ ja Tšehhoslovakkia tükeldamist, mis andsid surmava hoobi Rahvasteliidu paktiga ja Locarno lepinguga loodud julgeoleku süsteemile.

Paljud riigid hakkasid väljendama oma kavatsust jääda neutraalseks puhkeva sõja korral, ja seda eriti väikeriigid. Sest tingimustest, mille alusel nad olid liitunud Rahvasteliidu paktiga ja mis pidid kindlustama nende riiklikku iseseisvust ja puutumatust, ei peetud kinni.

Pakti artiklis nr. 8 ettenähtud relvastuse piiramine ei teostunud, sellevastu suurriigid aina suurendasid oma relvastust ja väikeriikide julgeolek tumenes üha enam.

Sümptomiliseks osutus juba 1. juulil 1936. a. selles suunas antud Taani, Hispaania, Soome, Norra, Hollandi, Rootsi ja Helveetsia ühine kommünikee ning Belgia kuninga deklaratsioon 14. oktoobrist 1936, et Belgia loobub kohustustest, mis võiksid teda viia uue sõjani. 24. aprillil 1937. a. vabastatigi ta Prantsusmaa ja Inglismaa poolt kõigist Locarno lepingu ning 1936. a. märtsikuu Londoni kokkuleppe kohustustest.

Neutraliteediõiguse taassüvenemise kulminatsiooniaastaks kujunes aga eriti a. 1938, mis oma dünaamiliste sündmuste taustal kujunes Versailles's põhitatud kollektiivse julgeoleku süsteemi „Waterlooks“.

Neutraliteediõiguse retableerimisel võtsid juhtimise enese kätte Põhjariigid (Taani, Norra, Rootsi, Soome, Island), uuendades oma neutraliteedi reegleid ühise deklaratsiooniga 27. mail 1938. a. ning deklareerides Kopenhaagenis 24. juulil 1938. a., koos Belgiaga, Hollandiga ja Luksemburgiga, Rahvasteliidu sanktsioonide mittekohuslikku iseloomu nende suhtes.

Samale teele asusid ka Balti riigid. See suund võeti üles Eesti eestvõttel juba Balti riikide välisministrite konverentsil 10.—12. mail a. 1938 Riias. Väljenduse leidis uus orientatsioon deklaratsioonides sanktsioonide mittekohuslikkuse kohta Genfis Rahvasteliidu Täiskogus (Eesti välisministri

deklaratsioon 19. IX 1939), Eesti neutraliteedi proklamatsioonis välisministri poolt 18. oktoobril a. 1938. Riigivolikogus ning kolme Balti riigi välisministrite 18. novembri 1938. a. protokollis Riias, kus kokku lepiti ühiste neutraliteedi korraldamise seaduste väljakuulutamises, mis Eestis toimus 3. detsembril a. 1938, Lätis 21. detsembril a. 1938 ja Leedus 25. jaanuaril a. 1939.

Sellega ühenduses ei ole üleaarne ütelda mõni sõna neutraliteedi deklaratsioonide ja seaduste kohta.

Neutraliteedi deklaratsiooniks nimetatakse akti, millega mõni valitsus proklameerib, et ta jääb neutraalseks kas mõne kindla või iga eventuaalse konflikti korral.

Valitsused teatavad neutraliteedi deklaratsioonis oma soovist jääda välja konfliktist ja loetlevad vastavates neutraliteedi seadustes need aktid, mis on keeldud nende territooriumil (nagu Eesti erapooletuse korraldamise seadus 3. detsembrist a. 1938). Nad fikseerivad neis ka sanktsioonid, mis järgneksid nendest reeglitest üleastumise korral (Eestis on sanktsioon ette nähtud juba Kriminaalseadustikus § 109) ja tulevad meelega oma kodanikele neid akte, milledest nad peavad hoiduma, et sõdivad riigid ei saaks neile ette heita erapooletuse rikkumist.

Neutraliteedi deklaratsioonid ja seadused notifitseeritakse teistele riikidele tavaliselt diplomaatilisel teel. Oma kodanikke informeeritakse sellest ametlike teadaannetega või väljakuulutamistega.

Neutraliteedi deklareerimine ei ole kohuslik. Deklaratsiooni puudumine ei tähenda, et neutraliteeti ei ole. Vastaval deklaratsioonil ja seadusel on see hüve, et nad selgitavad seisukorda ning teevad igäühe teadlikuks oma õigustest ja kohustustest. Neutraliteedi deklaratsioonid ja seadused ei anna mitte ainult põhialuse neutraliteedi kohuste täitmiseks, vaid on ka võimalised andma kindlust välispoliitikale ja kaitsma seega riiki diplomaatiliste ja koguni sõjaliste sekelduste eest.

Neutraliteedi deklaratsioonide on minevikus annud Prantsusmaa Vene-Türgi sõjas

a. 1877; Inglismaa, Hispaania, Itaalia ja Holland Kreeka-Türgi sõjas a. 1897; Prantsusmaa Hispaania-Ameerika sõjas a. 1898; Argentiina, Brasiilia, Tšiili, Hiina, Kuuba, Taani, Ekuador, Guatemala, Haiti, Honduras, Itaalia, Holland, Nikaragua, Pärsia, Salvador, Siiam, Hispaania, Helveetsia, Ühendriigid, Uruguai ja Venezuela 1914. aastal.

Neutraliteedi deklaratsioonid võivad, nagu ütlesime, seoses olla vastavate seaduste väljakuulutamisega iga eventuaalse konflikti korral. Niisuguseid siseseadusi on minevikus olnud: Ameerika Neutrality Act 20. aprillist a. 1818, Briti Foreign Enlistement Act 9. augustist a. 1870, Belgia seadus 18. veebruarist a. 1901, Rumeenia s. 5. detsembrist a. 1912, Taani s. 20. detsembrist a. 1912, Norra s. 18. detsembrist a. 1912, Rootsi s. 20. detsembrist a. 1912 ja Prantsuse s. 26. maist a. 1913 jnc.

Niisugused seadused olid eriti tarvili-
kud siis, kui ei olnud veel kodifitseeritud
neutraliteediõiguse norme rahvusvahelise
positiivse õiguse näol ja, isegi nende nor-
mide olemas olles, niisuguste riikide suhtes,
kus rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud
reeglid ei moodusta põhiseaduslikult
lahutamatu osa nende õiguslikust korrast,
sest rahvusvaheline õigus võib sel korral
siduda küll riike, ent mitte nende kodanike,
kelle jaoks tuleb vastavad normid
inkorporeerida seadusandlikul teel sise-
õigusesse. Eesti Põhiseaduse § 4 aga ütleb
selgesti, et „rahvusvahelise õiguse üldtun-
nustatud eeskirjad kehtivad Eestis õigus-
liku korra lahutamatu osadena“. Järeli-
kult neutraliteedi maksmapanemiseks pii-
saks Eestis vaid vastavast üldsisulisest dek-
laratsioonist ning rahvusvahelise õiguse
üldtunnustatud neutraliteedi reeglid oleksid
Eestis kehtivad ka ilma erilise siseseaduse
andmiseta. See ongi nii ja vastavad nor-
mid, mis Pariisi 1856. a. konventsiooni ja
Haagi 1907. a. konventsioonide näol moo-
dustavad rahvusvahelise positiivse õiguse
sel alal, ongi kehtivad Eestis meie õigus-
liku korra lahutamatu osadena. Et aga
Eesti välja kuulutas koos teiste Balti riiki-
dega Skandinaavia ja mõnede teiste riikide

eeskujul Erapooletuse korraldamise sea-
duse, siis põhjenes see seegal, et vasta-
vad normid, nimelt neutraliteedi reeglid
meresõja korral, mida see seadus käsitleb,
on positiivses rahvusvahelises õiguses Haa-
gi 1907. a. XIII-nda konventsiooni näol
vananenud ega vasta enam moodse aja
nõudeile. Kuna seega ei ole kehtimas aja-
kohaseid rahvusvahelise õiguse üldtunnus-
tatud eeskirju, kuigi nad on praktikas, eriti
Maailmasõja ajal, välja kujunenud, olles
aga veel inkorporeerimata rahvusvahelises-
se positiivsesse õigusesse, s. t. ei ole lepin-
guliselt üldiselt kehtima pandud, tulid nad
välja kuulutada ka Eestis erilise sisesea-
duse kujul. Pariisi konventsiooni (mere-
õigus sõja korral) ja Haagi V-nda kon-
ventsiooni (neutraliteedi reeglid maasõja
korral) eeskirjad ei ole aga oluliselt muu-
tunud (kuigi nendest Maailmasõjas tihti
kinni ei peetud) ja nad on rahvusvahelise
õiguse üldtunnustatud eeskirjadena meil
kehtivad meie õigusliku korra lahutamatu
osana, vajamata seega inkorporeerimist
siseõiguses eriseaduse näol.

Lähedalt puudutab neutraliteeti ka Lon-
doni deklaratsioon 26. veebruarist a. 1909
meresõja õiguse kohta, kuigi see sisuliselt
kuulub sõjaõiguse alla. See deklaratsioon,
mis peamiselt pretsiseerib blokaadi ja kon-
terbandi norme, jäi küll ratifitseerimata
suurriikide poolt ja eriti Inglismaa ei loe
end sellega seotuks. Kuid lepingu vormiline
mittekehtimine ei kustuta ilmingimata te-
mas formuleeritud reeglit. Mitteratifitseer-
imine ei takista tema poolt konstateeritud
varema reegli maksvuslikkust. Lepingute
relatiivne mõju puudutab vaid vormi ja
mitte neis fikseeritud reeglite sisu. Kui
need reeglid on kolmandatele vastuvõeta-
vad, siis on nad neile kohuslikud tava-
reeglitena või õiguse üldprintsipi-
pidena. Londoni deklaratsiooni sissejuhatus ütleb
ise: „Allakirjutatud riigid konstateerivad
ühiselt, et (deklaratsiooni) peatükkides si-
salduvad reeglid vastavad sisuliselt rahvus-
vahelise õiguse üldtunnustatud printsipi-
dele“. Ja niisugustena on nad ka kehtivad,
kui mitte positiivse, siis vähemalt natu-
raalse rahvusvahelise õigusena.

Kuid neutraliteet ei ole mitte ainult juriidiline mõiste, vaid ka poliitiline mõiste. On kindel, et neutraliteet jääb püsima ja et neutraliteedi idee jääb edaspidigi paljude riikide, eriti väikeriikide poliitika aluseks.

Peab aga kahjuks arvestama seda, et vististi tuleb tegemist veel sõdadega ja et järelikult neutraliteedi reeglid on vajalised.

Ent millised reeglid? 1856. a. Pariisi ja 1907. a. Haagi konventsioonid on ikka veel kehtivad.

On tõsi, et nende kodifitseerimisest saadik sõjatehnika on muutunud radikaalselt ja et kehtivad reeglid vajavad reformimist.

Samuti on tõsi, et paljudel tähtsatel aladel pole veel üldse jõutud välja ühtlaste ja üldtunnustatud reegliteni, eriti „merede vabaduse“ alal. Viimatimainitud küsimuse lahendamisest oleneb neutraalsete riikide elulisema tähtsusega tarve — väliskaubandus.

On mindud niikaugale, et blokaadiõigust rakendatakse kõikidele meredele, nagu Maailmasõjas. See on aga vastuolus põhimõttega: „vaba laev, vaba kaup“.

Sel põhimõttel on õiguslikult vaid üks erand — konterbant. Ent pole kokku lepitud selles, mida mõista „konterbandi“ all. Londoni 1909. a. deklaratsioon katsus seda fikseerida, ent moodne sõda on „progresseerunud“ niivõrd, et võib tekkida küsimus, kas ei või isegi juuksenõelad evida konterbandi iseloomu, s. t. kauba iseloomu, mis võib osutada kasulikaks sõjavarustusele ja -tööstusele. On tõenäoline, et tuleviku sõjas kuuluvad konterbandi alla praktiliselt kõik kaubad. Mis aitavad siin „üldtunnustatud“ reeglid, kui kõik oleneb riigist, kes valitseb merd.

Juba ongi päevakorral tülikäsimus: kas neutraalsetel riikidel on õigus saata relvi ja sõjavarustust sõdivale riigile? Haagi 1907. a. konventsioon lahendas selle nii, et neutraalne riik, s. t. valitsus, ei tohi ise seda teha, kuid ta ei ole kohustatud takistama oma kodanikke müümast või eksportimast relvi ja sõjavarustust sõdivatele riikidele.

Praegu kehtiv Ühendriikide neutraliteedi seadus keelab täiesti relvade ja sõjavarustuse ekspordi sõdivatesse riikidesse, s. t. ka oma kodanikel ja oma laevadel, rakendades nn. „cash and carry“ printsiipi. Viimaste uute poliitiliste konstrellatsioonide taustal tahetakse seda seadust revideerida nii, et väljaveokeeld oleks kehtiv vaid agressorite suhtes. See ei oleks aga enam neutraliteet, mille eelduseks on parteitu ja ühtlane, egalitaarne suhtumine, vaid avareerunud sanktsioonide süsteemi ülesseomadamine, mida võib loomulikult teha ainult mõni suurriik, kes julgeb vastu vaadata ka sõjariskile.

Teiseks väga tähtsaks küsimuseks on, kuidas takistada miine ruineerimast neutraalsete riikide kaubandust ja laevandust. 1907. a. Haagi konverentsil (VIII konventsioon) aktepteeriti eeskirjad, et automaatsilisi veeluseid kontaktmiine ei tohi kasutada vaenlase sadamas ja rannikul sihiga ruineerida ta kaubalaevandust. Samal ajal pidi toimitama suurima ettevaatusega miinide väljapanemisel, et mitte ohustada neutraalse kaubanduse julgeolekut.

Ent Maailmasõja ajal ei respektieritud seda otsust. Palju neutraalseid laevu hukkus miinidel. Ainult Norra rannikul üks leiti ja hävitati 5 500 miini.

On veel palju küsimusi neutraalse laevanduse alal sõja korral, mis ei ole reguleeritud rahvusvaheliste lepingutega. On karta, et niisugune olukord võib hõlpsasti viia konfliktideni.

Võtame kasvõi territoriaalmere küsimuse, mis moodustab esimese kitsenduse teoreetilisele merede vabadusele. Üldiselt on kehtiv territoriaalmere ulatusena 3 miili. Eesti Veeteede seadus 21. jaanuarist a. 1938 on fikseerinud selle 4 miilini nagu Skandinaaviaski. On teada, et Inglismaa ja Saksamaa ei tunnusta territoriaalmerd üle 3 miili, kuigi üksikuis mais läheb see 6 miilini ning Vene dekreedid järgi 24. maist a. 1921 isegi 12 miilini!

Kõike seda arvestades on eriti väikeriikide sooviks, kes ei suuda oma legitiimseid huve maksma panna jõuga ja võivad

neid kaitstes baseeruda peamiselt vaid õigusel, et rahvusvaheline riikide ühiskond juba rahu-ajal kokku lepiks ühtlastes reeglites neutraalsete riikide kaubanduse ja laevanduse alal sõja korral. Kui tsiviliseeritud maailm ei suuda kaotada sõdu, siis peab vähemalt neutraliteediõigus ja selle respektimine jääma ja kujunema tsiviliseeritud rahvusvahelise ühiskonna õilsaks saavutuseks, mille teostamisel eriti väike-riikidel on täita suur ülesanne ja osa kogu inimkonna evolutsiooni huvides.

Kasutatud allikad:

Torsten Gihl: Neutralitets problem, Stockholm, 1938.

Georg Cahn: Neo-Neutralitet, Kobenhavn, 1937.

Thorvald Boye: Quelques aspects du développement des règles de la neutralité. Académie de Droit International, Recueil des cours, II, 1938.

Joseph L. Kuntz: Kriegsrecht und Neutralitätsrecht, Wien, 1935.

Paul Fauchille: Traité de droit international public, 1921, t. II, liv. 5.

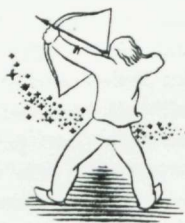
Nicolas Politis: Les nouvelles tendances du droit international, Paris, 1927.

Nicolas Politis: La neutralité et la paix, Paris, 1935.

G. de Raulin: La liberté des mers, Revue Politique et Parlementaire, no. 528, 10. XI 1938.

Reinhard v. Frank: Wesen und Tragweite der Neutralitätsgesetze, München, 1921.

Dictionnaire Diplomatique, Académie Diplomatique Internationale.

Energiamajanduse ülesandeist Eestis

Eesti elektrifitseerimise sihtjooni

Aurumasina kasutamine ja selle tähtsus.

looduslikku energiat soojuse ja valguse näol on inimkond kasutanud pikemat aega, kuid energia rakendus motoorse jõu saavutamiseks teostus suurejoonelisemalt alles 19-ndal sajandil aurumasina leiutamisega. Energiamajanduse seisukohalt võib 19. sajandit nimetada aurumasina-sajandiks. Sellel tehnilisel vahendil, aurumasinal, oli väga suur mõju ühiskonna elu kujunemisele. Nimelt võimaldas aurumasin varustada inimkonda tarbeainetega palju suuremal määral, kui see teostus käsitöö abil. Kivisiüt, tekstiilsaadusi, igasuguseid raudesemeid ja teisi tarbeaineid oli võimalus toota ja valmistada tarvilisel määral aurumasina tööle rakendamiseks.

Elektrienergia ja sisepõlemasina rakendamine.

Aurumasin valitses 19. sajandil. Selle sajandi viimasel veerandil kerkisid esile energiamajanduses kaks uut ja tähtsat tegurit: leiutati sisepõlemasin ja leiutati mooduseid ja abinõusid elektrienergia tegelikuks kasutamiseks.

Sisepõlemasin on jõumasin, kus kütteenete energia muundatakse kineetiliseks energiaks masina silindrilises osas, kusjuures kütteenained võivad esineda tahksel, vedelal või gaasilisel kujul. Laiematele

hulkadele on sisepõlemasin rohkem tuntud nimetuse all „mootor“ või „plahvatusmootor“. Sisepõlemasin soodustas tunduvalt auto- ja lendliiklemise tekkimist ja arenemist.

Elektrienergia kasutamisevõimalusi tunti teoreetiliselt juba varemadel aegadel, kuid tegelikult hakati elektrienergia kasutama alles 19. sajandi teisel poolel, kui leiutati konstruktsioonid elektrigeneraatoritele (W. v. Siemens, 1856. a., A. Pacinotti, 1860. a., Z. Th. Gramme, 1870. a.), kui leiutati elektrihõõglamp (Th. A. Edison, 1879. a., I. W. Swan) ja demonstreeriti esmakordselt elektervalgustust 1881. a. Pariisi näitusel, kui ehitati esimene kõrgepinge elektriliin (O. v. Müller, 1891. a.). Nimetatud kolm asjaolu panid aluse elektrienergia laialdaseks kasutamiseks. Avanesid võimalused elektrilise mootorjõu rakendamiseks mitmesugusteks tarveteks, elektrilise valgustuse levitamiseks teissuguse valgustuse asemele, elektrilise energia ülekandmiseks energia tootmiskohtadelt energia rakenduskohtadele.

Elektrienergia tavaliselt toodetakse looduslikest energiaallikatest jõumasinate abil, mis on otseses ühenduses elektrigeneraatoritega. Looduslikest energiaallikates peituv energia primaarselt muundatakse jõumasinate kineetiliseks energiaks elektrimasinate käivitamiseks ja elektrigeneraatorites see energia muundatakse sekundaarselt elektrienergiaks.

Looduslike energiaallikadena leiavad jõumasinate kasutamist kütteained tahksel, vedelal või gaasilisel kujul ning vee- ja tuulemasside liiklemises sisalduvad jõud.

Jõumasinaid on tarvitusel praegusel ajal nelja liiki: kütteainete kasutamiseks kaks liiki, nimelt aurujõumasinaid ja sisepõlemasinaid, veejõudude kasutamiseks veejõumasinaid ja tuulejõudude kasutamiseks tuulejõumasinaid.

Elektrigeneraatorites toodetud elektrienergia transporteeritakse juhtmete kaudu rakenduskohtadele.

Elektrienergia ülekandmine teostub võrdlemisi hõlpsasti nii lähematele kui ka kaugematele kohtadele kas väikeste või suurte võimsustena. See asjaolu teebki elektrienergia väga kättesaadavaks laiale tarvitatavaks.

Rakenduskohale ülekantud elektrienergia võime kasutada väga mitmel viisil: a) muundades elektrienergia elektrimootorites mehaaniliseks, kinetilliseks energiaks tööstusmasinate, liiklemismasinate või tarbeesemete käivitamiseks; b) muundades elektrienergia valgustusaparaatides valgustusenergiaks; c) muundades elektrienergia termoelektrilistes aparaatides soojusenergiaks; d) muundades elektrienergia elektrokeemilistes aparaatides keemiliseks energiaks elektrolüütiliste või elektrosünteesiliste protsesside teel.

Näeme, et elektrienergia rakendusvõimalused on väga laiaulatuslikud. Selle tõttu elektrienergia on muutunud universaalseks abinõuks tööstustes, põllumajanduses, koduses elus ja ühiskondlikes üritusis.

Elektrienergia kasutamine sammub praegu suurt tõusurada kõikides riikides ja juba nimetatakse 20. sajandit „elektrisajandiks“.

Jõumasinate rakendamine otsesel mehaanilisel teel.

Jõumasinatega toodetav energia leiab praegu küll laiaulatuslikku rakendamist elektrienergia näol, kuid küllaldaselt kasu-

tatakse jõumasinatega toodetavat energiat ka otsesel mehaanilisel teel.

Jõumasinatega saavutatavat kinetillist energiat võime rakendada kahel viisil: otsese mehaanilise ülekande abil või elektrigeneraatori ja elektrimootori vahetamise abil.

Energia otsene mehaaniline ülekandmine on praegu veel suurel määral kasutatav liiklemisvahenditel, nagu lennukitel, igasugustel mootorsõidukitel, laevadel ja raudteel. Kuid ka liiklemisvahendite juures suureneb järjekindlalt elektrilise käivitusega vahendite arv. Suuremas osas Euroopa riikides teostub praegu raudteede elektrifitseerimine ja liiklemise korraldamine otseselt elektrivedurite abil. Paljudel juhtudel sisepõlemasina kasutamisel veduritel sünnib liiklemine elektrilise käivituse abil, mis võimaldab palju painduvamat käsitsemist kui otsene mehaaniline käivitus. Meil Eestis mootorvagunite käivitamine raudteedel sünnib samuti osaliselt elektriga, kuigi primaarne energia saavutatakse sisepõlemasinatega. Ka laevadel minnakse juba teataval määral üle elektrilisele käivitusele, näiteks kõik allveelaevad on elektrilise käivitusega. Mootorsõidukite alal minnakse üle elektrobuste või nn. „obuste“ kasutamisele.

Statsionaarsete jõumasinate juures kasutatakse mehaanilist ülekannet peamiselt põllumajanduses ja väike- ning lihtsemates tööstustes, kui viimased ei ole elektrifitseeritud piirkonnas. Suuremates tööstustes, kui väliselektrienergia kasutamine ei ole võimalik või majanduslikel kaalutlusel on otstarbekam kasutada oma jõumasinate, kasutatakse jõumasinate juures siiski elektrilist ülekannet, mis on palju ratsionaalsem ja ökonoomsem mehaanilisest ülekandest.

Võime kokkuvõtlikult tähendada, et tehnika praeguse arengu juures kasutatakse jõumasinaid otsese mehaanilise ülekandega liiklemisvahenditel ja teataval määral põllumajanduses ning elektrifitseerimata piirkondades ka lihtsemates tööstustes. Elektrienergia rakendamine levib praegu palju suuremal määral kui otsese mehaanilise energia rakendamine.

E. Greenberg

Kolmekesi, Öli

E. Rüga

Tartu. Väriline puugraaviür

Elektrienergia rakendamise võimalusi Eestis.

Vaatleme lähemalt elektrienergia rakendamise võimalusi meie kodumaal. Meie vajame elektrienergiat järgmiste nõuete rahuldamiseks:

1. Põllumajanduslikud maa-alad vajavad elektrit põllusaaduste edukaks tootmiseks ja põllupidajate elamistingimuste muutmiseks kultuursemaks.
2. Tööstuste varustamine majanduslikult soodsa elektrienergiaga on tarvilik meie tööstuste järjekindlaks arenguks.
3. Elanikkonna varustamist elektrienergiaga mitmesugusteks tarveteks nõuavad praegusaegsed elamistingimused.

Põllumajanduslike ringkondade varustamine elektrienergiaga on meil eriti tarvilik selleks, et talupidamistööl oleks võimalusi läbi saada väiksema inimtööjõuga, et põllupidajate elamistingimused muutuksid soodsamaks ja et väheneks teataval määral inimeste tung maalt linnadesse.

Maal elektrienergia võimaldab mitmesuguste väiksemate masinate tarvituselevõtmist talumajapidamistes, soodustades seega intensiivsemat tegutsemist põllusaaduste tootmisel. Teisest küljest elektrienergia võimaldaks maa elanikkonnale talvekuudel tegutsemist käsi- ja väiketööstuse aladel. Korraliku valgustuse võimaldamise ja väikejõuliste tööstusmasinate tegevusse rakendamise puhul võiks maa elanikkond intensiivsemalt tegutseda kogu aasta vältel. Paljudes riikides tehakse praegu pingutusi põllumajanduse elektrifitseerimiseks ja meil Eestis kui üldiseloolumult põllumajanduslikul maal tuleb pöörata suurimat tähelepanu elektrienergia viimisele maale.

Maal on elektrienergia tarvilik nii töövõimaluste parandamiseks kui ka kultuurinõuete rahuldamiseks. Me vajame maal koolides, seltsimajades ja mitmesugustes põllupidamise hoonetes korralikku valgustust. Me vajame elektrienergiat raadiovastuvõtjate laiaulatuslikumaks kasutamiseks. Me vajame elektrienergiat maal ka mitmesugusteks majapidamise tarveteks, esialgu küll võib-olla tagasihoidlikul määral. Nimetatud nõudmiste rahuldamine on

muutunud hädavajalikuks, kui soovime arendada meie põllumajapidamist vastavalt suundadele teistes riikides.

Tööstused vajavad võimalikult odavat elektrienergiat, et saaduste tootmiskulude hulgas energiakulud ei oleks suhteliselt suuremad vastavatest kuludest välismaa tööstustes. Elektrienergia hankimine suuremate jõujaamade võrkudest on tööstustele normaalselt soodsam kui elektri hankimine tööstuse oma väikesest jõujaamast, nagu seda näitavad välismaa ja meigi senised kogemused. Eriti tähtsaks teguriks kujuneb odav elektrienergia uute tööstuste rajamisel, nagu seda on näha Soomes, Norras ja mõnes teises riigis, kus suurte veejõujaamade väljaehitamisel tekkisid nende lähedusse keemia- ja teised tööstused, mis on suutelised töötama ainult siis, kui neil on võimalik kasutada odavat elektrienergiat. Üldiselt odav elektrienergia soodustab alati uute tööstuste rajamist ja võimaldab senistele tööstustele soodsamat tootmist.

Elanikkonna varustamine elektrienergiaga linnades ja teistes suuremates elamiskeskustes võimalikult laiaulatuslikes piirides on praegusel ajal muutunud hädavajalikuks.

Esijärjekorras vajatakse elektervalgustust nendes ringkondades, kus see seni puudus, kuid sealjuures elektervalgustuse kulud peavad vastama nende ringkondade elamistingimustele. Teises järjekorras vajatakse elektrienergiat majapidamiseks, näiteks jookide ja toiduainete soojendamiseks ja keetmiseks, triikimiseks ja teisteks tarveteks. Elektrienergia kasutamine majapidamises on saanud meile võimalikuks alles viimasel ajal, kui elektrijaamad koostasid vastavad eritariifid. Elektrienergiat majapidamiseks vajatakse meil õige rohkesti, kuid elektrienergia tariifid sellel alal peavad vastama meie elanikkonna laiemate hulkade majanduslikule kandejõule.

Liiklemiseks ei ole meil otstarbekas elektrit kasutada, sest meie raudteedel on liiklemise tihedus väike. Põlevkivi-kaevanduste raudteed on meil juba osaliselt elektrifitseeritud. Me peaksime oma kaevan-

duste raudteed elektrifitseerima täiel määral, sest et liikumine elektrijõul on kaevandustes eriti soovitatav hügieenilistel põhjustel.

Seega näeme, et Eestis vajatakse elektrienergiat laias ulatuses. Elektrienergia tarvituse järjekindlaks suurenemiseks oma me küllaldaselt eeldusi.

Võimalusi elektrienergia kättesaadavaks tegemiseks tarvitajaskonnale.

Elektrienergia tuleb teha kättesaadavaks tarvitajaskonnale. Elektrienergiat tuleb juhtida linnadesse ja põllumajanduslikesse piirkondadesse, tööstustesse ja taludesse. Kuidas seda teostada? Vaatleme lühidalt elektrienergia leviku seniseid mooduseid meil Eestis. Võime piiritella 3 ajajärku. Esimeses ajajärgus, s. o. kuni Eesti iseseisvuseni, arenes meil elektrienergia levik ainult elektrijaamade lähemas ümbruses, algul linnades tööstulike jõujaamade ümbruses, siis linnaomavalitsuste avalike jõujaamade piirkondades ning maal samuti üksikute tööstuslike jõujaamade ümbruses.

Eesti iseseisvuse algusest, eriti aga 1923. aastast alates Ellamaa ja Ullila nn. ülemaaliste jõujaamade ehitamisega avanes juba võimalus laiemate piirkondade varustamiseks elektrienergiaga kõrgepinge juhtmete kaudu. Paralleelselt arenes linnades elektrienergia tootmine ikkagi ainult linna tarveteks ja samuti maal üksikuist tööstuslikest elektrijaamadest lähema ümbruskonna varustamiseks, näiteks Järva-Jaanis ins. Pentre tööstusest, Märjamaal A. Pentineni tööstusest jne. Ülemaaliste jõujaamade võrkude loomine arenes siiski visalt ja piirdus nende jõujaamade lähimate piirkondadega.

Kolmas ajajärk algas 1936. a., kui meie lugupeetud Vabariigi President K. Päts tõstis kogu maa elektrifitseerimise küsimuse ja kui kutsuti ellu Eesti Rahvuslik Jõukomitee, kellele majandusminister K. Selteri poolt tehti üheks ülesandeks Eesti elektrifitseerimise üldkava koostamine. Kolmandas ajajärgus algas laiaulatuslikum

elektrifitseerimine kindlate kavade kohaselt. Koostati kogu maa elektrifitseerimise kava. Üldkavas ei piirduks üksikute suurjõujaamade ümbruskonnaga, vaid elektrienergia viiakse laiali võimalikult laiaulatuslikult üle maa üldisest elektrivõrgust, mida toidetakse mitmest suuremast jõujaamast vastastikusel koostööl, kusjuures jõujaamad ise on omavahelises ühenduses eriliste kõrgepinge magistraalliinide kaudu.

Eesti elektrifitseerimise üldkava on koostatud samadel põhimõtetel kui elektrifitseerimise üldkavad paljudes riikides.

Elektrifitseerimise üldkavad teistes riikides.

Praegu on juba suur osa Euroopa riike, samuti ka teistel mandritel asuvaid riike koostanud üleriigilised elektrifitseerimise kavad. Nimetame alljärgnevalt suuremate riikide elektrifitseerimise kavu. Ameerika Ühendriigis töötati välja juba Maailmasõja ajal ja otseselt pärast sõja lõppu mitmed projektid Ühendriikide ülemaalseks elektrifitseerimiseks, kusjuures varasematest projektidest oleksid nimetamisväärsed inseneride Murray ja Pearce'i elektrifitseerimise kava idapoolsete riikide varustamiseks elektrienergiaga (1920. a.), ins. F. Baum'i kava kogu Ameerika Ühendriikide elektrifitseerimiseks (1924. a.). Nõukogude Venemaal töötati välja akadeemik Kržižanovskiy eesistumisel Vene elektrifitseerimise üldkava, tuntud nime all „GOELRO plaan“ (1920. a.). Prantsusmaa elektrifitseerimise üldkavu on koostanud insenerid Viel, S. Mathivet, Molard ja teised (1920.—1923. a.), kusjuures Prantsusmaal on juba praegu elektrifitseerimine teostatud väga laiaulatuslikult.¹⁾

Saksamaal koostati üleriigiline elektrifitseerimise kava O. v. Milleri poolt (1927.—1929. a.). Inglismaal koostati ülemaaline elektrifitseerimise kava erilise valitsuse-komisjoni poolt (1926.—1928. a.),

¹⁾ Prantsusmaa elektrifitseerimise kaart seisuga 1. 3. 1937. a. on toodud J. Veeruse artiklis „Elektri kõrgepingeliinide rahvusvahelisest konverentsist Pariisis 1937. a. — „Tehnika ajakirjas“ nr. 10 — 1937. a.

kusjuures kavas on esitatud kõrgepinge elektrivõrk, mida toidetakse mitmest jõujaamast. See kava on tuntud nime all „Grid“ s. o. ruudustik, võre, sest kõrgepinge elektrivõrk plaanil oma ilmelt sarnleb teataval määral ruudustikule. Inglismaa „Grid“ kõrgepinge elektrivõrk oli ehitamisel 10 aastat, s. o. 1928.—1938. a. Itaalias, Poolas, Rootsis, Šveitsis ja paljudes teistes riikides on koostatud üleriigilisi elektrifitseerimise kavu ja neid on teostatud väga suurel määral.

Väiksemates riikides on samuti koostatud sääraseid kavu. See ülesanne on täiesti loomulik. Me Eestis oleme isegi teataval määral hilinenud selle ülesandega ja peame nüüd kiirustama, kuigi meie insenerid A. Kink ja A. Vellner juba 1920. a. tõstsid üles Eesti laiaulatuslikuma elektrifitseerimise Narva jõe ehitatava veejõujaama abil.

Eesti elektrifitseerimise üldkava koostamise põhialused.

Eesti elektrifitseerimise üldkava koostamisel lähtuti järgmisist põhimõtetest:

1. Eesti elektrifitseerimist tuleb teostada ülemaalse ühise elektrivõrgu kaudu, ehitades väikesi kohalikke elektrijaamu ainult nendesse piirkondadesse, kuhu kõrgepinge elektrivõrgu viimine ei ole majanduslikult õigustatud, näiteks Saaremaa, Läänemaa lõunapoolsetesse piirkondadesse jne.
2. Ülemaalist elektrivõrku tuleb varustada elektrienergiaga vee-, põlevkivi- ja turbajõujaamade vastastikusel koostööl, tootes esijärjekorras energiat seal, kus see ajaliselt on kõige soodsam, näiteks veerohketel aegadel peamiselt veejõujaamades, veevaestel aegadel võttes abiks soojusjõujaamu.
3. Ühendada suuremad jõujaamad omavahel kõrgepinge magistraalliinidega, nii et ülemaalse elektrivõrgu varustamine elektrienergiaga sünniks kõrgepinge magistraalliinidel asetsevate transformator-alajaamade kaudu ja et ühe või mitme jõujaama tegevusest välja-

langemisel teised jõujaamad oleksid suutelised varustama elektrivõrku küllaldaselt määral elektrienergiaga.

4. Kõrgepinge jaotusvõrk tuleb välja ehitada nii, et ülemaalse elektrivõrguga on ühendatud kõik meie linnad, välja arvatud saartel asetsevad linnad, ja kõik meie suurtööstuste keskused. Kõrgepinge jaotusvõrk ise läbib põllumajanduslikult kandejõulisemaid maakohti.
5. Elektrienergia hankimine ülemaalisest elektrivõrgust peab tulema odavam kui senine elektrienergia tootmine linnade elektrijaamades või tööstuste jõujaamades või maal sise põlemasinatega töötamisel mehaanilise energia tootmine. Elektrifitseerimise üldkava on koostatud vabavõistluse põhimõttel.

Peatume alljärgnevalt lähemalt nende põhimõtete teostamise võimaluste juures.

Ülemaalse elektrivõrgu ulatus

Eesti elektrifitseerimine ülemaalse ühise elektrivõrgu kaudu on täiesti teostatav ettevõtte elektrotehnika praeguse arengu juures ega tekita vasturääkimisi. Iseasi on ülemaalse ühise elektrivõrgu ulatus, eriti põllumajanduslikes piirkondades. Selge on, et ülemaalist võrku ei saa ühendada meie saartel asetsevate elektriliinidega, kuid mandril näeksid peaaegu kõik maakohad meeeldi, et nende juure toodaks kohe kõrgepinge elektriliinid riigi või elektrijaamade kulul. Meie peame aga arvestama oma majanduslikke võimalusi ja olema teadlikud, et me oleme suutelised teostama elektrifitseerimist ikkagi meie kandejõule vastavalt. 10 aasta jooksul, s. o. a. 1938—1947, kavatakse teostada järgmist, nagu nähtub elektrifitseerimise üldkavast: 1) välja ehitada kõrgepinge jaotusvõrk kuni 3600 km; 2) püstitada 700 põllumajanduslikku trafo-alajaama ja 3) välja ehitada madalpinge jaotusvõrk kuni 4600 km. Kogusummas nõuab kõrge- ja madalpinge jaotusvõrkude väljaehitamine säärases ulatuses 10,7 miljonit krooni. Sellele lisanduvad jõujaamade ja magistraalliinide ehitamisel tekkivad kulud. 1947. a. järgnevat aastail

tuleb elektrivõrk laiendamisele ja haarab juba rohkem piirkondi.

Jõujaamade koostöö põhimõte.

Ülemaalist elektrivõrku tuleb varustada elektrienergiaga vee-, põlevkivi- ja turba-jõujaamadest vastastikusel koostööl. Säärane põhimõte on aktsepteeritud Eesti Rahvusliku Jõukomitee erilises elektrifitseerimise komisjonis, kus olid meie suuremate elektrijaamade esindajad ja vastavad eriteadlased, järgnevalt juhatuses ja viimati üldkogus. Eesti omab, nagu teada, tahkseid kütteaineid põlevkivi ja turba näol ning veejõudusid meie jõgedes. Oleme õnnelikus olukorras, et omame kodumaisi kütteaineid. Aga meil on olemas teataval määral ka veejõudusid, mis on veel kasutamata energiamajanduse tarveteks. Missuguseid looduslikke energiaallikaid peaksime esmajoones kasutama? Loomulik vastus on — tuleb kasutada neid looduslikke energiaallikaid, mis võimaldavad odavaimat energia tootmist. Meil aga puudub säärane looduslik energiaallikas, mille kohta võiksime ütelda, et ainult selle rakendamine on odavam üle kogu maa. Meie veejõudude rakendamine ei võimalda kõigi energiatarvete rahuldamist üle maa. Veejõudusid on meil võrdlemisi vähe ja mõnede veejõudude rakendamine ei ole ka majanduslikult tasuv. Põlevkivi leidub meil ainult riigi ida- ja kirdepoolses osas, kuna turbarabad asetsevad võrdlemisi lalalipaisatuna üle maa. Sealjuures aga turba tootmine on kõige kallim. Kalliduselt järgnev on põlevkivi tootmine, kuna veevoolud ei nõua mingisuguseid tootmiskulusid. Kõigi jõuseadiste, nii veejõuseadiste kui ka põlevkivi- ja turbajõuseadiste ehitamine ja kasutamine nõuab aga kulusid.

Looduslike energiaallikate rakendamisel elektrienergia tootmiseks võime ja peame arvestama ka välismaa kogemusi, eriti tehniliselt ja majanduslikult küljest. Välismaa ülemaaliste elektrivõrkude tootmine elektrienergiaga sünnib väga suurel määral vee- ja soojustõujaamade koostööl, kusjuures soojustõujaamad töötavad kivisöega, pruunsöega või kohalike kütteainetega.

See koostöö nõue vee- ja soojustõujaamade vahel läbib silmapaistva joonena energiamajanduse korraldamist elektrienergia tootmiseks. Säärane moodus võimaldab odavaimat elektrienergia tootmist ja kasutatavaks tegemist tarvitajaskonnale. Säärane koostöö on teostatud Prantsusmaal, Itaalias, Rootsis, Soomes, Saksamaal ja teistes riikides.

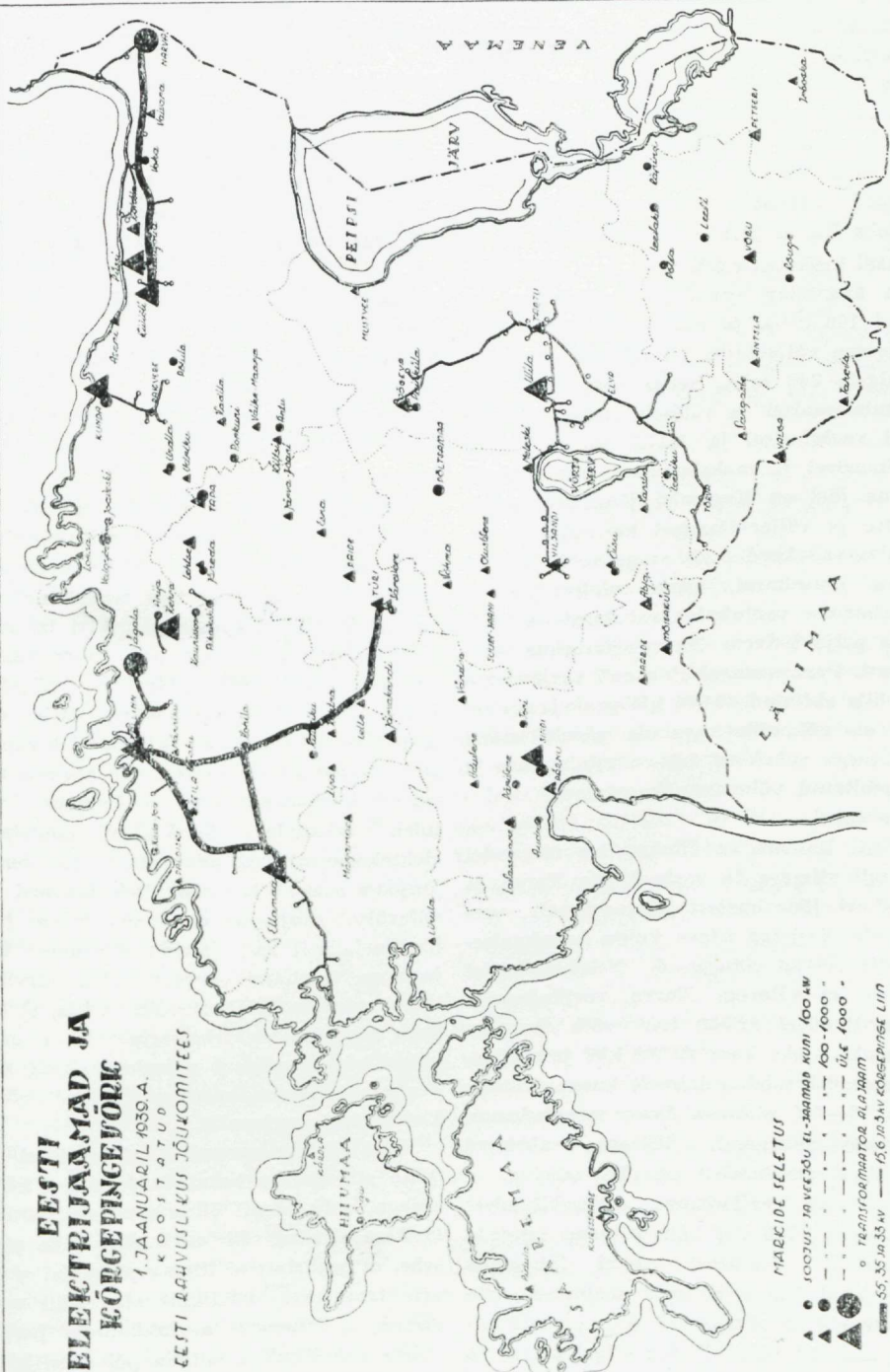
Veejõudude rakendamine elektrienergia tootmiseks.

Kuidas meil rakendada koostööle vee-, põlevkivi- ja turba-energiat? Veejõududest tuleb rakendada tegevusse esmajärjekorras Narva jõe Narva jõuaste ja Pärnu jõe Tori-Levi jõuaste. Järgnevalt tuleks rakendada Võhandu jõe Leevi jõuaste ja Narva jõe Omuti jõuaste. Narva, Pärnu ja Võhandu jõgede veejõudude rakendamine on soodustatud selle tõttu, et Narva jõgi omab Peipsi järve näol loomuliku reguleerimisbasseini, Pärnu jõgi omab Eestis suurima veekonna ja Võhandu jõgi omab suurte järvede näol samuti veehulkade reguleerimise vahendid. Narva ja Pärnu jõgede veejõudude kasutatavaks tegemisel tõuseb meil kohe küsimus, kas veehulgad nendes jõgedes ei ole viimastel aastatel vähenenud niipalju, et veejõujaama väljehitamine ei ole tasuv. Säärased arvamused on tekkinud ekslikult ja nimelt seetõttu, et trükitoodetes kirjeldatakse peamiselt suurte pealkirjadega neid juhtumeid, kus veehulgad on vähemad normaalsetest, kuna neid juhtumeid, kus veehulki on külluses, vaadeldakse harva, ja nii jääbki mulje, et veehulgad vist ikkagi on vähenenud.

Suurte majanduslike ettevõtete algatamisel ei tohi arvestada muljeid, vaid tegelikke andmeid. Viimased kõnelevad järgmist. Sisevete Büroo andmel on Narva jões mõõdetud veevoolu 1903. a. — 1917. a. ja alates 1921. a. tänaseni. Neist andmeist selgub, et viimase 30 aasta keskmine veehulk, võrreldes 25 aasta keskmisega, nagu seda sageli võetakse aluseks arvestustele, on vähenenud ainult 2,5% võrra,

EESTI ELEKTRIJAMMAD JA KORGEPIINGEVÕRK

1. JAANUARIL 1939. A.
KOOSTAJUD
EESTI RAHVUSLIKUS TÖUKOMITEES

MARKING SELETUS

- ▲ ▲ 100000 - 1000000 WATTI TÄHTSUSGA KÕRGEPIINGE LIIH
- ▲ ▲ 100000 - 1000000 WATTI TÄHTSUSGA KÕRGEPIINGE LIIH
- ▲ ▲ 100000 - 1000000 WATTI TÄHTSUSGA KÕRGEPIINGE LIIH
- TÄHTSUSGA KÕRGEPIINGE LIIH
- TÄHTSUSGA KÕRGEPIINGE LIIH
- TÄHTSUSGA KÕRGEPIINGE LIIH

kuna viimaseist aastaist mõned on veevaesemad. Peale selle leitakse, et veekoguste läbivoolu ajad on muutunud, et veerohketel aegadel voolavad läbi suured veehulgad, kuna teistel aegadel on veehulgad väiksemad kui varematal aastatel. Need arvamisid on samuti liialdatud. Meie jõgedel on veerežiimi muutumised üldiselt võrdlemisi soodsad võrreldes välismaade jõgedega. Näiteks Narva jõel on vooluhulgad 25 a. jooksul keskmiselt 390 m³/s., s. o. 50% ajaliselt kasutatav vooluhulk, miinimum on olnud 100 m³/s. ja maksimum 1752 m³/s. Jõujaama väljaehitus on nähtud ette vooluhulgale 340 m³/s., seega vahekord 1:3,4 on minimaalsel ja väljaehitamisel kasutataval vooluhulgal ja 1:17,5 on vahekord minimaalsel ja maksimaalsel vooluhulgal. Düüna jõel on Kegumisi jõuastmel minimaalse ja väljaehitamisel kasutatava vooluhulga vahekord 1:3,8, seega veidi halvem Narva jõuastmest, kuna minimaalse ja maksimaalse vooluhulga vahekord on 1:60, seega palju halvem Narva jõuastme olukorrast. Prantsusmaal Eguzon'i veejõujaam on välja ehitatud 60 000 kW peale ja suvisel ajal on võimalik kasutada ainult 10 000 kW, seega vahekord 1:6 on minimaalse ja väljaehitatud võimsuses kasutatava vooluhulga vahel.

Eesti Rahvusliku Jõukomitee ülesandel koostati viimase 10 aasta kohta Narva ja Tori-Levi jõuastmetest läbivoolavate veehulkade järgi iga päeva kohta kasutamisele tulla võivad võimsused. Neist andmeist nähtub, et võimsus Narva veejõujaamas väljaehitamisel 52 500 kW võib langeda lühemaks ajaks kuni 22 000 kW ja soojusjõujaamadel tuleb esialgselt kaasa töötada aastas 3—6% ulatuses Narva veejõujaama toodangu suurusel. Säärane vahekord veerežiimi muutumisel on väga soodus.

Tori-Levi veejõujaama väljaehitamisel võimsusele 1 700 kW võib võimsus langeda erakordselt veevaesel aastal lühemaks ajaks kuni 190 kW, kuid seejuures selle jõujaamaga on viimase 10 aasta vooluhulkade andmeil võimalik toota igal aastal 10 miljonit kilovatt-tundi elektrienergiat. Lõppsihiks jääb ikkagi energia hulk kilovatt-

tundides, mida võime toota ühe veejõujaamaga, kui see veejõujaam töötab koos soojusjõujaamaga.

Põlevkivi- ja turba jõujaamade rakendamine.

Põlevkivi-jõujaamu tuleb rakendada tegevusse esmajärjekorras põlevkivi tootmise ja tööstuste piirkondades ja teises järjekorras tarvituse raskuspunktide kohtadel. Põlevkivi on meil leidnud kasutamist kütteinena soojusjõujaamades juba iseisvuse ajast alates. See on meil kõige odavam tahke kütteaine. Põlevkivi 1 tonni müügihind tootmiskohtadel on vastavalt põlevkivi sortidele kr. 2.50 kuni kr. 6.00, turba 1 tonni müügihinnad tootmiskohtadel on kr. 10 ümber.

Turba tootmise omahinda on võimalik alandada tulevikus, võttes tarvitusele freesimis- ja baggermasinaid, kuid vaevalt suudetakse lähemas tulevikus turba tootmise omahinda viia allapoole põlevkivi tootmise omahinnast. Järelikult kui tuleb valida, kas rakendada tööle põlevkivi soojusjõujaam põlevkivi piirkonnas või turba soojusjõujaam turbarabas ja viia elektrienergiat säärasesse maakohta, mis asetseb mõlemast jõujaamast võrdses kauguses, siis tuleb eelistada põlevkiviga toodetavat elektrienergiat kui odavamat. Kui turba-jõujaam asetseb tarvituskohale lähemal kui põlevkivi soojusjõujaam, siis tuleb juba üksikasjaliselt kalkuleerida, missuguse kütteinena toodetud energia tuleb tarvituskohal odavam. Üldiselt võib ütelda, et turbaga toodetud elektrienergia tuleb odavam põlevkiviga toodetud energiast ainult nendes maakohtades, mis on kaugel põlevkivitööstuste rajoonist.

Meil ollakse arvamisel, et meil ei ole üldse otstarbekas kasutada põlevkivi kütteinena, vaid ainult õlide utmiseks. Põlevkivi on niivõrd väärtuslik aine õlide utmiseks, et peaksime säilitama põlevkivi ainult utte tarveteks. Isiklikult olen küll veendunud, et lähemate aastakümnete jooksul võime rahulikult kasutada põlevkivi kütteinena elektrienergia tootmisel, kuna põlevkivilademeid hinnatakse meil prae-

guste andmete kohaselt 3,5 miljardi tonni. Seega 1—2 miljoni tonni kasutamine kütteinena aastas ei vähenda kuigi tunduvalt meie põlevkivi tagavarat.

Tähendaksin veel, et sageli levitatavad andmed looduslike õlide tagavarade vähesuse kohta ei paista olevat usaldatavad. Energiamaajandust käsitlevates ajakirjades juhitakse viimasel ajal tähelepanu sellele, et täpsed andmed maaõlide tagavarade kohta puuduvad, esitatavad andmed ei olevat küllaldaselt usaldatavad ja kalkulasioonid maaõlide lõppemise kohta olevat varajased. Kunstlikult võib toota vedelkütteinid väga mitmesuguseist kütteinest ja meil ei tarvitseks ülehinnata põlevkivi osatähtsust vedelkütteinete tootmisel maailma turul.

Põlevkivi kasutamisel kütteinena peame veel arvestama meie põlevkivitööstuste seniste utmismetodite juures tekkivaid jääkprodukte, nimelt peenpõlevkivi, mis on tuntud nime all „III sort põlevkivi“, ja permanentgaase. Meie seniste utmismetodite juures enamasti tööstustes ei kasutata peenpõlevkivi utmiseks ja seda põlevkivi tuleb muidugi realiseerida kütteinena. Utmise juures tekkivaid gaase kasutatakse mitmesuguselt, vastavalt utmismetodeile. Ühe utmismetodi juures jäävad nad järele ja neid kasutatakse küttegaasidena aurukateldes. Uue soojusjõujaama väljaehitamisel kohtlase on seepärast ette nähtud nende gaaside kasutamine aurukatelde kütteinena koos III sordi põlevkiviga. Kui utmismetodid peaksid muutuma, siis töötab see jõujaam tavalise põlevkiviga ja elektrienergia tootmine tuleb selgi korral odavam tootmisest teiste kütteinetega, nagu juba eespool tähendati.

Turvas tuleb meil kasutamisele senistes turbajõujaamades Ellamaal ja Ullilas, kuna uusi turbajõujaamu ei ole ette nähtud lähemas tulevikus. Kui Narva ja Tori-Levi veejõud on tühjendavalt kasutatud, siis tuleb arvatavasti tegevusse rakendada soojusjõujaam Jõõpre turbarabasse, et toota elektrienergiat Lääne- ja Edela-Eesti tarveteks, kuna need piirkonnad on põlevkivi rajoonist kaugel. Meil on avaldatud ka ar-

vamusi, et elektrienergia tootmine Eestis tuleks rajada ainult turbagaasi sisepõlemasinatele, sest et säärane moodus olevat odavam. Kahjuks need arvamused baseeruvad liiga puudulikel andmeil. Maailmas ei ole veel ehitatud sääraseid suuri sisepõlemasinaid turbagaasi küttega, mis võimaldaksid ehitada suuri elektrijaamu. Tehnika praeguse arengu juures ehitatakse suured soojusjõujaamad ikkagi auruturbiniidega. Tõsi ju on, et väikesi sisepõlemasinaid võib ehitada turbagaasi küttega ja säärase väikeste sisepõlemasinatega on energia tootmine odavam kui väikeste aurujõumasinatega. Suurte agregaatide korral muutuvad aga olukorrad tunduvalt aurujõumasinate kasuks.

Elektrifitseerimise kavasettenähtud jõujaamad.

Meie oludes on kõigi jõujaamade ehituskulud ühele võimsusüksusele peaaegu võrdsed, kaasa arvatud ka Narva veejõujaama ehituskulud. Ainult väiksemate veejõujaamade ehituskulud ühele võimsusüksusele on suuremad kui soojusjõujaamadel. Kasutamiskulud on aga soojusjõujaamades kütteinete arvel suuremad kui veejõujaamades. Eesti elektrifitseerimise üldkavas on ette nähtud järgmiste avalike jõujaamade koostöö ühises elektrivõrgus:

1. Narva jõe ehitatakse 35 000 kW võimsusega veejõujaam;
2. Tallinnas töötab põlevkivijõujaam senise võimsusega 19 000 kW;
3. Püssis töötab põlevkivijõujaam senise võimsusega 3 800 kW;
4. Ellamaal töötab turbajõujaam senise võimsusega 8 500 kW;
5. Ullilas töötab turbajõujaam senise võimsusega 9 550 kW.
Järgnevalt tuleksid rajamisele:
6. Kohtlase põlevkivijõujaam 15 000 kW võimsusega;
7. Narva veejõujaama täiendatakse 17 500 kW turboagregaadiga;
8. Tori-Leville ehitatakse veejõujaam 1 700 kW võimsusega.

Suurematest tööstuslikest jõujaamadest on ühenduses ühise elektrivõrguga:

1. Kehra sulfaattselluloosi tehase põlevkivijõujaam;
2. A/S. Port-Kunda tsemendivabriku põlevkivijõujaam.

Huvitav on tähendada, et a. 1938 toodeti Eestis avalikes ja tööstuslikes jõujaamades kokku 155 miljonit kWh elektrienergia, kusjuures põlevkiviga ja selle saadustega toodeti 50% kogu elektrienergiast, veejõujaamadega 27%, turbaga 14,7%, puitainetega ja -jäänustega 6% ja välismaa kütta-ainetega 2,3%. Suuremad veejõujaamad elektrienergia tootmiseks on täiesti koor- matud ja meil tuleb asuda uute veejõuja- amade rajamisele, et oleks võimalik raken- dada elektrienergia saamiseks veejõudu.

Elektrifitseerimise üldkava koostamisel kaaluti ka teisi võimalusi jõujaamade väl- jaehitamisel. Ühes variandis on elektri- energia tootmine rajatud peamiselt põlev- kivile koostööl osaliselt turbaga ja väga väikesel määral — õigupoolest ainult seni- ses ulatuses — veejõuseadistega. Selle va- riandi järgi hakkaksid koos tegutsema ees- pool nimetatud jõujaamad selle erandiga, et Narva suur veejõujaam ei tule väljaehi- tamisele ja selle asemel ehitatakse Kohtla- lasse suur põlevkivijõujaam võimsusega esialgu 32 000 kW, suurendades seda täien- davalt kuni 64 000 kW võimsuseni. Narva jõe- le jääksid endiselt tegevusse senised Narva manufaktuuride ja Virumaa elektri a/s. veejõujaamad. Teises variandis ei ole ette nähtud Narva suure veejõujaama, sa- muti Kohtla suure põlevkivijõujaama väl- jaehitamist, vaid on ette nähtud ainult seni- ste jõujaamade laiendamine ja väiksema põlevkivijõujaama väljaehitamine Kohtlasse. Selle variandi järgi peaksid töötama järg- mised jõujaamad: põlevkivijõujaamadest tuleksid laiendamisele Tallinna jõujaam, tarbe korral töötaks ka Püssi jõujaam ja ehitamisele tuleks Kohtla jõujaam; turba- jõujaamadest töötaks endise võimsusega El- lamaa jõujaam ja laiendamisele tuleks Ulila jõujaam; veejõujaamadest töötaksid endise võimsusega Narva veejõujaamad ja ehitam- isele tuleks Tori-Levi veejõujaam. Viima-

ses variandis ei ole ette nähtud magistraal- liine suurte jõujaamade vahel, vaid iga jõu- jaam varustab temale määratud piirkonda. Energia tootmine on seega rajatud põlev- kivile ja turbale, kasutades veejõudu vähe- sel määral.

Kõigi nende kavade järgi tuleb avalikes jõujaamades kasutamisele kogusummas üm- marguselt 110 000 kW võimsus. Jõujaamade ehitussummad on peaaegu võrdsed. Kuid elektrienergia tootmise ja levitamise hind tuleb algkava järgi 25% võrra odavam kui variantide järgi. Algkava on majandusli- kult kõige soodsam. Elektrifitseerimise teos- tamisel peaksime jääma jõujaamade välja- ehitamisel algkava juure ja rajama elektri- energia tootmise vee-, põlevkivi- ja turba- jõujaamade koostöele.

Kõrgepinge magistraalliinid.

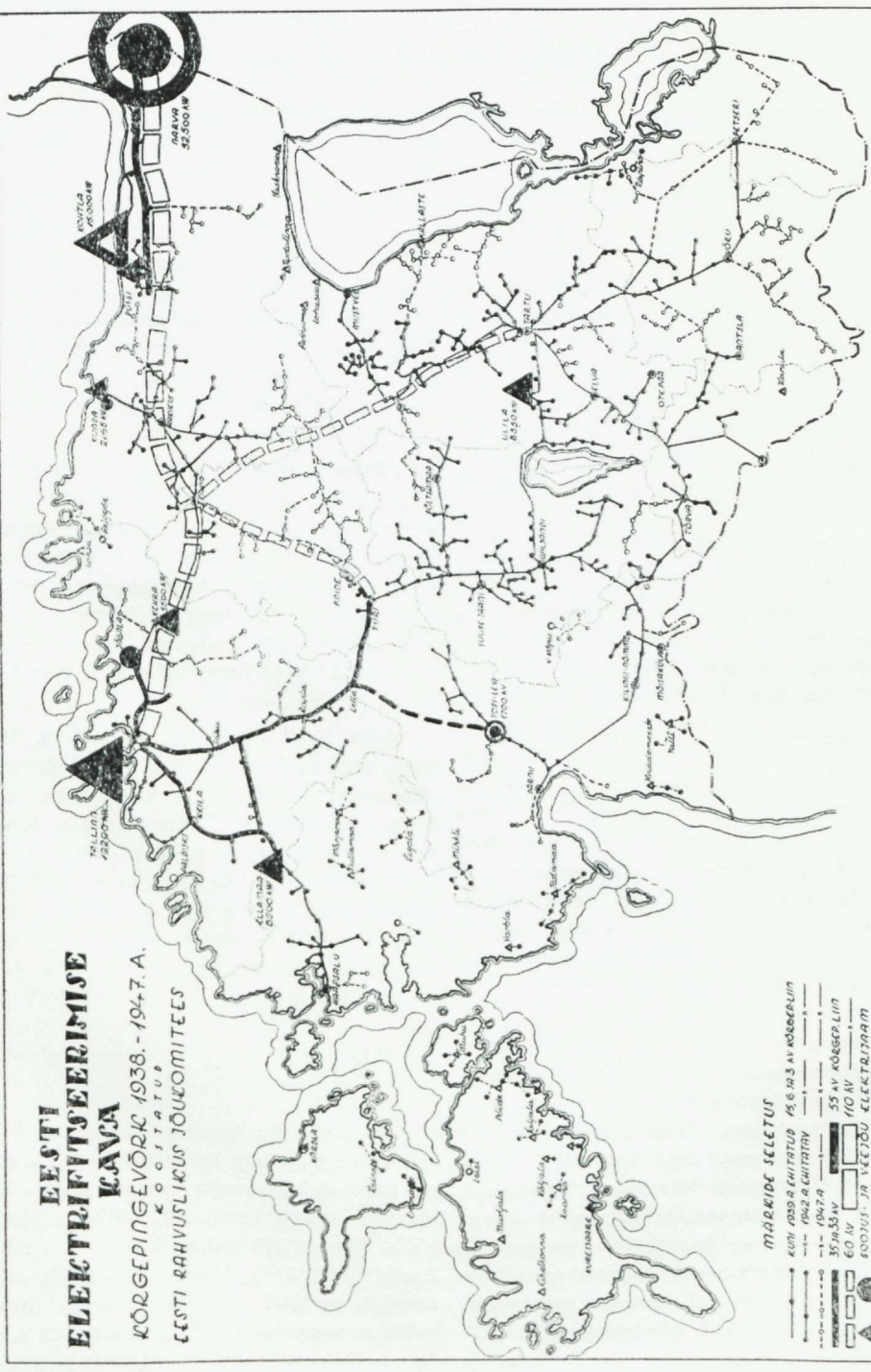
Jõujaamad ühendatakse kõrgepinge ma- gistraalliinidega järgmiselt: Narva — Kohtla — Püssi — Tapa — Kehra — Tallinna va- hele ehitatakse 100 000-voldilise pingega elektriliin, Tapalt ehitatakse kaks haru 60 000-voldilise pingega, üks haru Tapa— Tartu Lõuna- ja Kagu-Eesti ja teine haru Tapa — Türi Edela-Eesti varustamiseks elektrienergiaga. Ellamaa — Tallinna ja El- lamaa — Tori-Levi vahele jäävad 35 000- voldilise pingega elektriliinid, kusjuures tu- leb juure ehitada ainult Lelle — Tori — Levi vaheline osa.

Hiljem tuleb ehitada täiendav magist- raalliin Narva—Kohtla, kui põlevkivitöös- tuse rajoonis elektrienergia tarvitamine suureneb. Kogusummas tuleb ehitada kõr- gepinge magistraalline 465 km ulatuses.

Magistraalliinid tulevad ehitamisele alg- kava ja I variandi järgi ning loovad koos- töö võimalused jõujaamade vahel, kusjuu- res energia transport sünnib peamiselt elektrienergia näol magistraalliinide kaudu. Viimastel asetsevate transformaatore- ala- ja- amade kaudu elektrienergia juhitakse kõr- gepinge jaotusvõrku ja sealt madalpinge jaotusvõrgu kaudu tarvitajaskonnale. Teise variandi järgi, milles ei ole ette nähtud kõr- gepinge magistraalline, tuleb esialgu küt- teainet, nimelt põlevkivi, vedada tootmis-

EESTI ELEKTRIFITSEERIMISE KAVA

KÕRGEPIINGEVÕRK 1938. - 1947. A.
KOOSTAJAD
EESTI RAHVUSLIKUS JOUKOMITEES

MÄRKIDE SELETUS

KUNI 1938. A. EHNITATUD 150 KV 3 AV KÕRGEPIINGE
 1947. A. EHNITATUD 100 KV 3 AV KÕRGEPIINGE
 1947. A. 35 KV 36,5 KV KÕRGEPIINGE
 60 KV 110 KV KÕRGEPIINGE
 EESTI RAHVUSLIKUS JOUKOMITEES

kohalt jõujaama ja siis elektrienergiat transportida kõrgepinge elektriliinide kaudu. Magistraalliinide ehitus ühes alajaamadega läheb küll maksma, kuid üldiselt tuleb elektrienergia tootmine ja levitamine algkava järgi odavam kui variantide järgi. Magistraalliinide kaudu on võimalik varustada tarvitajaskonda elektrienergiaga kõigist elektrivõrguga ühenduses olevatest jõujaamadest. Sel põhjusel on ka täiesti ekslik see arvamus, et Narva suure veejõujaama väljalangemisel, näiteks sõja korral, katkeks meil kogu maa varustamine elektrienergiaga. Ümberpöörduvalt, kõrgepinge magistraalliinide ehitamise korral võib Narva suur veejõujaam või Tallinna soojusjõujaam täiesti välja langeda ja teised jõujaamad on suutelised varustama elektrienergiaga üldist elektrivõrku tarvilisel määral.

Kõrge- ja madalpinge jaotusvõrk.

Kõrge- ja madalpinge jaotusvõrk on kõigis kavades ühtlane. Kava näeb ette kõigi linnade ja suuremate töökeskuste ühendamisest ülemaalse elektrivõrguga. Meie suur- tööstuste asukohtade telgjoon on Tallinn—Kehra — Kunda — põlevkivitööstuste rajoon — Narva. Lõuna- ja Kesk-Eestis on tööstuskeskused paisatud laiali. Meie suuremate linnade ja suurtööstuste asukohad ühtuvad meie suuremate jõujaamade seniste ja rajamisele tulevate asukohtadega. Sel põhjusel kujunebki kõrgepinge magistraalliinide Narva — Tallinna ja Tapa — Tartu ehitus tarvilikuks nii jõujaamade kui ka tarvitajaskonna huvides.

Kõrgepinge jaotusvõrgu projekteerimisel põllumajanduslikesse piirkondadesse arvestati elanikkonna tihedust, jõukust, kultuurilist taset jne. Meie põllumajanduslikult jõukamad maa-alad asetsevad Tartumaal, Viljandimaal, Võrumaal, Valgamaal, läänepoolsel Virumaal ja idapoolsel Järva- maal. Kõrgepinge jaotusvõrku on projekteeritud esialgselt nendesse maakondadesse suuremal määral kui teistesse maakondadesse. Meie senistest kõrgepinge elektriliinidest läbivad Haapsalu — Tallinna ja Narva — Kiviõli elektriliinid vähe-asusta-

tud põllumajanduslikke maa-alasid ja põllumajandusliku elektrienergia tarvitamine oli võrdlemisi väike. See asjaolu ei tähenda aga, et meil üldse põllumajandusliku elektrienergia levik ei või olla suur. Meie jõukamad põllumajanduslikud piirkonnad ei ole seni omanud kõrgepinge elektriline, välja arvatud viimastel aastatel rajatud Elva — Rõngu — Tõrva ja Tartu — Jõgeva kõrgepinge elektriliinid. Uute elektriliinide piirkonnas tõuseb põllumajandusliku elektrienergia tarvitamine väga tunduvalt. Elektrienergia soovijaid taludes on rohkesti. Võime kindlasti ütelda, et põllumajandusliku elektrienergia tarvitamine kujuneb küllalt suureks ja elektriliinide rajamine maale on majanduslikult teostatav.

Kõrge- ja madalpinge jaotusvõrkude väljaehitamisel peaks üldelektrivõrgust elektrifitseeritud pindala a. 1947 olema ümmarguselt 11 600 km², s. o. 25% kogu Eesti pindalast, kusjuures üksikute maakondade järgi oleks pindalaliselt kõige rohkem elektrifitseeritud Tartumaa, nimelt 44%, järgnevalt Viljandimaa 39%, Võrumaa 34% jne.

Kogu Eesti elanikkonnast oli a. 1937 varustatud elektrienergiaga avalikest elektrijaamadest umb. 375 000 elanikku, s. o. 33%. Elektrivõrgu väljaehitamise korral peaks elektrienergiaga varustatud olema a. 1942 48% elanikkonnast ja a. 1947 56% elanikkonnast. Maakondade järele oleks elanikkond kõige enam varustatud elektrienergiaga Viljandimaal, nimelt 60%, järgnevalt Tartumaal 57%, Virumaal 46% jne.

Elektrienergia tarvituse hulgad ja hinnad.

Elektrienergia tarvituse Eestis on üldiselt väike võrreldes teiste riikidega. A. 1936 oli kogu elektrienergia toodang aastast ühe elaniku kohta Eestis 101 kWh, Lätis 99 kWh, Taanis 266 kWh, Soomes 645 kWh, Rootsis 1194 kWh, Norras 3500 kWh. Järgnevatel aastatel olid need arvud Eestis veidi suuremad, nimelt a. 1937 118 kWh ja a. 1938 138 kWh. Elektrifitseerimise kava teostamisel tõuseks elektrienergia too-

dang Eestis ühe elaniku kohta aastas 1942. a. 212 kWh ja 1947. a. 300 kWh.

Elektrienergia tarvituse hulgad aastaiks 1942 ja 1947 on arvestatud üksikandmete alusel iga üksiku linna, üksiku suurtööstuse ja maal iga üksiku kõrgepinge elektriliini piirkonna tarvituse kohaselt. Elektrienergia toodang aastas on Eestis viimaste aastate statistiliste andmete alusel järgmine: 1936. a. oli 112 milj. kWh, 1937. a. 133 milj. kWh, 1938. a. 155 milj. kWh. Elektrifitseerimise kavas on ette nähtud, et elektrienergia toodang a. 1942 on 240 milj. kWh ja a. 1947 335 milj. kWh. Kogu energia toodang, nii mehaaniline kui ka elektriline, oli Eestis a. 1936 statistiliste andmete alusel 207 milj. kWh, a. 1937 kalkulatiivsetel andmetel 229 milj. kWh ja a. 1938 252 milj. kWh. Elektrifitseerimise kavas on ette nähtud kogu energia toodang a. 1942 298 milj. kWh ja a. 1947 387 milj. kWh.

Andmeist nähtub, et kalkulatsioonid elektrienergia tarvituse kujunemise kohta on tehtud tagasihoidlikult, reaalsete võimaluste piires. Elektrifitseerimise kava kohaselt tuleb katta energia tarvituse juurkasvu esmajärjekorras elektrienergiaga. Tarvitamiskõlbmatuks muutunud mehaanilise ülekandega jõumasinate asemele tuleb võtta kasutamisele elektrimootorid. Samuti tuleb kasutada elektrimootoreid seadistes, kus see on majanduslikult otstarbekam. Neil kaalutlusil võib vaadata Eesti elektrifitseerimisele kui meie energiamajanduse ratsionaliseerimisele.

Elektrienergia müügihinnad üldisest elektrivõrgust on ette nähtud säärastena, et linnadel ja suuremal osal suurtööstusist

on odavam osta kõrgepingelist elektrienergiat üldisest elektrivõrgust, kui toota oma jõujaamas. Vähematel tööstustel ja põllupidajatel on üldiselt samuti odavam osta elektrienergiat madalpinge võrkudest kui kasutada üksikuid jõumasinaid. Erandi moodustavad ainult veejõujaamad, millede energia tuleb kohapeal veejõujaama lähemas ümbruses siiski odavam kui üldise elektrivõrgu energia. Gaasimasinad võivad mõnedel juhtudel ka toota odavamat energiat kui on elektrivõrgu energia.

Eesti elektrifitseerimise üldkava kaart.

Eesti elektrifitseerimise üldkava kaart on eraldi juure lisatud. Kaardil on toodud üldisse elektrivõrku töötavad jõujaamad, elektrivõrguga ühenduses olevad suuremad tööstuslikud jõujaamad, kõrgepinge magistraalliinid, kõrgepinge jaotusvõrk ühes transformator-alajaamadega. Samuti on kaardile tähendatud kohalike väike-elektrijaamade asukohad ja võrgud, mis peaksid tulema ehitamisele nendes piirkondades, kuhu esialgu ei ole võimalik rajada üldist elektrivõrku. Kaardil on püsivjoontega tähendatud praegu ja ajavahemikul 1938.—1942. a. rajamisele tulevad elektriliinid, kuna katkendjoontega on tähendatud elektriliinid, mis tuleksid ehitamisele ajavahemikul 1942.—1947. a.

K o k k u v ö t e.

Eesti elektrifitseerimise üldkava koostamisega on loodud alus Eesti kavakindlaks elektrifitseerimiseks ja Eesti energiamajanduse suunamiseks vastavalt meie rahva ja riigi nõuetele ning tarvetele.

Pilk läinud aasta lühi-proosaepikale

Lühi-proosaepika — selle pisut kohmaka üldnimetuse alla võiksimme koondada kõik need möödunud aastal ilmunud proosapalad, mis lähema iseloomustamistarbe ajal on ristitud novellideks, jutustusiks, lühijuttudeks, loriuttudeks, novelletideks, satiirideks, humoreskideks, groteskideks ja fantaasideks. Seega see nimetus haaraks enda alla proosaepika väikeliikidest neid, kus on taoteldud enam-vähem mingit kindlamat kunstivormi. Siia kuuluks siis järelikult ka memuaarkirjandus ja nimelt selles ulatuses, kui võrd seal mälestused on antud edasi mõnes kindlamas kirjanduslikus kompositsioonis.

Meie lühi-proosaepikat viimastel aastatel vaadeldes võime tähele panna asjaolu, et meil kiputakse novellideks nimetama ka neid lühemaid proosapalasisid, millede õige nimetus oleks jutustus, jutuke, koguni veste või midagi muud. See näitab, et novelli kui elegantseima ja aristokraatseima proosaliigi mõiste on kaotamas meie prosaistide teadvuses oma teravaid äärjooni. Võitlemine konventsionaalsuste vastu on alati imponeeriv (kuiagi ei saa salata, et traditsioonid mõnikord võivad õllistada rumalusigi) ja allakirjutanu ei keela sügavat imetlust André Gide'ile, kes väga üleolevalt suhtub tavalistele kirjandusvormidele kui iganenud lahtritele. Aga hävitamine on õigustatud ikka ainult siis, kui on asemele anda midagi, mille

väärtus ei ole väiksem, vaid peaks olema elu edu nimel õigupoolest suurem. Gide'i külluslik ja jõuliselt omapärane isiksus on võimeline vaimsustama ja teravust andma ta teostele, milledele ei sobi ükski niimitavate kindlakskujunenud kirjandusvormide nimestikust. Sellest järeldub, et ei tarvitse sugugi kinni olla kirjanduse traditsioonilistes vormides. Kuid seni, kuni meil pole midagi tihedamat ja teravamast asemele anda, on puhtkunstilistel põhjustel soovitatav novelli-mõistega siduda ikkagi niisugust proosaepika liiki, kus teatav elulõik või nähtus on läbi valgustatud nii sügavalt, et see saab esindusliku või koguni sümboolse tähenduse. Novell olgu kangeim ekstrakt elu paljukülgisusest. Ta osad peavad olema piinlikult kaaluteldud ning ta lühemus, võrreldes laiemate eepiliste kompositsioonidega, ei tohi johtuda mitte kunstilisest jõuetusest, vaid teadlikust ja tahtlikust ökonoomiatarbest. Elu primaadi eelistajad kunstiteoses võivad muidugi ka novellis mõnulema jääda kõrvalseikadesse ja -assotsiatsioonidesse, kuid ometi on novellis tähtsam kui kusagil mujal tsentraalmõtte või -meeleolu läbikiirgamine kõikidest harudest, andes novellile keskendava jõu. Kui aga kangekaelselt ei hoolitagi kõikide kiirte ühte punkti koondamisest, siis peavad olema kõik kõrvaldetailid novellis küllalt vaimsuserasked ja elektriseerivad. Siis nad õigustavad oma olemasolu ega kahanda novelli oreooli. Seega — mis õigustab ennast kogemusterikka ja küllalt jõulise kir-

janiku-isiksuse juures, see võib saada saatuslikuks vähemtugevale, kellel kunstilise sugestiivsuse huvides on soovitam silmas pidada traditsioonilisi nõudeid. „Ei ole nõudlikumat vormi kui väikese novelli vorm: anda mõnel ainsal leheküljel sündmus mitte anekdoodina, vaid elumahlase tervikuna; luua inimesed, neid kirjeldamata; hingeeluline kriis, seda sõnul eritlemata; ümbrusekujutus, sellesse süvenemata; mõte ilma propageerimata ja meeoleolu ilma rõhutamata ning lõppude lõpuks nähtava tegevuse taga perspektiivne sügavus, sümboolne tagapõhi. See on sonett proosas.“ Nõnda kirjutas kunagi Tuglas ja niisugust arusaamist novellist on põhjust respektierida ka tänapäeval.

Novellile niisuguse nõudlikkusega liginedes ei jää järele tõesti palju raamatuid, mis võiksid kanda nimetust „novellikogu“. Mõõdunud aasta 7-st lühi-proosaepika-raamatust — K. A. Hindrey „Südamed“, A. Mälgu „Mere tuultes“, P. Vallaku „Lambavarga Näpsi lori-jutte“, L. Kibuvitsa „Rist ja Rõõm“, J. Liivi „Mälestusi lühijuttudes“, E. Laidsaare „Viimne ring“ ja A. Kõivi „Õine jumalateenistus“ — on kõige novellilisem vististi küll Hindrey raamat. Just Hindrey on niisugune kirjanik, kes oma novellides eriti ei hooli kõikide kiirte ühte punkti koondamisest, s. o. rangest keskendamistarbest. Ta annab oma assotsiatsioonidele vaba voli, pillerkaaritades detailidega, mis igakord pole novelli keske tuuma seisukohalt tarvilised. Kuid kui hakata mõtlema, mida siit võiks olematuks kustutada, siis tekib tunne, et ei tahaks õigupoolest midagi kõrvaldada. Hindrey novelli kõrvalkasvudes on niipalju elu ja värvi, et nad õigustavad oma olemasolu. Need ei ole halliks täitematerjaliks, vaid mõnikord õigegei ekspres-siivseiks ornamentideks.

Hindrey novellid on ennekõike psühholoogilised novellid. Tema huvi köidavad valdavalt inimhinge salajased käigud, need teadvusealused virvendused, milliseid jälgides ta siirdub koguni unenägude irratsionaalsesse maailma. „Südamed“

kuuest novellist peagu neljas on autori huvi- ja tähelepanu-kiired koondatud naise ja mehe vahekorra komplitseeritud maailma valgustamiseks. Enamasti see on vana abielulise sõpruse atmosfäär, kuhu meid juhatakse. Ei ole siin kirgede hävitavat leegitsemist ega noorte tunnete heitlikke puhanguid. Siin on vana sõpruse pisut kurba õrnust, kaotuse- ja asjatuseaimusi, seda tundmuste pisut luitunud kulda, mis on vananemismärke kandvates vahekordades. Need on siin enamasti tundmuslikult väga rafineeritud mehed, kes otsivad ussiuuris-tusi oma naispartneri tundeelus. Nende umbusku ja kahtlustamist võib nimetada küll peagu haiglaseks, kuid nende meeste nobless seisneb selles, et nad tunnevad sügavat vastumeelsust selle argipäevalise harjumuslikkuse vastu, mis nii tihti on abielude sisuks. Nad on uhked ja nõudlikud ega saa leppida kooseluga, kus tundmuslik värskus hakkab luituma. Kuna neil on enamasti raske ja kinnine iseloom, mis ei luba tundmusi rüvetada neist kõnelemisega, siis nende kannatused jäävad salaja käärima. Niisugused mehed võivad küll olla üsna tülikad oma naispartneritele — eriti niisugusele, kes ei vääri neid. Kuid nende nõudlik puhtuse-igatsus, vaistlik vastumeelsus kõige lameda vastu ja resoluutne kompromissipõlgus erootilisel alal teeb nad inimlikult kõrgeks ja suursuguseks. Ikka meenub miskipärast Hindrey niisuguste meestegelaste puhul see prantsuse skulptor Dechartre — Anatole France'i romaanis — kes instinktiivse vastu-meelsuse sööstil ajal viskab ära oma sülelusest sügavasti armastatud naise, sest ta tunneb, et miski ei suuda enam puhtaks pesta seda naist kord tekkinud kahtluste rüvetusest. Igatahes niisuguste imponeerivate iseloomu-kvaliteetide toomine meie kirjandusse jääb Hindrey hinnata-vaks teeneks.

Kuid käesolev novellikogu näitab, et Hindrey oskab edukalt liikuda ka teissugustes miljöödes, heites oma kunstis valgustavaid kiiri ka teissugusele hingeelulisele nähtusile. Kui „Unenägudes“, „Koldes ja kauguses“ ning „Kaugekõnes“ on tege-

mist keerdsõlmedega naise ja mehe vahekorras, kus lastakse aimata varjatud kannatusi mehe südames, siis novellides „Ristid“, „Ristteel“ ja ka „Südamed“ on haaratud sisse teissuguseid hingeelulisi momente. Erilist tähelepanu väärib novell „Ristteel“, kus Hindrey on siirdunud oma tavalisest miljööst hoopis erinevasse keskkonda. Peenetundeliselt ja intiimse läbinägelikkusega on siin kujutatud puberteedialise poisikese hingeelu maakaupluse natüürmortlikul taustal. Siin me näeme, kui sügavasti suudab Hindrey sisse elada ka niisugustesse kujudesse, mis on üsna kaugel ta tavalisest huvipiirkonnast. Koomika-sugemetega jumestatud novellis „Ristid“ naeruvääristatakse peenelt ordenite-kultuuri. Kuidas väike austustäheke võib tuua vägagi saatuslikke segadusi sõprade ja abielurahvagi vahekordadesse, seda näitab Hindrey psühholoogilise usutavuse ja siira veenvusega, olles kaugel följetonistlikust pinnalisusest, mis jõuetuma käsitluse puhul kindlasti ähvardanuks niisugust teema-arendamist.

Naise hinge valgustavalt on puänditud novell „Südamed“, mis kompositsiooniliselt ja tähelepanekute rikkuselt on kogus üks huvitavamaid. Helga-proua, olles tulnud raskes lohutamatuses oma armastatu hauale, avastab, et mehelt, keda ta on armastanud, kannab teine naine oma südame all last. See on ootamatu valgusekiir tema raskesse leina, sest laps — olgugi et teda kannab teine naine — see on ju ometi midagi elavat sellest, kes on lahkunud jäävalt. „Ma võtan lapse enese juurde“... „võtan omaks lapseks, kui lubad“... ütleb Helga-proua. Pandagu tähele, kuidas siit välja piilub naise egoism, kuid see on nii inimlikult mõistetav ja andestatav. Autor on siin näidanud, kuidas niisugustes kolmnurk-olukordades tavaliselt esinevad tunded (nagu solvatud enesetundest johtuv kii-vus jne.) sulavad suures leinas lunastavaks harduseks ja lepitavaks rahuks.

Hindrey varasemates toodetes oleme võinud tähele panna autori teatavate seisukohtade agressiivse võitu pealesurumist, nii et arvustus on pidanud võimalikuks talle

ette heita kombeõpetuse lugemist. Käesolevas kogus on leida leplikumaid noote, on tunda tahtmist mõista ka seda, mis ei meeldi. Võiks ütelda, et üldse seda Hindrey novellikogu iseloomustabki nagu mingi kurb mõistmine. Paratamatuse-tunnetus annab nagu kõigele oma väsinud jume.

Kui Hindrey erialaks on inimese hinge uurimine ja just sealsete salakäikude avastamine, siis Mälk on ennekõike atmosfääri maalija. Hindreyl enamasti ei ole kuigi tugev see spetsiifiline lõhn, mis hoovab teatavaist miljöö-ringidest. Igatahes ta ei kuluta selle edasiandmiseks eriti oma tähelepanu. Mälgu puhul aga jääb ennekõike meele see erilaadiline lõhn, mis iseloomustab teatavaid eluringe. Seda ei tule hinnata sugugi vähemväärtuslikuks kui muulaadilisi saavutusi kirjan-duses. Hindrey oma kujutlusi käsitelles harrastab hoopis teravamalt kontuuri kui Mälk. Igas lauseski on tal nagu midagi teravat, mis igatahes sunnib teda lugema peatustega. Üldse peab Hindreyd lugema äärmiselt pingutatud tähelepanuga, sest iga nurk ja lausekäänak võib tal olla olulise tähenduslikkusega. Mälk seevastu tilgutab nagu tähelepandamatult lauseid üksteise kõrvale. Ta ei harrasta teravaid äärjooni ja teda võib lugeda peatusteta, andudes ta jutustamise sujuvale ja vaiksele voolule, kuni äkki tunned, et oled nagu märkamatu kistud teatavasse atmosfääri. Seejuures meenub: maaliskontuur tapab atmosfääri. Kes tahab edasi anda atmosfääri, see ähmastab äärjooni. Klusab vihjama millelegi sellelaadilisele ka kirjan-duses.

Olles läbi lugenud Mälgu novellikogu „Mere tuultes“, mis sisaldab neli pala — kaks neist kauge mineviku taustal, ei valmistata, ei raba ega jää kuigi kauaks meelele siin esinevad sündmustikukäigud ja tegelastegi palged, kuid teravasti säilib tunne, nagu oleksid tõepoolest tulnud mere tuultest, oled kuulnud mere müha, tunnud ta lõhna ja ta on puudutanud sind oma karge värskusega. Kõikides nendes novellides ongi õigupoolest peategelaseks meri, kes määrab ja juhib inimeste väikesi saatusi. Tunneme seda merd — seda hoidjat ja hä-

vitajat — juba üsna hästi Mälgu varasemast toodangust, kuid teda pole paha kohata jälle.

Kõike seda, mis sünnib siin n.ü. mere süleluses, püüab Mälg kujutada võimalikult realistlikult. Ta ei taha paisutada dimensioone ega otsi erakordseid värve. Ta randlased on enamasti keskmised läbilõike-inimesed, mitte mingisugused erandnähtused. Kuid ometi paistab kõigest läbi autori sümpaatia romantilise eluhoiaku vastu. Ta motiivistikus ja sõnastustiiligi detailides leiame äraandlikult romantilisi sugemeid. Romantiline on see võõrapärase vere veetus, mida kohtame novellides „Muistne rand“ ja „Lugu kolmest tõbisest“. Kummaski armub noor randlaspoiss kaugelt tulnud tüdrukusse. Novellides „Vanakurja Vokk“ ja ka „Lugu kolmest tõbisest“ sõidetakse pärast ebaõnnestunud armastust tundmatutesse kaugustesse. Seegi kõneleb romantilise eluhoiaku kasuks. Romantilisi sugemeid on muidugi eriti naisportreedes. „Vanakurja Vokis“ kohtame „siniseid pilke“, hääle „helistamist“ ja tüdrukul, kelle nimi on küllalt romantiliselt kõlav Laila, on süli täis kaseoksi, kui ta ruttab vaikselt õhtuhämaruses „kergejalgselt nagu laps“.

Tunduvalt rohkem kunstilist kaalu on Mälgu kogus neil novellidel, kus sündmustik toimub olevikulisel taustal. Need on „Tulepõletajad“ ja „Vanakurja Vokk“. Siin on inimese loomused hoopis sügavamini läbi valgustatud ja autori väga värske ja lopsakas rahvakeel pääseb täiel määral maksvusele. Kummaski novellis on täie kunstilise sugestiivsusega esile toodud see põhjamine kinnine loomus, kus kareda koore all hõõgub õige õrnu ja puhtapalgelisi tundeid. Näeme headuse sügavat, nii õnnestavat kui ka masendavat mõju nendesse tuultes ja tormides vintsutatud südameisse. Kui „Tulepõletajais“ vana kalur, kelle südames hingitseb vimm, päästab oma viha-mehe tormisurma, siis saab see tegu otse lunastava tähenduse. See hajutab vimma ja toob südamesse tagasi õnne ja rahu. „Vanakurja Vokis“ aga mõjub pererahva alandlik headus kalasulase süüst koormatud sü-

damesse nii seeramatult masendavalt, et ta põgeneb rahu otsima mere rahunest. Viimatimainitud novell kuulub Mälgu lühiproosas üldse parimate saavutuste hulka. Väga plastiliselt ja meelejäävalt on siin antud sünge ja sügavale maetud kirega kalasulase ja ta nii naiselikult aprillituju-lise armastatu portreed.

Kui „Tulepõletajad“ ja „Vanakurja Vokk“ kuuluvad möödunud aasta lühiproosa parima hulka, siis ei saa seda ütelda lugude „Muistne rand“ ja „Lugu kolmest tõbisest“ kohta, kus taustaks on kaugel minevik. Seda hoogsat joont ja värsket värvi, mis on „Vanakurja Voki“ kujudes, ei ole siin üheski tegelases. Nii „Muistses rannas“ kui ka „Loos kolmest tõbisest“ on sündmustiku keskpunktiks kaluripoisi kiindumine võõra päritoluga tüdrukusse. Kuid see ranna-romantika jääb siin pinnapoolseks, sest siin puudub psühholoogia sügavam läbivalgustus. Ka miljöölisel atmosfääril ei ole siin seda elava elu spetsiifilist hõngu, millega nii meeldivalt oleme harjunud Mälgu puhul. „Loos kolmest tõbisest“ on järske langemisi arhailis-romantilisest stiililaadist realistlikku.

Eriti häirivad nende ridade kirjutajat „Muistse ranna“ lõppakordid. Seal autor laseb randlaspoisil, keda näeme algul küllalt isekalt järgivat oma südamehääli, abielluda tüdrukuga, kes on kõrvaldanud teelt ta tõeliselt armastatu. Psühholoogiliselt pole see tunnete pöördumine siin üldse põhjendatud ja milleks on siin küll tarviline niisugune elu lamestav lõpp-punkt. Milleks on siin tarviline seda lugu lõpetada tingimata paari-minekuga — see tundub siin karvupidi sissekistud ja üsna kahtlase happy end'ina. Ma tean küll, et võiakse ütelda: elu on niisugune. Jah, ükskõik ka mis ei juhtu, üsna tihti ta veereb edasi nagu võitnud ratas, võiks ütelda tarvitades Mälgu võrdlust. Kuid elu v o i b ka teissugune olla ja lugejat ei takista miski välja igatsemast niisuguste iseloomutute iseloomude seltskonnast ja elu lamedusest.

Viimatimainitud etteheited ei ole aga võimalust varjutada Mälgu kahe oleviku-

ainelise novelli kunstilist sugestiivsust. Nende õnnestunud ja omapärased palged rikastavad vaidlematult nullust novelli-saaki.

„Mere tuultes“ on illustreeritud Ott Kangilaski poolt, kelle loomingus tahaks näha enam diskreetsust.

Nii Mälgu kui ka Vallaku põhikude on realistlik. Kui Mälgu merejuttudel aga nägime mõnikord idüllilis-lüürilist kuma, siis Vallaku lugudel on muinasloolis-fantastilist värvingut, mis ei põlga kaldumist ka groteski. Muinasloolis-fantastilisi sugemeid on just „Lambavarga Näpsi lori-juttude“ esimeses osas, mis koos mõningate lisanditega „Novellettide, satiiride, humoreskide ja groteskide“ sarjast moodustabki raamatu olulise tuuma. Siin meile näidatakse lambavarast Näpsi võitlemas mustlastega ja hiljem, pärast õnnestunud rünnakut, jutustamas küllaltki sakilisi juhtumeid oma nelja lelle elukäigust. Kõik need nell lelle — Slim ja Joop, Ado ja Tõnu — üteldakse olevat rahutu verega nagu mustlased ja kõiki neid ootas elus mingi ootamatu õnn, „ainult Tõnul oli lõpp pisut närune, ta liiga ruttas sellega...“ Eri-lised tembu- ja vembumehed nad ei ole, selleks nad on liiga laisad ja muretud. Mitte oma krutskitega ei võida nad endale õnne kätte, vaid head jumalad panevad selle neile otsekui sülle. Ja seda sugugi mitte realistlikult-usutavalt, vaid täiesti muinaslugude loogika-seaduste kohaselt. Seal on see Ado Näps, see rahameisterdaja. Kõik seigid kõnelevad selle poolt, et nüüd on tal ees minek Naissaarele, kuid autor laseb teda ähvardava miilitsamehe jubedal kombel hukkuda ja Ado võib oma pooleljjäänud nulli valmis meisterdada. Kõige krapsakamate ajudega neist vist on küll lambavaras Näps ise, kes kaunisti leidlikul kombel kihutab tülikad mustlased minema.

Kõige fantastika-küllasem ja nüansirikam neist lori-juttudest on muidugi „Piibu-meistri Joobi ulaelu“, kus on tegemist koguni nõidadega ja kus peigmees kannab vesihalli kodukootud ülikonna juure hõbebrokaadist vesti ja torukübarat. Väga stiilpuhtalt antakse siin edasi selle nõiatütrega

abiellunud loodri ulaelu-psühholoogia. Selles lori-jutus on eriti selgesti näha Vallaku huvi dekoratiivse detaili vastu. Just dekoratiivne näib olevat ta elutunne, mitte dünaamiline. Ta fantastika on konkreetne ja ta laadis on domineeriv visuaalne element. Ta armastab anda momentülesvõtteid huvitavatest poosidest, erakordsetest situatsioonidest ja ta konkreetsusse kalduvus toob kaasa muidugi võrdluste rohke tarvituse. Joobi-loos näiteks esimesel leheküljel võrreldakse taevast tapamaja hiiglasuure kummulipöördud sarjaga, tihti käivad käsi-käes meri ja peegel, Joop kõnnib kahe ha-lastamatu ametniku vahel nagu küünal, varastavast Joobist antakse väga konkreetne pilt: „Lambituli maalis seinale Joobi näo silueti, see nacriss seal võikalt ühes Joobiga, hääletult, suu pärani lahti.“ Joobi pulmasõit on vägagi dekoratiivne stilisatsioon.

Ka „Mustlastes“ ja „Korvitegija Siimu õnnes“ on head detailid, kuid üldiselt need mõjuvad lödvemalt kui Joobi-lugu. Väheviimisteldud ja jämedajoonelisem on ka „Rahapada“ ja dissonantse on „Leivas ja armastuses“. Viimane aga näitab siiski veel kord, et Vallakul õnnestub eriti hästi just looderluse kujutamise, pool-süütu laisklemise ja andeka mõnulemise maailmine.

Kui Vallaku raamatu esimest osa iseloomustas muinasloolis-luiskelline värving, siis telses osas on iseloomulikud grotesk-satiirilised ja humoristlikud sugemed. Ülekaalus on siin siiski heatahtlikud ja kuidagi mõistvalt muigavad toonid. Puudub valus sarkasm ja kibe ironia. Vallaku satiir ei ole kuri. Siin osas kohtame klassiliselt täiuslike palade kõrval ka följetonistlikku materjali, millest autor võinuks mõndagi välja jätta. Ennekõike köidavad siin muidugi „Maanaine“, kus klassiliselt lihtsete vahenditega on kujutatud jumalikku lihtse-meelsust, ja „Hirm“ oma kosmilise hingusega, mis võib-olla on koguni mõjuvam sellest kõiksuse hingusest, mis hoovab „Popi ja Huhuust“. Sügavamale haarav on ka „Optant“ ja „Mälupragudes“ tuleb ilmekalt esile autori meisterlikkus kujude-loo-

mises. Teatavad lood, nagu „Uks lahti, siin kriminaalkomissar“, „Mees mehe vastu“ ja „Hüüd inimsuse poole“, mis iseenesest on följetonistliku pinna-valgustusega, autor lõpetab teadlikult ja tahtlikult moraali-replli-giga, kus avalikult välja kooritakse loo tuum. See puändi sihilik eraldi allakriip-sutamise lisab nendele lugudele humorist-likku vürtsi. Kuidagi fragmentaarsetena ja otsituina tunduvad „Eelhirm“ ja „August Jürisoo rõõmud“ ja üsna kahvatu on „Sõ-nad ja teod“. Kaunis kurje hääli on „Hal-lis elus“, kuna „Kunst ja roim“, „Räba-lad“, „Elu nullpunkt“ ja „Nälg ja surm“ jäävad kunstiliselt kuidagi paindumatuks. Kulunud aine mitte eriti leidlikku käsit-lust näeme „Päästekangelases“. Kunstili-selt puhtalt läbi valgustatud ei ole ka „Õn-netus raudteejaamas“.

Vallaku kireks ei ole inimese hinges so-rimine ega sealsete salakäikude avastamine nagu Hindreyli, kuigi ta mõnele huvitavale seigale sattudes ei põlga seda leidlikult val-gustamast. Tema lugudes süvenedes on ennekõike tunda, kuidas autor mõnuleb voolides ja painutades ainet. Just kujutamislust iseloomustab ta kirjanik-uiskisust. Mis puutub sõnastusstiili, siis paistab silma, et Vallak tüürib siin ilmsesti lihtsuse poole. Ta armastab küll dekora-tiivsust, kuid põlgab sügavalt selle saavu-tamist odavate vahenditega. See annab ta parematele paladele auväärse kaalu.

Sedasama kujutamislusti, mis on tunda Vallaku puhul, leiame ka Kibuvi-tsa novellides, mis võiksid pigemini küll kanda jutustuse nimetust. Kuid Kibuvitsal on dist-sipliini-ohjad hoopis lõdvemaks lastud kui Vallakul. Vallak destilleerib, filtreerib ja nikerdabki, kuna Kibuvits viskab laia pints-liga. Ta paletil ei ole küll enam nii kriis-kavaid värve kui varem, kuid on säilinud ta rõõmus hooletus. Teda vetlevad enne-kõike maised toidud. Realiteedi mit-mekesisuse hulgas ta uitab heas mõttes n.ü. trallala-meeleolus ja ta meeled on aplad vastu võtma kõike seda, mis elab. Ta vi-taalsus on erakordselt jõuline. Tahaks aga näha, et sellega käiks kaasas enam vaim-set nõtkust ja emotsionaalset peenust.

Realiteedi mitmekesisuses liikudes pae-lub Kibuvitsa ennekõike i n i m e n e, kuid mitte harilik, lihtne ja väike inimene, kes tõmbab endale Vallaku tähelepanu, vaid üsna erilaadiline olend, erakordne tüüp. Seda kujutades ta lähtub küll reaalsusest, kuid ei põlga forsseerimist, dimensioonide paisutamist ja teravate kontrastidega mäng-lemist. „Rist ja Rõõm“ ongi peamiselt port-reede kogu, kus näeme õige mitmesugu-seid nägusid. Seal on ihnuskoi Rist, kes elab ainult tulevikule, oskamata olevikust naudinguid võtta; seal tema diametraalne vastand Rõõm, kes elab ainult momendile ja kelle poole kaldub tunduvalt kirjaniku sümpaatia; seal on Toora Jookuse hõim-lane Oobi-Liisa, monumentaalne talupere-naine, seal talutüürann Sirgase Kustas. „Ve-neetsia klaasis“ on jälle kaks teravat kont-rasti — mehistanud dr. Vann ja habras tantsijanna Raja Ult. Üpris hall linnuke on küll Boorvaseliini-Helmi, kuid autor forsseerib tema hallust ja tema üksluist elu niivõrd, et see tõuseb juba ebatavali-seks.

Kõiki neid ühest küljest ikka veidrusse kalduvaid tegelasi vaadeldes näeme, et nad liigituvad suurtes joontes kahte salka: ühed neist elavad nautides maisi rõõme, olles õnnelikud mulla-inimesed; teised aga lii-guvad ringi nähes ilmsi und, priisates oma kujutlusis. Nende viimaste markantsem esindaja on mineviku-kullast unelev vana-nenud näitlejanna Lilo Naatus.

Kibuvitsa portreed on maalilised. Neis on ikka fikseeritud mõni huvitav ja era-kordne poos, kuid ilma erilise psühholoo-gilise süvenemiseta. Neid nägusid, mida Kibuvits pakub, on lõbu vaadata, nad või-vad vaimustadagi, kuid enamasti nad ei mõju meie sügavamatesse hingekihtidesse. Kõige süvenenumalt on läbi valgustatud ja kõige intiimsem on autori vahekord Lilo Naatusega ja Boorvaseliini-Helmiga, mis-tõttu ka neid kujusid raamivad jutustused on siin parimad.

Siirdudes ruumiliselt ja ajaliselts kauge-matesse sfääridesse, võib Kibuvits maalida inimesi ja olustikkugi küll üllatava detail-susega, kuid tal ei õnnestu päris hästi edasi

anda nende kaugete elusuhete atmosfääri. „Lepatriinupunases“ juhitakse meid Pariisi kunstnike-miljöösse, kuid me saame sellest kuidagi mõrased kujutluse ja tsentraalkuju Margus Suurul ei ole nii ekspressiivne kui on Kibuvitsa kujud tavaliselt. „Loost Püha Gertrudi säilmest“ ei hoova seda arhailist lõhna, seda spetsiifilist sajandite-tagust hõngu, millega on meid hellitanud Aino Kallase novellid.

Ka Kibuvits armastab dekoratiivsust, kuid ta ei püüdle sinnapoole igakord küllalt hinnaliste vahenditega. Ta ei põlga odavat sära (näiteks „Veneetsia klaasis“), ta ei harrasta rafineeritud efekti. Ta näib olevat liiga püsimate destilleerimaks oma muljeid. Kahtlemata niisugusenagi on Kibuvitsa huvitav lugeda. Ta on üsna omalaadiline pale meie kirjanduses. Kuid tema ilmne andekus peaks teda kohustama oma kunsti võtma rangema distsipliiniga. Ma ei ütleks, et ta peaks oma meelelisi avantüüre a s e n d a m a mõtestatamate uurimisretkede, kuid igal juhul annaks ta kunstile tunduvalt kaalu juure sammumine vaimsemate tähistest suunas.

Muud läinud aastal ilmunud proosa-epika väikelike sisaldavaist raamatuist ei lisa eriti tähelepanuvaid väärtusi mullusele sellealalisele saagile. Välja tuleks siiski tõsta Jakob Liivi „Mälestusi lühijuttudes“, kuna O. Lutsu „Która godina“ jäägu memuaarikirjanduse vaatluse alla. „Mälestusi lühijuttudes“ on jatkuks autori memuaarikogule „Elu ja mälestused“. Eessõnas autor ütleb: „Oma „Elu ja mälestused“ esimest annet püüdsin kirjutada protokollilise täpsusega, välja jättes palju elamusi noorusajast... (Minu sõrend. E. T.) Kuid on mälestusi, mida endaga ühes mulla alla viia nagu ei tahaks või ei raatsiks.“ Neid südamelähedasi mälestusi autor ei ole siin edasi annud endise täpsusega üksikute sündmustena, vaid väikeste jutukeste kujul. Autori sõnade järgi nendel ühelgi ei puudu tõeline alus, kusjuures ta on laiemalt kirjeldanud neidki sündmusi, milliseid lühidalt puudutati esimeses andes.

Siia on koondatud autori mälestusi varajasest lapsepõlvest kuni raugaeani. Sündmused, mis on autori mälestustesse jälgi jätnud, annab ta tihti edasi raamjutustuse kujul. Lapsepõlvemälestuste hulgas autor jutustab kõigepealt öitselkäimisest. Need lood ongi siin ühed huvitavamad. Autor ise ütleb: „Ometi öitselkäimine — öine hobuste karjatamine — oli omaaja noorusele ilusaim ja ülevaim meelelahutus ja seltskondliku koosviibimise võimaldaja, mida praegusaja noorus enam ei tunne.“ Need öitselood annab autor edasi pimedate öitsevanema Peedu Märdi Elia suu kaudu. Kuuleme, kuidas öitselised oma uljas farmukuses tapavad hundi pähe vasika. Kuuleme huntidest, kes varastavad ja söövad lapsi, ja libahuntidest, kes nälja pärast on keskest käsivarre jämedused.

Raamatu huvitavama osa hulka kuuluvad ka need lood, kus autor kirjeldab mõnda sündmust pulmades, ristseil, leeris jm. sellelaadilisel juhtudel. Siin kuuleme mõndagi endisaegade kombeist ja jäävad meele mõnedki kujud, mis on joonistatud üsna leidlikult, näiteks kasvõi valgepääne filosoofiline rauk Tonnike, ihnus vanapoiss „Onu Antonis“, Söödi Juhan jt. Aga autor annab õnnestunud visandeid ka mõnest kultuurilooliselt huvi pakkuvast isikust. J. Jürgenstein-Lille iseloomustab näiteks hästi ta käitumine kusagil vagatsete pulmas. Raamat lõpetatakse mälestustega maailmasõja ja Vabadussõja aegadest.

J. Liivi „Mälestusi lühijuttudes“ ei paku küll teravaid kunstilisi naudinguid, kuid ei jäta külmaks ta liigutavalt lihtne ja südamlik esitusviis. Nii andestatav on siin langemine sentimentaalsussegi. Autori bioograafia valgustamise mõttes ei ole neil lugudel erilist tähendust, kuid nad heidavad mõnel määral valgust nähtusile ja suhtumistele endistel aegadel ja nende ilmumine on kahtlemata õigustatud.

Eerik Laidsaare „Viimse ringi“ lühilood, mis autor ise on nimetanud spordinovellideks, on jutustatud tunnustatava ladususe ja kergusega. Siin heidetakse valgust rõõmudele ja muredele sportlaste elus, intriigidele meeskondades, aga ka lõ-

busaile vahejuhtumele spordimaailmas. Kogu siinset sportlikku mentaliteeti läbis- tab põhimõte: kui sul on edu spordis, siis on sul edu ka elus, sest rekordite purusta- mine ja sooja koha saamine käivad käsi- käes. Ja teiseks: sportlane ärgu virisegu. See pole ilus, pole fair ega sportlik. Ei ole küll suurt kunstilist kaalu nendel lugudel ega ole siin tunda tõsisemat süvenemis- püüet, kuid nende ladusus ja paigutine anekdootlik lõbusus võidab neile kindlasti sõpru.

Legendaarseid ja muistendlikke suge- meid sisaldab Arnold Kõivi fantaas- side-kogu „Õine jumalateenistus“, mis siiski ei saa kunstiteosena tõsisemalt kõne alla tulla.

*

Mullust novelli ja jutustust vaadeldes ei tarvitse tunda pettumust, kuigi me ei leia eriliselt rabavaid üllatusi. Ei ole esile ker- kinud uusi töotavaid talente. Hindrey psüh- holoogilist filigraani tunneme juba ta va- remaist teoseist. Kuigi „Südamed“ ei üllata rabavate uudisavastustega ega pööretega

kirjaniku loomingu-teel, rikastab ta meie kirjandust ometi kõige tunnustatavamal määral oma kunstiküpsuse ja sügava inimlik- kusega. Kuigi meile on tuntud Mälgu või- med rannarahva elu kujutamises, on niisu- gused meistripalad nagu „Vanakurja Vokk“ ja „Tulepõletajad“ väärtuslikuks täiendu- seks meie novelli-kirjandusele. Sugugi väik- semat tähtsust ei saa omistada Vallaku tea- tavate palade klassilisele puhtusele ja liht- susele ning ei ole huvituseta Kibuvitsa vi- taalne hoogsus.

Meie novell ja jutustus ei ole oma il- meilt küll mitmekesine, kuid ta kvaliteet ei ole madal. Meil puudub küll näiteks avantüür-novell, puudub fantastiline ja sa- tiiriline novell puhtamal kujul, kuid meie novellis on psühholoogilist sügavvalgustust, on head inimese-kujutamist, sest meie no- velliste huvitab esmajoones just i n i m e n e oma sisemise keerulisusega.

On õigupoolest imelik, et ajal, millal elutempo muutub üha kiiremaks, leiavad enam poolehoidu siiski suured romaani- lohed kui ekstraktsemad žanrid nagu no- vell.

VARAMU RINGVAADE

Tallinna teatrid teisel poolhooajal

1938.-39. a. teatrihooaja teine pool mõõdus Tallinnas paari üldlausega iseloomustatult järgmiselt.

Estonias (sõnalavastuse osas muidugi) valitses peagu täieliselt tõsine repertuaar (see oluaks seda sajaprotsendiliselt, kui „Niskamäe leib“ oluaks autori poolt läbi töötatud konsekvantsemalt ja karmi au- ning väärikuseprintsibi jälgimisega).

E. Draamateater tõi välja jooksva keskmise aine hulgas ainsa värsket algupärandi sel poolhooajal.

Töölisteatriis erilisi sündmusi ei olnud ja repertuaar kaldus enam hästiminevasse kergesse kraami ning lõbuvalda.

Kui vaadelda eraldi algupärandite osa töökavades, siis, nagu nimetatud, E. Draamateater andis ainsa uudise: „Mustahamba“. Estonia esitas dramatiseeringu A. Kivika teosest „Nimed marmortahvil“ ja Töölisteatriilt saime ühe klassiku — „Kaukajumala“, ja ühe pioneeri — „Kroonu onu“.

Seega algupärandite juurekasv on väga kasin — näiliselt, s. o. kuivõrd neid uudiseid lavastati; kuipalju neid aga olemasolevate ja kättesaadavate tekstiraamatute alusel publiku ette võinuks pääseda — see oluaks iseküsimus ning jaatavamalt vastata, kui teatrite eneste suhtumine neile oluaks teissugune. Kuid sellest allpool.

Tõlgete osas saime: Estoniast „Rahva vaenlase“ ja „Niskamäe leiva“, E. Draamateatrist A. Gehri' näidendi „Kuues majakord“ ja H. Bossdorfi komöödia „Punane aluskuub“. Töölisteatriist — F. Langeri draama „Nr. 72“, St. Kiedrzyński komöödia „Tagasi patu juure“, Labiche'i jandi „Itaalia õlglübar“ ja H. Ohlsoni rahvatüki „Ehast koiduni“.

Siit on näha, et väärtuslikumat pakuti „Rahva vaenlasega“, keskpärast „Nr. 72“ ja „Kuenda korra“ näol; viite tüki näol, mõnes pisut, mõnes rohkem, pakuti alla keskpärast (kui „Niskamäe leival“ ei oluaks saatuslikku ideelist riket, siis pääsnuks ta tekstina klassi kõrgemale). Niisiis kolm paremat contra viis nõrgemat.

Seega ei ole teatrid kaugeltki pidanud kinni oma teoreetilisest seisukohast: valida väliskirjandusest paremat — või nagu üks suurteater oma kavabrošüüris hooples: „paremast parimat“. Väljast on enamikus toodud tükke, mis ei ületa meie kvalifitseerituma algupärandi taset ja mis osalt langevad isegi allapoole. Kuid see on juba vana kogemus: teod lähevad lahku sõnadest.

*

Kui vaatleme tõsisema osa teostust, haarates siia ka algupärast draama „Kauka jumal“ ja põigates piskuks ooperivalda, siis märkame lavastajate isusid lõbusama järele ja kartlikku peatumist raskema ees. Et viiest ooperist kolm olid valitud koomilised ja enamik viimaseist lavastati jantlikult, see ainult kinnitab mu väidet mõnede teatriinimeste lõbujanust (nüüdsel ülitõsisel ajal, eriti väikeriikidele karmil ja saatuslikuks kujuneda võival ajal). Nimetatud arvamus tekkis vaadeldes „Rahva vaenlase“ ja „Kauka jumala“ lavalist tõlgitsust. Ka näidendi „Nimed marmortahvil“ lavastuses oli tunda lõbususe rõhutamist (igatahes publik naeris rohkem kui aine, romaan ja tekst seda lubab), kuid mitte nii märgataval kujul, et autori esialgne põhiidee moondunuks.

„Kauka jumala“ saime nii pehmenatud ja isegi salajaselt humoriseeritud kujul, et see väga teravasti erines Mogri Märdi käsitlemisest nii autori kui omaaegsete lavastajate ja näitlejate poolt. Igatahes ei tundunud enam seda painajalikkude atmosfääri, mis omal ajal. Nii mõnusat liiki Mogri Märdi pärast kadunud Kitzberg küll vist poleks seda draamat kirjutanud. Muidugi, oma Mogri Märdi hullumise stseeniga kirjanik soolas üle, kuid jättes selle ära (nagu Töölisteater nüüd targasti tegi), oleks saanud ikkagi säilitada ürgkuju, endine õhkkond ja rusuvus.

See tõlgitsus oligi see peatumine ränga ees, pöördumine kergema, möödalisemava poole ja ühe silmanurgaga piilumine lõbusama suunas.

Raskema kartmine tundus valitsevat ka „R a h v a e n l a s e“ lavastuses.

Peaosaline ei olnud siin niivõrd traagiline kuju kui mingi liiesti rabelev, eneseõigust ülearu täis, osalt isegi nagu riikas askeldaja. Teadusmehe asemel saime tegelase, sügavalt humaanse otsemehe ja kaljukindla võitleja asemel mingi kahjuröömsa rassija. Eriti aga on kahju sellest, et teose põhiidee — üksik contra mass, ülev ja loov individuaalsus vastamisi (ja alla jäämas) tõntsi ja juhtide omakasust käänatud hulga — ei pääsnud õnnetu kärpimise ja mitteküllaldaselt selgitatud ja rõhutatud alussõnastuse tõttu ainuvalitsusele. Publikule jäi arusaamatuks, kas sõimatakse siin igat rahvahulka, s. o. ka teda ennast, või ainult teatavat massi, mida leidub põõblina igas kihis, nii valitsevas kui ka allpool olevas. Publik võõritses ja teos peagu kukkus läbi. Kärpimisvigu oli mujalgi. Ja nii suure hoole ning ajakuluga ettevalmistatud väärtdraama jooksis tühja, ehkki etenduses oli küllalt ilmseid väärtusi ja hüvesid.

Kaks komistust oli ses äpardumises süüdi: peakuju väärtõlgitus ja põhiideest hooletu ülelibisemine. Nüüd aga jäi mulje: ega see draama ja ta probleem nõnda tõsine ja tähtis olegi. Nii langes ühe võimsama klassiku teos arhiivi tagasi ja lihtselt lavastuslähtekoha süül, mille tulemusena paljudi korralik ja hoolikas ehitus oli rajatud võõrale vundamendile.

Et sel puhul alust võtta arvamusest, nagu räägiks in ma liignõudlikuna, ülearu „tundelisena“ või lihtselt argumenteerimata (ehk nagu venelane ütleb: alasti sõnadega), teon ühe näite kõnealusest lavastusest. Lavale olid toodud ka peategelase alaealised pojad (mis ei ole just ilmingimata tarviline). Kui need poisid juba lavale tuua, siis ka täies tähenduses ja Ibseni antud mõtterakenduses. Kuid mis sündis? Lõppvaatuses need poisid tulevad koju koolist, kus neil isa põlu alla sattumise pärast on olnud konflikte. Nõrduinud isa, meie võitlev doktor, ütleb selle peale, et ärgu poisid enam mingugi kooli. Publikule jääb mulje, et neist poistest kasvavad nüüd poolikud inimesed või logardidki. Ja uuesti jahendab publikut, kooliharidust kõrgelt hindavat vaatajaskonda, niisuguse laostavaid ideid levitava doktori eeskujuks ja sõimatud massist kõrgemale seadmine.

Ibsenil aga järgneb poegade koolist äravõtmise lausele veel lauseid, mis doktori teguviisile hoopis teise ja vastupidise mõtte annavad: doktor käsib oma poegade kokku korjata trobikond niisuguseid hakkajamaid, karakteri ja tulega poisse, et siis neist koos oma poegadega koolitada ja kasvatada pa-

remaid, lahtiste peadega ja sirgeid kodanikke. Sellekohased laused olid aga Estonia lavastuse tekstist kustutatud ja nii sai publik kangelasest väära kujutelu. Autor esitab produktiivse, aasa, ühiskonda teenida tahtva otsemehe — teater näitas aga mingit kapriisset anarhisti. On loomulik, et säärane mees ei suutnud võita publiku sümpaatiid ega tema käekäiku esitava draama lõigata suurt menu.

*

Käsitelles üksikuid lavastusi, tuleb pidada kõige õnnestunumaks ja rahvale huvidesse ning südamesse läinumaks dramatiseeringut „Nimed marmortahvilil“ (A. Kivika romaani lavavormi kohaldus on tehtud autori ja A. Annisti poolt) A. Lauteri lavastusel.

Aine tänuikkus (elulisus ja omasus) surus romaani eepilisesse ning psühholoogiliste arutelude paindematuse lavavormi alla. Hoolikas, värviküllane ja esitatud noorukeid tõemeele ning armastusega käsitlev lavastus lõi vaatajaskonnaga nii tiheda kontakti, et tundsid kohe: siin sündis hooaja nael algupärandite osas. Teater ise küll suurimaid lootusi hooaja naela kujundamise mõttes sellele teosele nähtavasti ei pannud, lootes omakorda trumpi uuest Niskamäe-tükist. Selles lootuses löödi kohe algul näidendi „Nimed marmortahvilil“ minekuhoo sisse „Niskamäe naiste“ kolm kordusetendust (et publik juba varakult, kolm nädalat ette, üles soojendaks oma kallid mälestused „Niskamäe naistest“ ja valmistuks vastu võtma kui sakramenti toda töötatud „Niskamäe leiba“). Kuid publik jäi näidendile „Nimed marmortahvilil“ siiski rohkem truuks kui arvati.

„Niskamäe leiba“ lavastus kandis ka märgatavalt endadistsipliini tundemärke ning jälgi püüdmisest teha kõike hästi jumekalt ja klappivalt. A. Lauter lavastajana taotles isegi retušeerida autori ideelist jalanikastust (vanaperenaise, selle naisõilsuse ning mõisamonumentaalsuse sahkerdustemp ja ebaausus doktori vastu, millele aga ei vastata hukkamõistmisega). Kuid vale jäi ikkagi valeks, ehkki lõbusa soorituse ja peaosaliste itsituse saadetuna see kujunes vähemärgatavaks laiemale ning usaldavalt anduvale publikule. Muidu oli L. Reimani mäng esmaklassiline ja menu peapõhjus. Muus osas oli palju korduvat sellest, mis nähtud „Niskamäe naistes“ — ka liialdustes (M. Lutsu Telefoni Sandra). Sellega on Estonia poolhooaja töö läbi.

E. Draamateatri „Kuu esmajaakord“ esitas korralikus teostuses Parlisi tagatrepi ja katusekambrite omapärast, tunne-

terikast ja kehvuselulest läbipõimitud, aga ka keelepeksu ning karvadesse kargamisega võrtsitatud maailma. Kas see just kõik nii ehtses pariislikus koloriidis sündis, see on muidugi eri küsimus; see koloriit lisab kenadusi ja sügavusi, aga selle tagi andis see etendus küllaltki üldinimlikult mõistetavat ja hinnatavat. Ei puudunud ka obligatoorne happy end, ehkki see ei olnud tõsieluga hästi kooskõlas.

„Punase aluskuue“ lavastus oli hõredam ja vähem huvitav töönumber. Teose nõrgapoolsus ja vähene tihedus ei olnud peamiseks miinuseks, vaid selleks tuleb pida seda võõrast kõledavõitu õhkkonda, mis tükist vastu hoovab ning vaatajat jahendab, ehkki nii autor kui ka lavastaja püüavad nalja teha. Selle tüki lavaletoomise peapõhjuseks oli võimalus ja tarve anda benefiisirool Ado Höimrele ta 15 a. lavategevuse tähistamiseks. Viimane täitis temale pandud lootused, kuid oluoks võimaline kandma ka ulatuslikuma amplituudiga rolli.

Selle teatri tähtsaime tegu aga sel poolhooajal oli Hugo Raudsepa „Mustahamba“ lavastus. Ehkki mõningad lavastaja groteski- ja mänglemistaotlused tundusid ebakohasena (näit. punase agulnase „plastilised“ karglemised, avantüürleva madami liiaks kolikambrilise välimusega mehetoss jm.), pääsis komöödia tuum siiski teravasti mõjule ja ühiskonna kohtumõistmise alla langes too spekulieriv ja jämedat omakasu taga ajav kulak, keda me omast kibedast 1916.—19. a. minevikust küllalt hästi tunneme ja kelle taasärkamise saatustlikel ajal veelgi võimalik on. Siin lõi autor paistet ühiskonna organismi kuklal tõhusate vahenditega, mille tõttu ta küll pidanuks saama õiglasema arvustuse osaliseks. Kuid meeoleolu teose vastu oli juba tehtud ning omapärased loosungid selle vastuvõtuks lansseeritud kohvikus ja ajakirjanduses juba umbes kolmveerand aastat tagasi. Kuid sellest ja muust analoogilisest võime rääkida kord kenas eripeatükis.

Vaadelda on jäänud veel Töölisteatri tegevus. Siin oli kõige tõsisemaks ürituseks F. Langeri draama „Nr. 72“ lavaletoomine ja võimaluse andmine tublile näitlejannale Lisl Lindaule mängida draamat suurtes löökides ja raskete panustega. L. Lindau — tähistades oma 10 a. lavategevust — mängis kõigi närvide ja temperamendiga ja andis teatritele ja publikule kindla veendumuse, et selle jõuga maksab edaspidigi asuda nõudlike draamaülesannete kallale.

Põhjuseks, miks me seda teost ja selle lavastust — hoolimata kõigest P. Põldroosi käe- ning vaimukindlusest režissöörina —

ei saa rubritseerida suurte võitude kategooriasse, on see, et autor on draamast teinud lavalise, rahmeldustega garneeritud eksperimendi: publik tunneb end nagu näidendiproovil, nähes ühe ja sama kurbmängu improviseeringuid kolmel korral. Mõistagi, et sedaviisi loodud ürgmõju haihtub, tuimenedes kordamistest ning jäädes vastuvõtja mällu rippuma mitte enam kui ainukordne, värske elamus, vaid kui psühholoogilised katsetused elamuse kallal; teadus astub kunsti asemele ja illusioon elust on häiritud, kui mitte purustatud. Seda operatsiooni illusiooni kallal kannatab küll välja komöödia, kuid mitte draama. Selles seisneb autori eksimus ja see oli põhjuseks draama vähesele menule, millest oli kahju autori pärast ja selle draamalise energia pärast, mille mängu olid pannud nii lavastaja kui tegelaskond.

„Kroonu onu“ lavastamisega tõestas Priit Põldroos, et niisuguse läbi ja läbi naiivse, saamatu vaimu produktiga võib loov režissöör õigesti palju korda saata, et niisugust laipa, piltlikult üteldes, on võimalik koguni saajaprotsendiliselt ellu äratada. Nimetatud määra oleks lavastaja ehk saavutanud, kui ta tüki teise poole sama värskuse ning leidlikkusega oleks käiku lasknud nagu esimese poole. Kuid juhtida see jändilaevuke õnnelikult mööda tollest juudinalja karist — seda vajanuksime. Vahet oleks siin parema lahenduse annud kirjanikust-dramaturgi kaastöö. Kuid P. Põldroos töötas teatavasti üksinda ja andis niigi kaugelt rohkem, kui tavaline lavastaja sellest tuikest ja iganenud taigast vormida oskaks. Siiski see lavastus ületas kaugelt sama teose lavastuse mõni aasta tagasi Estonias.

„Tagasi patu juure“ ja „Itaalia õlgkübar“ olid argitöö ja -vaimu vahepalukesed, mis häbemata ruttu mälust kustuvad, ehkki nende lavalise vormi ehitamise kallal — eriti viimase juures — mitte vähe poldud tööd ja vaevakest kulutatud.

„Ehast koiduni“, rootsi rahvatükk, koosnev melodraamast ning koomilisist stseenest, läbi punutud sentimentaalseist ja lõbusaist lauludest ning tantsudest, esines siiski tõhusama jooksvatöö numbrina kui näit. „Tagasi patu juure“ või „Itaalia õlgkübar“, ehkki draamatehnilisest küljest võetuna teos rahuldab vaid algelisemaid nõudeid. Selles rahvatükis mängiti nii, nagu see ses teatris juba kombeks on saanud. Suurem tähendus oli tüki lavaletoomisel selles, et lavastajana esines esmakordselt Enn Toona, sooritades oma töö taibu, silmateravuse ning kindlusega.

*

Kui võtame pilgu alla hooaja esimese poole, siis näeme, et E. Draamateater ja Tööliseteater töötasid sisseharjunud tempos ja ulatuses, kuid Estonias — draamahooaja tüsenemise kõrval — sõnalavastuste arv väheneb. Kokku anti siin hooaja kohta 7 uudislavastust ja üks vana („Pisuhänd“). Kui meenutame endisi aegu, siis oli siin hooaja kohta normiks üle kümne, tihti kuni 12 lavastust. Nüüd oleme siis jõudnud peagu pooleni endisest arvust. Drama reutseerumise kohta ses teatris olen ma juba ammu tõstnud hoiatavat häält ega ole liialdanud ega eksinud. Kui hooaja jooksul, nagu mööduval, tahetakse anda 4 opereti-, 5 ooperi- ja üks menurikas tantsulavastus, siis loomulikult rebeneb sõnalavastuse kandidid. Näib asjakäigu paratamatusest, et Estonia ikka rohkem ja rohkem muutub muusikalavastusteatriks. Kuna nüüd E. Draamateater oma maja saamisega kindlale ning tegevusrohkemale jalale Tallinnas asub, siis loomulikult kaldub sõnalavastusteatri raskuspunkt sesse hoonesse, ja kõikuma löönud tasakaal stabiliseerub uuesti.

Ja seda on tarvis. On tarvis seda tunnustada ja soodustada. Sest meie teatrikunstis edasiviimine ja algupärase loomingu edu ning areng ühes ideelise mõjupiirkonna kasvamisega ning riikliku tegurina kaalu juure võtmisega sünnib ikkagi kõige tõhusamalt sõnalavastustestris.

Meie peame välja ehitama ühe suure, soliidse riikliku sõnalavastusteatri, aga mitte leppima selle kunstiharu käsitelemisega ainult kõrval- ja variharuna esindusteatri. — Selle punkti all ei ole riivatud omaalgatuslikku ja iseseisvat Tööliseteatrit. See on küsimus omaette ja selle jaatus või püsijäätt ei kahjusta kuidagi riikliku draamateatri arenemist. Vastuoks: võistlusprintsipiibist lähtudes on aina tervitatav nimetatud teise sõnalavastusteatri edasikestmine ja tugevnemine. Alade niisuguse jaotuse juures saab ainuperemehena Estoniasse jääv muusikalavastuski avaramad tegutsemise ning arenemise võimalused.

*

Algupärandi olukorra kohta käesoleval ajal märgib H. Raudsepp E. Draamateatri viimases programmivihikus: (Välisrepertuaarist meie teatris) „Ei, suurem osa püsib siiski keskparasuse piirides“. (Võrreldes meie paljupalavustatud algupärandeid üleskiidetud romaaniaga): „Keskpärase romaani on kirjandusturul täiesti sallitav ja isegi nõrgaks arvustatud romaaniid saavad häid kirjanduslikke auhindu. Keskpärase näidendi esiletule-

kut peetakse samal ajal aga peagu roimaks. (Sõrendused minu. A. A.)

Siia juure oleks lisada tähelepanekuid neist viisidest, kuidas uut kaupa sel alal juure suvatsetakse bankida. On leitud, et tuleb ergutada autoreid võistluste korraldamise teel, ehkki neist senised enamasti on poolenisti luhtunud ebasoodsa korralduse tõttu. Praegu on käimas kaks võistlust: Estonias avalik, lahtine, vaba võistlus, millest igauks võib osa võtta, ja Vanemuisel valik-võistlus, pöördumisega rea nimega näitekirjanike poole ja lubadusega jury poolt väljavalitud teose eest anda auhinna tuhat krooni. Estonia võistlusel on ka esimeseks auhinna välja kuulutatud 1000 kr. (Kuna ooperi, opereti ja tantsenduse muusika esimeseks auhinnaks töötatakse 1500 kr.). Estonia võistlustingimustes oli draamale seatud kõige karmim võidustingimus võrreldes teiste aladega (väikseima tasu juures). E. Näitekirjanike Ühingu juhatus saatis Estoniale kõigiti viisaka kirja, juhtides tähelepanu tingimuste ebaõiglusele (draamalt nõutakse rohkemat kui teistelt lavavormiteostelt, aga hinnatakse sama draamat madalamaks isegi kurikuulsast operetist), soovides tingimused revideerimisele võtta ja üheõigusluse alade vahel kehtima panna. See tulnuks Estoniale maksta vaid paar lauset muuta ja 500 kr. rohkem lubada (mis ei tähenda veel väljamaksmist...). Estonia juhatus vastas eitavalt. Seega on nimega autorid võistlusest osa võtmast keelduma sunnitud; vahest ehk mõni naiivsem läheb sellele liimile.

Vanemuine toimis jälle nii kenasti, et nõudis käsikirju juba I. a. suve alguseks, andes aega võistlusteose kirjutamiseks kõigest paar-kolm kuud.

Et Vanemuise uue maja valmisaamine ikka edasi nihkus — nüüd juba aasta võrra, siis pikendati ka käsikirjade valmisaamise tähtaega, kuid kahjaks jälle paari kuu võrra. Muidugi oli riskantne nimekail autoril niisuguste tähtaegadega end libedale lasta vedada. Paar kuud võistlustööks — see on ju teadliku, endast lugupidava ja draamakunsti tõsiselt ja südametunnistusega käsitleva kirjaniku narrimine — võrdne draama hindamisele allapoole operetti. Kui Vanemuine kohe oleks määranud aastase tähtaja — nagu tal tõeliselt maja valmimine viibis — olnuks asi hoopis teine.

Nii on väga küsitav, kas väljakuulutatud võistlused tõhusaid tulemusi toovad. Võistluste äpardumise korral on teatritel hea käsi puhtaks pesta vastutusest (ebasoliidse võistluse toimepaneku eest) ja ütelda: Seal teie näitekirjanikud on: suured summad olid saadaval, aga meestel polnud jaksu.

Ja minnakse päevakorras jälle tõlgete — keskpärase — juure...

Kõrvalseisja muidugi näeb vaid tagajärgi, aga mitte varjatud põhjusti.

Tähtsam kui auhindadega õrritamine on korrektne ja soodustav suhtumine meie näitekirjanike loomingule. Nad annaksid tõhusaid teoseid ka ilma auhindadeta, kui suhtumine oleks mitte sellane, nagu iseloomustab H. Raudsepp: tõlgete osas suurem osa meie teatrite repertuaarist püsib keskpärasuse piires — keskpärase algupä-

randi esiletulekut peetakse aga peagu roimaks.

Ja kuigi meie näitekirjanikud annaksid ainult keskpäraseid tükke, siis küll nende väärtus juba tõuseb — kui mitte teatrite lavastusliku kaasloomingu tõttu, siis kindlasti kord autorite surma läbi...

(Nagu teada, kasvab nii mõnigi ilmumisel rappid saanud näidend hiljem väärtuselt ja mida kaugemale autori surmast, seda hoogsamalt.)

Artur Adson.

Kunsti kevadnäitus

Kunstihoones avati 13. mail s. a. kevadnäitus, ametlik ja meie traditsiooniline suurem näitus aasta esimesel poolel. Tööd on näitusel üle 150. On esitatud kogu meie aktiivne kunstnikkond, välja arvatud mõned üksikud vanemad kunstnikud.

Esimene mulje näitusest on hea. Kui vaadelda seda näitust süvenenumalt, siis ei kao see mulje, vaid kasvab veelgi tunduvalt üksikute esinejate arvel. Arvan, et me mõnede aastate jooksul võiksime jõuda nooremate kunstnike juure kasvades niikaugele, et täitematerjal võiks näituselt sootuks kaduda. Siis võiks žürii tõsta oma norme täiesti küpsede kunstitoodete tasemeni ja esitada näitusel vaid väljakujunenud tooteid.

Näituse üldpilt on mitmekesine. Individuaalse erilmega on häälestatud meie maal. Seal tundub värskest, otsinguid ja suuremat amplituudi probleemistikus. Ühe osa maalijate juures hakkab väljakujunenud tehniline rutiin ning stabiilsem väljenduslaad enam esiplaanile kerkima kui otsiskelev meeleolu. Graafikas ja skulptuuris on tunda aga tugevasti tehnilist tooni, taidrillkust, meisterlikkust ja üldisi ühtlustavaid jooni. Sectõttu on neil aladel tase kõrgem ja saavutused silmapaistvamad. On tunda head süvenemist, aga mitte seda temperamenti, mis väljendub eesti maalikunstis.

Maal. On väga erinev see vaimsus, mis eraldab üksikute esinejate loomingut kevadnäitusel. Siin Jegorov teravalt mõjuvats värves, looduslähedases käsitluslaadis ja struktuuris. Ta ei ole maaliline, ehkki ta on värviline. Seal Grünbergi monotüüpiad, puhtale värvimeeleolule rajatud detailideta teosed. Ja nende kahe vahel vähem või rohkem õnnestunud püüdlused: kas teha ilusat pilti, kas näidata oma temperamenti ja värvimeelt või ajada isikupärase mõttemaailma omapäraselt vastu.

diselt võime näha üksikute maalijate ainevalla ja käsitluslaadi kujunemises järjest suurenevast stabiilsusest. Paistab, et oleme just maali alal ajavahemikus, kus muutuvad Noor-Eesti traditsioonid. Hakkavad kaduma puhtesteetilised probleemid. Kunst ei arene enam töösuuna all „kunst kunsti pärast“, vaid kunst saab kunstniku elutunnetusele väljendusvahendiks värvi ja vormi kaudu.

E. Haamer on selles mõttes teerajajaks. Ta maalings „Pime“ on loodusevaatlusel maastikulises osas laitmatu realistlikult meeleolulise ilmega. Maastikulisel taustal antud stseen pimedas kalamehe kujukinekus rannal on täis figuraalset leidlikkust. On ainult kahju, et vormide üksikosis ja figuraalses ilmes on säilinud rohkem mõjustusi saksapärasest ekspressionismist aastat 25 tagasi, mis muudavad teose maneerlikuks. Kui kunstnik oleks enam süvenenud realistlikku vormikõnnesse, siis oleks võinud kujuneda sellest teosest meie suurteos. Igatahes on see töö suure tähendusega vähimalt Haameri oma loomingu suhtes. R. Uutmani rannamotiivid on huvitavad motiivilt. Kuid ainult motiivilt, sest figuraalne osa on liiga kergelt karakteriseeritud. On tunda tema puhul mõnevõrra pildi maalimist ja päris teadlikku piltide tegemist meeldivas kerges viisis. Vaatlejate nõuete igakülgeks rahuldamiseks värvide alal on kunstnik maalinud tumehallis — violetse nüansiga ja ühe maalingu helehallis — kollase nüansiga. J. Vöerahansu, kes kaldus samuti müügipiltide valmistamise poole kindla moodse pintsli tehnika kaudu, on nüüd oma Läänemaa motiivis muutunud meeleolulihedamaks. Liiga meeldivad, peagu konfitüürseid maitseaineid meenutavad värvid on A. Murakinil, ja L. Oskar maalib nagu ikka suve ja sügise ühes ja samas oliivses hämaras värvikooskõlas. Kuid need

on kõik lubatavad nähtused näitusil, nagu seda on ka R. Nymani maastikud, G. Raua töö, N. Kummitsa, V. Loigu, A. Kaigorodoffi, J. Gentaleni maastikumaalingud ja P. Areni akvarellid. Ka F. Koppel on maastikes vaatamisväärne ja N. Kull omas endises laadis huvitav. Motiivi edasiandmine — ühel vähema, teisel suurema temperamendiga — etendab siin peasa. On ainult raske kujutella, kuidas säärased tööd nagu H. Lepiku „Torm“ on võinud leida žüriis hindamist oma toore, väliste kontrastidele rajatud efektiga.

Varemaid esinejaist A. Kesner ja V. Mölder esinesid rahuldavalt, kuigi tugeva bergmanliku värvivalikuga.

Kevadnäitust kannavad aga lähemalt vaadeldes espoolnimetatute kõrval maali alal eeskätt J. Greenberg, A. Johani ja K. Liimandi. Greenbergilt on näitusel kolm teost, — kõik laitmatud tööd. Portreegrupp „Kolmekesi“ on kerge, plastilisejoonistusliku laadiga maaling, nagu seda on ka „Anita“-nimeline portree. Greenbergi toodang on muutunud peeneks salonglikuks loominguks, mis laseb oletada autori suurt kunstilist kultuursust. A. Johani on heas maalilises värvikooskõlas suuremõõtmeline natüürmort. Kui ainult seadeldis oma antikvaarse mitmekesisusega ja omapärase toidumotiividega poleks nii naiivset efektne, siis oleks see paremaid natüürmorte meil üldse. Ka teised tema tööd on joonistuskindlad ja värvilt tihedad, kuigi mõnevõrra koloreeritud iseloomuga. Ka Liimandi on „Tartu motiivis“ jõuline ja lopsakas pintsli tehniliselt. Samuti on hea ta portree „Prelli E. R.“ Üksikute töödega esinevad iseloomulikult ka rida teisi tuntud maalijaid nagu Bergman, Adamson jne. Nooremaid esinejaist on tähelepanud Aliide Audova, kelle töödes on tunda head ja koollatud läbimaalimisüsteemi, ja ka E. Kits, kes näib olevat tubli joonistaja, evides lopsaka pintsli tehnikaga. Mis puutub portreesse, siis silmapaistev on E. Ole Eesti Vabariigi Presidendi portree, kuigi see portree ei ületa E. Ole endisi saavutusi. Portrees näib aga juhtivale kohale tulevat H. Miikmaa, kellel on kindel joonistuslik kool ja arusaamine värvi ja vormi ülesandeist portrees. Akvarell-portree alal oli tähelepanud A. Grinevi stiliseeritud portree noorest tütarlapselt.

Lõpuks tuleks veel mainida kaht noort ja päris temperamentset maalijat, kelle omapärane ilme äratas tähelepanu. Need on E. Kõks ja L. Mikko. Kummalgi neist ei puudu suur värskus ja omapärsus. Puudub vaid veel tehniline kool ja

igakülgne teadmine töid alustatud laadis ka lõpetada.

Joonistus ja graafika. Need on meie kõige arenenumad ja omapärasemad alad. Kr. Raua joonistused kevadnäitusel on pärit varasemaist aastaist. Aga needki kannavad endis tunduvalt seda vahet tunduvalt ja lihtsust, mis on omane Kr. Raua uusimaile tööle. Haruldaset hea, otse maaliliselt mõjuv, tundeliselt esitatud ja meeoluga nähtud on K. Liimandi peajoonistus. E. Viiralt on välja pannud portreejoonistusi araablasist ja berbereist, milledest eraldus terava näoilmeaga antud „Berberi tütarlaps“. Graafika alal näitab kevadnäitus tugevat juurekaasu puulõike, linoollõike ja teistel kõrgtrüki aladel. Mõnedest noorematest graafikutest võime kõnelda juba kui täiesti väljakujunenud ja valitud tasemega kunstnikest. Agaate Veeber, Ets Rüga, R. Sagrits, Ella Mätik, P. Litvak ja B. Lukats — kõigil neil on töid, millega võib kartmatult esineda välismaalgi. Peaks ainult avanema võimalused, et rakendada niisuguseid graafilisi jõude pidevamalt loovasse töö. Siis me jõuaksime graafikas erakordse tasemeni laiemas ulatuses. On eriti meeldiv, et selles suures järelkasvus on tunda enam individuaalsust ja tehnilist kooli, kui seda võisime märgata mõni aasta tagasi.

Skulptuur. Näitusel näeme küllaldaselt skulptuuri. On näha päid — kipsis, pronksist, graniidist ja marmorist — ning peale selle veel figuraalseid töid. Paistab silma, et üksikute esinejate teoseid on juba liigagi palju ühtlust. Arvad näiteks, et on Sannamehe töö — aga kataloogi järgi selgub, et see on K. Pehme skulptuur; mõtted, et seisad E. Jõesare pea ees, leiad aga, et see on Sannamehe oma; arvad, et vaatad üht Starkopf-Rea kivi, oled kokku sattunud aga Thimoteusega jne. Enam kui maalil on meil skulptuuris isikliku stiili alal pead-jalad segi. Meistrid võib eraldada enam pahede ja kompositsiooniline valiku kui individuaalse väljakujunenud stiili kaudu. Mäletan üht jutustamist ühe välismaalases kunstiajaloolasega meie skulptorite teoste eraldamisraskuste üle. Ta ütles, et praegu ei ole selles palge-sarnasuses kuigi suurt pahet, kuid häda alles tuleb ja nimelt kunstiajaloolastele. 50 aasta pärast ei osata vist küll enam signeerimata töid eraldada meistrite järele.

Meie skulptuuri sellel näitusel ei saa laita. Stiilühtlus johtub enamasti ühtlasest vaimsest laadist ja subteliselt ühtlasest, küllalt kõrgest tehnilisest tasemest. Tuntud esinejate kõrval, nagu näiteks Sannamees, kes esineb seal tugeva vormimisega siledas marmoritehnikas O. Rütli hüstis ja

vormisaledale üldmõjule rajatud „Naise peaga“ pronksis, on näitusel rida vähemtuntud kunstnikke ja debütante, kes jäta-
vad suurepärase mulje oma võimeist. Ma ei mõtle siin E. Jõesaarele, — ta on juba vanemaid esinejaid ja on alati olnud üks huvitavamaid väljapanijaid. Sel näitusel ta joonistab modelleerides suures stiilis, aga väikeses formaadis, ja annab ka ühe triviaalse, kuid jõulise kompositsioonikavandi „Mees ja hobune“. Ma ei mõtle ka siin M. Saksale, kes Vasalemma marmoris „Naine omaette“ näitab meie kodumaa materjali head käsitlust ja laitmatut vormitunnet. Kuid võtkem kasvõi A. Kaskiku „Suplejad“, mis on väga hea silueti-

tundega ja maitsega teostatud pronks. Linda Sõbra „Tantsijatar Hille Viidas“ on väljendusriikas ja stiilne. K. Pehme oskab konstrueerida ja säilitab hea tehnika jne. Ainult mõningad väljapanekud siin jääksid heamaitse piirkonnast väljapoole, näiteks kasvõi E. Kubarsepa „Istuv mees“, mis on suuremõõtmeline, kuid siiski väikesele plastilisele mõjule rajatud töö. Et nimetatule on võõrad lihtsedki vormiküsimused, seda näitab tema graniit „Mehed“, kus vormiüleminekud kätes on lihtselt blokis. Üldiselt võime aga näha sel näitusel andekat ja suutelist skulptorite järelpõlve, mis ei tee häbi meie vanadele pärimustele sel alal. Rudolf Paris.

ARVUSTUS

Peet Vallak: Lambavarga Näpsi lori jutte

Valik novelle, satiire, humoreske, groteske. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus, 1938.
200 lk. Hind kr. 2.80.

Vallaku juures kõige tähelepanuväärsem on just tema omapärane suhtumine nähtu-
sile, olukordadele ja seikadele. See oma-
pärase suhtumisviisi näib moodustavatki autori kirjanikupalge isikupärasuse, millest on tingitud ka autori stiililised omapärasused.

Juba tiitellehel esinev žanrideskaala (novelle, satiire, humoreske, groteske) osutab, et Vallaku vaatenurk kaldub humoristlik-groteskse poole. Selle osavasti valitud vaatenurga all võib autor sageli kõige igapäevasemaist ning tavalisemaist elunähtusistki anda omapärase ning huvitava kujutuse. Kuid tihtipäält on juba vaadeldavad seigad isendast erakordsed, ning siis kujuneb neist autori käsitluses veelgi omapärasem pilt.

Vaadeldes esiteks kõige harilikumat neist žanridest — novelletti.

Iseloomustav autori suhtes on, et need seda žanri lookesist, kus autor taotleb kõige enam reaalsust, kus ta tahab olla kõige elulähedasem, kipuvad jääma kõige kahvatumaiks. Selle näitena võiks mainida novelle „Sõnad ja teod“ ja „Päästekangelane“. Mõistvalt kritiseerivas toonis kirjeldatud tegelased novelletis „Sõnad ja teod“ ei kujune küllalt ilmekaiks, et väljendada autori poolt taoteldud ideed. Selle selgituseks on tarvis loo lõppu lisatud moraali. Teemalt tundub see novellet vaid visandliku teisendina autori novelliile „Piit-sameisa veltveebel“.

Natuke ilmekam on juba „Päästekangelane“, kus kirjeldatakse tegelast samalaadses humaanses toonis nagu eelmiseski novelletis. Ent „Päästekangelase“ kujutuses leidub juba ka tunduvalt humoristlikku elementi, see tähendab, et autor on taandunud erilisemalt valitud vaatepunktli. Ometi jääb selle novelleti lõpp kuidagi lahtiseks. Siin puudub kahjuks isegi autoripoolne tavaline lõppmoraal, mis oleks võinud pädada selle selgusetu lõpu. Praegu jääb küsitavaks, kas võtta seda lugu tõsimeelse novelletina või nõrkava humoreskina.

Ka „Kunst ja roim“ ja „Elu nullpunkt“ kuuluvad sellesse natuke küündimatute novelleid kategooriasse.

Üksikuid isoleeritud ning äärmuseni arendatud tundmusi kujutades saavutab autor juba üsna mõjukaid tulemusi. Seda laadi on novelletid „Hirm“ ja „Nälj ja surm“, mis käsituslaadilt meenutavad omaaegseid Tuglase samateemalisi novelle. Mõlemas neis novellettides jätab autor ligemalt määritlemata mainitud tundmusi (hirmu ja nälga) kandvad olendid, kes pole olulised, et keskenduda ning süveneda käsitletavate tundmuste eneste kujutuses.

Samalaadsed piiriteldud nähtusi kujutavad on „Leib ja armastus“ ja „Maanaine“. Mõlemas joonistatakse üsna teravallimelisi karakterkujusid. Tabavalt valitud ning meisterlikult kirjeldatud situatsioonid „Leivas ja armastuses“ annavad ilme ka pilid mehest, kes on peagu saavutanud lais-

kuse haripunkti. Kahjuks pole küllalt suggestiivne selle novelleti lõppmoraal, kus leivateenimiseks liiga laisk mees kõrvutatakse armastuses pettunuga. Assotsiatsioonid on siin kaugevõitu.

„Maanaine“ aga on meistriteos selles laadis. Selles miniatuuris, kus iga sõna on omal kohal, antakse ülimal määral ilmekas pilt eidest, kellele tindi, sule ja sulepää ostmine on toiminguks, mis nõuab tervet igavikku kalkuleerimiseks.

Karakterkujude kõrval, mis hõlmavad vastava tüübi koguseeloomu, moodustavad eri lahtri teatavasse kindlapiirilisse situatsiooni asetunud inimeste kujutused. Neis ei etenda niivõrd tähtsat osa antud tegelase iseloomu terves ulatuses, vaid olukord, mis neile dikteerib vastava toimimisviisi. Nii sugused olukorda-kujutavad visandid on „Rahapada“ ja „Õnnetus raudteejaamas“. Mõlemas neis on imperatiivseks dikteerijaks tegelaste seadusevastane tegevus: üks võltsib raha, teine levitab riigivastaseid lendlehti. Ainult situatsiooni lahendus kummaski neis on vastupidine: ühes lõpetab rahavõltsija poolelljäänud nulli, kuna õhku lendab seaduse-esindaja; teises sureb salaliitlane võimumeeste käte vahel, kuna ta kõhult särge alt leitakse pakk riigivastaseid lendlehti laialdase mässukavaga. Ent mõlemas on situatsiooni lahendajaks juhus: ühes pommiplahvatus, teises raudteeõnnetus. Seda liiki novelleid on autori suhtes väga iseloomustavad, kuigi näib, et ta selle võrdlemisi kitsapiirilise ala on juba tühjakas ammutanud osalt oma varemate novellidega.

Kaks eesmainitud novelletti tähistavad autori juures tegelaste hingeellu süvenemise suuna algust, kuna neis teatava psüühilise hoiaku ehk hingeseisundi dikteerivad välised olukorrad ning juhused. Kahes järgmises — „Eelhirmus“ ja „Optandis“ — avardatakse juba hingeelukujutust nii laiuks kui ka sügavuse suunas. Nil ühes kui teises jälgitakse mingiks psüühiliseks kompleksiks kujunenud olukorda.

„Korvitegija Sliimu õnnes“ näeme seda

psühholoogilist käsitlusviisi arendatuna äärmiste konsekventsideni. Ilmekalt ning suggestiivselt kujutatakse vananevat kulbimeistrit, kes taandub korvitegijaks ja kes lõpuks raugastumise tõttu selleski ametis jääb jänni. Nii suguses olukorras lastakse vanamehel haarata viimsest õlekõrrrest — järgida unenäo korduvat juhatust, mille tulemuseks on rahakatla avastamine. Siiüvinud siin hingeeluvaatluses isegi unenägu de irreaalsesse valdkonda ning opereerides säärase üliharuldase seigaga nagu raha- augu avastamine, autor targu ei pretendeerigi usutavusele, vaid taandub sobiva kunstipärase võttega neist tõeõiguste nõudlemistest, hoiatades, et seegi jutt võib olla lambavarga Näpsi lorijutt.

Seegi muinasjuttu meenutav novellet kuulub oma terviklikkuse tõttu autori parimate hulka.

Seni vaadeldud novellettidest sisaldavad mõningadki groteski- ja humoreski-elemente. On aga märgatav autori kalduvus pigem groteski kui humoreski poole.

Puht groteske leidub selles kogus õige mitmeid. Neist silmapaistvaim on „Piibumeistri Joobi ulaelu“. Oma kitsapiirilise tõttu see žanr ei suudagi pakkuda palju huvitavat pääle tabavalt valitud vaatenurga või situatsiooni.

Humoreske leiame puhtamal kujul vaid paar tükki: „Mustlased“ ja „Mälupraod“. Meelesõobivamate hulka kuuluvad satiirid — „Räbalad“, „Hall elu“ ja „August Jürisoo rõõmud“, — kus piitsutatakse meie tänapäeva seltskonna pahedest päämiselt tõusiklust, nii paranduslikku kui ka vaimset. Kuid jätkem lugejaile endile analüüsida need aktuaalsed probleemid, millest võiks kirjutada raamatuid, ilma et oleks võimalik siiski parandada maailma.

Autor pälvib kiitust, et ta tõsise andumusega on võtnud vaevaks viljelda neid nii tänamatuid lühijutu žanre, mis tavaliselt läidavad ajalehe joonealuse ülesandeid.

E. Kollomi hoolikalt viimisteldud originaal-puugravüürid annavad sellele raamatule üsna meeldiva ilme. A. Suik.

Kihlatud

Milano lugu XVII sajandist, avastanud ja ümber töötanud Alessandro Manzoni. I köide. Tõlkinud J. Sarv. Eesti Kirjanduse Selts Tartus, 1939.

Rõõmuga võime nentida, et iga aastaga tiheneb meil nende tõlketöste arv, millede põhjal võime saada juba teatava kujutluse maailmakirjanduse tähtsamaist etappidest. Käesoleva tõlkega on Eesti Kirjanduse Selts teinud eesti keeles kättesaadavaks itaalia

romantismi tähtsaima esindaja Alessandro Manzoni (sünd. 7. III 1785 Milanos, surn. 22. V 1873 sealsamas) pea-teose esimese köite. Manzoni algas oma kirjanduslikku teed klassitsistlike luuletustega, kuid sai hiljem itaalia romantismi tä-

helepandavamaks kandjaks, võttes kirjanduslike harrastuste kõrval innukalt osa avalikust elust. Ta õhutas itaallaste rahvuslikku ärkamist ning propageeris Itaalia poliitilist ühinemist. Ta usuliste kõladega luuletuste ja klassikalise vormitraditsioone murdvate tragöödiate kõrval on tema tähtsaimaks teoseks ajalooline romaan „I promessi sposi“ (3 köites, 1825—1826), mille esimene köide on nüüd eesti keeles ilmunud. See on kultuurilooline maaling Lombardia elust 17. sajandil. Manzoni, kes hindas kõrgelt usku sotsiaalse õigluse alusena, on just siin püüdnud näidata, kuidas usk võib muuta inimesi paremaks. Autori teiseks sihiks on olnud näidata siin romaanis, kuidas võõra valitsuse ikke all võib langeda rahva moraal. Viimases mõttes võib romaani teataval määral satiiriks pidada hispaanlaste ülemvalitsuse pihta Lombardias. Kuid kõigest tendentslikkusest ja moraliseerimisest hoolimata on see romaan sügavalt elamuslik, tõstes vaikse huumoriga jumestatud meie silme ette Lombardia hädad ja viletsused võõra ikke all, millest kõnelevad ohtrasti kroonikad. Romaan on üles ehitatud äärmiselt põnevalt, täis ootamatusi ja takistusi, jutustades ühe Lecco siidiketraja ja tema kihlatu viperu-

sist enne altari ette jõudmist. Kuid selles puudub täiesti tavalise seiklusjutu hõredus ja pinnalisus.

Manzoni on meister miljöökujutamises. Temas on tugevasti tunda seda spetsiifilist ajaloo-närvi, mis peaks olema esimeseks eelduseks ajaloo romaniseerijale. Ka inimeste kujutamises on tal õnnelik käsi, kuigi ta ei põlga vahel maalimist ainult musta ja valgega. Kuid ingliseaegne (mida kehastab siin Lucia) ja kuratlik õelus (näiteks don Rodrigo) ei jää temal abstraktsioonideks, vaid saavad eluliselt usutavaks, umbes samuti nagu Dickensi teoses. Kõige õnnestunumad on Manzoni siiski tasase huumoriga jumestatud kujud, näiteks don Abbondio, kelle kohta ütleb itaalia filosoof ja poliitik Gioberti mitte palju liialdades, et see kuju võib seista Falstaffi ja Don Quijote'i kõrval.

Huvitav ja ühtlasi omapäraselt liigutav on näha, kui diskreetselt on siin käsitletud armuelamusi. Neid on ainult õhk-kergelt puudutatud.

Tõlkega koos oleks võidud kindlasti anda ka mõned jooned itaalia romantismist ja mõningaid lähemaid teateid ja seletusi autori kohta.

Erna Tilleman.

VARIA

Ilmuvad „Aug. Gailiti kogutud novellid“.

Kirjastus-osaühingu „Kultuurkoondis“ väljaandel ilmub eeloleval sügisel seeria August Gailiti novelle pealkirja alla „Aug. Gailiti kogutud novellid“. Nimetatud novelliseerias avaldatakse kirjaniku varemilmunud novellikogudes „Vastu hommikut“ ja „Ristisõitjad“ sisalduvad novellid, peale nende aga veel mitmed seni raamatuis avaldamata novellid nagu „Keskõine sõnaat“, „Artur Valdes“, „Viimne esinemine“ jt.

„A. Gailiti kogutud novellid“ ilmuvad neljas köites, kokku umbes 1200 lk., ja illustreerituna A. Bachi poolt.

Peale harilikkude eksemplaride trükitakse raamatust veel 100 nummerdatud luksuseeksemplari, mis on varustatud autori signatuuri ja originaal-käsikirjanäidetega.

Haruldane raamat eesti raamatust.

1940. aastal pühitetakse ülemaailmselt trükikunsti 500 a. juubelit. Seks puhuks otsustas Tallinnas hiljuti tegevust alanud Tallinna Raamatusõprade Ühing välja anda luksusliku koguteose eesti haruldase ja kauni raamatu üle. Teose koostajad on

F. Puksoo ja J. Roos, tehniline toimetaja A. Feldmann.

Raamat sisaldab umbes 6 pg. teksti eesti ja inglise keeles ning 10 pg. näiteid eesti haruldaste raamatute kaantest, tiiteltehtedest ja illustatsioonidest. Need näited tuuakse kõik originaalsuuruses ja originaalvärvides.

Raamatut trükitakse ainult 500 eksemplari, kusjuures kõik eksemplarid on nummerdatud.

Ilmub pilditeos „Vana Narva“.

Kirjastus-osaühingu „Kultuurkoondis“ väljaandel ilmub veel sel kevadel suur luksuslik pilditeos „Vana Narva“. Raamat toob umbes 100 sügavtrükipilti Narva ajalooliste ehituste ja arhitektuuri üle. Raamatu tekstiosa kirjutab Narva linna arhiivaar Soom. Nii tekst kui ka piltide allkirjad on peale eesti keele antud veel soome, rootsi, inglise ja prantsuse keeles.

*

Ajakirja „Suomalainen Suomi“ s. a. kolmandas numbris on ilmunud Lauri Kettunenilt kirjutus „Eestin kie-

lenuudistus“, kus autor annab ülevaate eesti keeleuunduse arengust, juhtides eriti tähelepanu Joh. Aaviku teeneile. Kettunen ei jäta mainimata, et eriti vihane on Aavik sõnale rõivas (Aavik ütlevat: kui veel rõivas läbi läheb, siis ma lähen Eestist ära). Kettunen paneb imeks, et selle asemel ei ole hakatud sõna kangas tarvitama ja lisab, et objektiivselt vaadates on rõivas, rõivastuda ja rõivistu tõepoolest pisut „hirmuinen“, kuna see hõlpsasti assotsieerub sõnaga roim, roimar.

Oma kirjutuse lõpul Kettunen lisab, et soomlasile on eesti keeleuunduse-liikumine eriti sümpaatne just seepärast, et see toob eesti keele üha enam soome või vähemalt soomlasile arusaadavaid sõnu.

*

Ajakirja „Suomalainen Suomi“ s. a. neljandas numbris on ilmunud Elsa Haaviolt kirjutus „Marie Underin runous“. Autor vaatleb põgusalt Marie Underi luulet alates „Sonettidest“ kuni tänapäeva saavutusteni. Ta ütleb kokkuvõtlikult: Marie Underi luuletaja-suurus ilmneb selles, et ükskõik missugust ainet ta ka ei käsitle, kas elu päeva- või öö-poolt, kas loodust või inimest, kas subjektiivset või objektiivset ainet, ikka on tema pilk läbitungiv, ikka tema fantaasia on võimeline looma midagi uut. Tema psüüh reageerib erkalt nii elu muredele kui ka naudingule. Ta on vitaalne, aga ühtlasi ka peen ja sügavahingeline poetess. Tema keel on hooletu, aga väga dünaamiline. Oma värsimõõdult on ta taidurlikumaid eesti luuletajaid. Igas luuletuses ta n. ü. loob ja kujundab keelt. Ta sõnavara on ääretu rikkalik.

Elsa Haavio lõpetab oma kirjutuse sõnadega, et eesti luule grande amoureuse'ist on saanud tänapäeval sügav ja küps luuletaja-isiksus.

*

* 12. apr. s. a. suri 75 a. vanuses itaalia kirjanik Alfredo Panzini. Ta arvukaist tundeküllaste teoseist on tuntumaid „La lanterna di Diogene“ ja „Viaggio d'un povero litterato“. Oma romaanis ja novelles kujutab Panzini humoorikalt elu pärast sõjaaegses Itaalias. Tema sulest on ilmunud ka teaduslikke teoseid, nagu Ca-vour'i elulugu jne.

*

* Tšehhi-saksa kirjanik Hans Watzlik sai 1939. aasta Eichendorffi-nimelise kirjandusliku auhinna 5000 riigimarga suuruses.

*

Maikuu algul suri Pariisis 70 a. vanuses Konstantin Somov. Viimasega läks hauda üks vene kunstnikerühmituse „Mir Iskusstva“ väljapaistvamaid kujusid. Vastandina realistliku voolu esindajale Somov ja ta mõttekaaslasel elasid enda väljamõeldud, piiratud maailmas. Nende sisendusel tekkis möödunud aegade romantika. A. Benois' järglasena Somov oskas geniaalselt kasutada ja ümber töötada möödunud aegade kunsti pärandit. Oma leidliku dekoratiivse andega lõi Somov galantse žanri prantsuse rokokoo stiilis, milles oli sugemeid biedermeierist. Ta lõi rea hiilgavaid portreid, millele realistlik tendents piirdub ingres'liku (Ingres — prantsuse maalikunstnik) klassitsismiga.

Graafikalise kunsti ja raamatu illustratsiooni loomise aladel kuulub Somovile esikoht mitte üksi Venemaal, vaid kogu Euroopas. Tema „Le livre de la Marquise“ kuulub parimate raamatu-illustratsiooni mälestuste hulka.

*

Kõigile tuntud inglise kunstiajakirja „Studio“ eriväljaannete sarjas on ilmunud raamat, mis on pühendatud meie aja skulptuurile. Raamatu teksti on koostanud Stanley Casson. Raamatu mitu sada illustratsiooni annavad suurepärase pildi skulptuurist enamikus maailma mais, kuna osavalt teostatud illustratsioonide rühmitus võimaldab saada hõlpsasti ülevaadet. Reproduktioonide seas äratav tähelepanu ka meie kaasmaalanna Dora Gordini poolt valmistatud pronksfiguur teose 71. leheküljel.

*

Soome Valitsus jagas auhindu.

Selma Anttila'le anti auhind (10 000 marka) romaani eest „Nuoret kauppiaat“, võttes arvesse kirjaniku varem ilmunud romaani „Pyrin perhe“.

Elmer Diktonius sai auhinna (10 000 marka) luuletuskogu „Jordisk Ömhets“ eest.

Unto Karri sai auhinna (10 000 marka) romaanide „Harvat ovat valitut“ ja „Elävä pelto“ eest.

Otto Mauninen'ile anti auhind (20 000 marka) luuletuskogu eest „Matkamies“.

Lauri Viljanen sai auhinna (10 000 marka) luuletuskogu eest „Näköalan vuorelta“.

*

Aulis Oja on koostanud E. N. Setälä esivanemaid käsitleva raamatu, mis ilmus Setälä 75 a. sünnipäevaks Soome Teadus-teakadeemia, Soome-ugri Seltsi, Soome Kir-

janduse Seltsi ja Kalevalaseltsi majanduslikul toetusel.

*

Rafaël Koskimies nimetati Helsingi ülikooli esteetika ja kirjandusloo professoriks. Koskimies oli enne sama ülikooli juures dotsendiks.

*

Kavatsetakse välja anda Eino Leino „Valitud teokset“ neljas osas. Sarja toimetab mag. Olli Nuorto. Esimene osa sisaldaks Leino lüürikat ja eepilist luulet. Teises osas on näidendeid, kolmandas romaane ja novelle ja neljandas mitme- suguseid väiksemaid kirjutusi.

*

V. A. Koskenniemi kirjutavat ülikooli 300 a. sünnipäevaks piduliku luuletuse, millele loob muusika komponist Armas Järnefelt. Koskenniemil olevat luuletus juba peagu valmis. Armas Järnefelti ja V. A. Koskenniemi ühise töö tulemusena on juba varem ilmunud kaks pidulikku kantaati.

*

Viljo Kajavalt on ilmunud Gummeruse kirjastusel luuletuskogu „Luomiskuit“. Kui autor oma esikkogus „Rakentajat“ oli innustunud töö- ja argielu-laulik, siis käesolev kogu näitab üllatavalt, et Kajava on pöördunud ülistama puht-estetiilist elamust, seda rõõmu, mis hoovab ilust.

*

Einari Vuorelalt on ilmunud proosaluule-kogu „Turhuuden mylly“. Vuorelat on nimetatud Soome Verlaine'iks. Ta on rikastanud soome luulet oma puhtate maahõnguliste rütmidega. Tema viimases kogus on tunda tugevasti resignatsiooni helisid. Mineviku varjud langevad pikina ja vaikseina ning paratamatusetunnetus annab kõigele nagu väsinud paiste. Vuorelast on saanud vaikne maafilosoof ja tema Tusculumiks on — metsa servas asetsev onnike. Vuorela värssides on tunda panteistlikku andumist loodusele, sulamist ühte kõiksusega: „Asetan kiven pääni alle: tässä on taivaan ovi. Mutta jälleen minä epäilen, lähdän etsimään Häntä, jolla ei ole muotoa, ei väriä, ei ikää, joka on aina ollut ja on aina oleva“.

Kirjanduslikud ja teaduslikud auhinnad 1938. a. teoste eest:

Vabariigi Presidendi kirjanduslikud auhinnad

I auhind 1500 kr. — kirjanik H. Raude sepale näidendite eest „Lipud tormis“ ja „Mees, kelle käes on trumbid“, missugustes lavateostes esinevad silmapaistvad lavalised voorused, probleemide tähtsus ja käsitlemise mitmekülgus, suur sõnastusvaimikus ja tüübiloomisvõime.

II auhind 1000 krooni — kirjanik August Gailitile (millele on lisanenud ka Tallinna linna auhind 400 kr.) romaani eest „Karge meri“, mis on elavalt ja värvikalt stiliseeritud romantiline rannaelupilt, milles rannaelu karget hõngu ja rannarahva rasket võitlust loodusega on suudetud edasi anda suure sisendusvõimega.

III auhind 1000 kr. — kirjanik K. A. Hindreyle novellikogu eest „Südamed“, kus eriti perekonnaelu ja eetiliste probleemide käsitus näitab arengut elulisuse ja üldinimliku tähtsuse poole ning mille varjundirikka psühholoogilise kujutuse kõrval on märgatav tihe ja värske sõnastusstiil, ning romaani eest „Loojak“, milles autor elustab mitmeti õnnestunult muistse vabadusvõitluse aegseid eesti olusid.

Auhinnad linnadelt ja asutustelt

Haridusministri poolt kinnitati auhinnad järgmistele kirjanikele:

Tartu linna auhind 750 kr. — August Jakobsonile romaanide eest „Vaikne õhtu“ ja „Oktoobrituul I ja II“, milledes sügava tõsidusega käsitletakse niisuguseid probleeme, nagu seda on rahvus-, usu- ja sõjaküsimus. Nendes romaanides autor osutab silmapaistvat psühholoogilist sügavust ja tahet vormilisekski enese distsiplineerimiseks, kuigi pole täiesti suutnud hoiduda laialivalgumisest.

Eesti Paberi auhind 500 kr. — Kersti Merilaasile luuletuskogu eest „Maantee tuuled“, mis sisaldab selgeid, vabalt voolavaid ja laulvaid värse armastusest, milles ilmneb autori värskel väljendusviisil ja positiivne suhtumine elule.

Eesti Panga auhind 500 kr. — August Mälgule novellikogu eest „Mere tuultes“, milles autor edukalt jätkab eesti saarte elu kujutust optimistlikus ja romantiseerivas laadis, laiendades seda nüüd ka ajalooliste ainetega.

A.-s. Kreenholmi auhind 500 kr. — Karl Ristikivile romaani eest „Tuli

ja raud“, millises teoses asjalikult, hoolikalt ja ausalt kujutatakse ühe linnaelus kohaneva töölisperekonna saatust ning millisega autor osutab romaani kirjanikuna suuri võimeid.

Eesti Paberi auhind 500 kr. — Rich. Rohule romaani eest „Elutee“, milles autor käsitleb ühe tõusiku saatust, vaadeldes seejuures tõusiklust kujundavaid tegureid mitmeti avaramalt ja mõistvamalt kui seda on seni tehtud meie kirjanduses ning missuguse teosega R. Roht on suutnud anda kõigiti ümmarguse ja usutava elupildi.

Eesti Panga auhind 500 kr. — Rudolf Sirgele romaani eest „Häbi südames“, milles käsitellakse üht vaestest oludest iseisvalt ülespoole rühkivat noorikut ja teda tabanud sisekriise, kusjuures küllalt erdasse valgusse satub päris oluline osa noorte kujunemiskäigust viimase paari aastakümne kestel. See romaan pole tähtis mitte ükski iseseisvus-aegse noorsoo uudisliku kujutamise tõttu, vaid eeskätt ka oma kompositsioonilt.

Eesti Panga auhind 500 kr. — Peet Vallakule novellikogu eest „Lambavarga Näpsi lorijutte“, missuguses raamatus autor viljeleb humoristlikku elukujutust omapärasel stiilis. Eriti ilmekad on lühemad humoreskid ja groteskid, mis eesti kirjanduses on ainulaadsed oma žanris.

Eesti Paberi auhind 500 kr. — Henrik Visnapuule luuletuskogu eest „Põhja-valgus“, missugune kogu pälvib tähelepanu oma põhjamaise temperamendile omase melanhoolia, diskretsuse ja õrnusega ning musikaalselt käsiteldud loodusevaatlustest võrsunud elamuste poolest. Ka väärivad tunnustust luuletused, milles on värsistatud tihedas sõnastuses ja elava kujutlusvõimega muinasusundi sugemeid ja põhjamaise legendi ainet.

Teaduslikud auhinnad

Eesti Paberi auhind 500 kr. — M. Härms'ile uurimuse eest „Bericht über die Vogelberingung in Estland für die Jahre 1922—37“. Autor on olnud 1924. a. alates juhtivalt tegev lindude rõngastamise alal. Rõngastatud lindude leidude analüüs on võimaldanud teha väärtuslikke järeldusi lindude elamisruumi, rändamisteede ja muude eluviiside kohta, mis on väärtuslikuks lisandiks ornitoloogilistele uurimistele ja suureks toeks edaspidisteks uurimisteks.

A.-s. Balti Puuvillavabriku auhind 500 kr. — prof. dr. phil. A. Koort'ile teoste eest „Beiträge zur Logik des Typusbegriffs“, „Sissejuhatus filosoofiasse“ ja „Kaasaegset

filosoofiasse“. Esimeses neist autor käsitleb tüüpi mõistet ja valgustab ulatusliku kirjanduse põhjal selle mõiste erikülgi, eriti vaimuteadusliku tunnetuse loogilise struktuuri alal, ning tal on õnnestunud jõuda paljudes küsimustes uudsele seisukohtadele. „Sissejuhatuses filosoofiasse“ ilmneb autori mitmekülgne eruditsioon nii varasemast kui ka nüüdisaja filosoofiasse. Teoses ilmnevad autori võimed filosoofiliste probleemide seostamisel ning see tõstab veelgi teose teaduslikku väärtust. „Kaasaegset filosoofiasse I“ autor esitab lühivormistena tähtsamaid kaasaegse filosoofia mõttesuundi. Teos on väärtuslikuks lisandiks kaasaegsete filosoofiliste seisukohtade analüüsimisele.

„Eesti Raamatufondi“ auhind 500 kr. — T. Lippmaa'le uurimuse eest „Areal und Altersbestimmung einer Union sowie das Problem der Charakterarten und der Konstanten“. 1933. a. autor avaldas töö taimeühingute uurimise meetodika kohta, mis on leidnud laialdase tunnustuse vastava ala teadlaste seas, kuna Lippmaa meetod suuresti hõlbustab ja lihtsustab taimeühingute uurimist. Auhinnatud töö annab ülevaate ja analüüsi tähtsaima üherindeühingu (Galeobdolon-Asperula-Asarum union) kohta.

Eesti Panga auhind 500 kr. — prof. R. Liviänder'ile uurimuste eest „Longitude and Latitude Determinations in Estonia 1930—1933“, milles avaldatakse sellel ajavahemikul teostatud astronoomilised mõõtmised ja nende rakendus I järgu triangulatsioonipunktide asukohtade määramiseks. Selle töö tulemusena on reale Eesti triangulatsioonipunktidele leitud absoluutsed koordinaadid ja loodud uus alus Eesti triangulatsiooni-võrgule. Seega on tehtud töö põhjapaneva tähtsusega Eesti kaardistamise alal.

„Eesti Raamatufondi“ lisauhind 100 kr. — dr. H. Moora'le uurimuse eest „Eisenzeit in Lettland“. Töö moodustab arheoloogia alal kõige laiemat tervikliku uurimuse Ida-Balti ühe terve maa Rooma rauaajast ja sellele järgnevast sajandist. See on asjalik, kaine ja objektiivne esitus ajajärgust, mis Baltimaadele oli suurima ajaloolise tähtsusega aeg. Kogu teost läbib ilmne hoolikus ja suur materjali tundmine. Autoril on õnnestunud ümber lükata nii mõnedki seni valitsenud seisukohad ja leida uusi vaatekohti. Teosel on sellasena püsiv teaduslik väärtus. Teos on auhinnatud ka Tallinna linna poolt 400-kroonise auhinnaga, millele ühtlustamiseks lisaneb RT auhind.

„Eesti Raamatufondi“ auhind 500 kr. — M. Nurgale uurimuse eest „Mitmekül-

seid lepinguid". See töö on esimesi suuremaid uurimisi tsiviilõigustealuslikul alal ning annab tunnustuse autori tugevast kriitilisest võimest. Teos on teadust arendav eriti lepinguõpetuse alal.

Eesti Tarvitajate Keskühisuse auhind 500 kr. — dr. P. Reimile teose eest „Metsamajandus Eestis“. Teos on meie metsamajanduse küsimuse alal väärtuslikemaid. Töö annab põhjaliku ülevaate meie metsavarade ja nende majandamise kohta, ühtlasi ka selle rahvamajandusliku tähtsuse kohta. Teoses on üksikuid uurimisi üksikute aastate kohta suudetud koondada üheks metsandust mitmekülgsest valgustavaks tervikuks.

Eesti Paberi auhind 500 kr. — H. Tamperele teose eest „Vana Kannel III“, mis on toimetatud hoolsa tekstikriitikaga ja uude topoloogilise printsiibiga ja milles leidub hästi läbitöötatud ülevaade Kuusalu kihelkonna, ta asunduste ja randlaste elust jne. Ühtlasi on auhinna juures arvesse võetud ka tema poolt koos R. Põldmäega avaldatud „Valimik eesti rahvantse“.

Eesti Tarvitajate Keskühisuse auhind 250 kr. — L. Kalling-Kantile populaarteadusliku teose eest „Lapse areng ja kasvatus“, mille autor heas süstemaatilises käsitusviisis ja kergeltloetavas keeles pakub algteadmisi lapsetundmise ja -kasvatustegevuse alal, käsitledes eriti kodukasvatatus-ülesandeid ja ühiskondliku meelsuse ja harjumuste kasvatamist. Teos on mõeldud esijoonel lastevanematele, kuid on tarvitav ka õpperaamatuna.

Tartu linna auhind 250 kr. — Helmi Kurrikule teose eest „Eesti rahvarõivad“, mis osutab süvenemist rahvariietesse mitmekülgsest suure andumusega ning misugune teos aitab elustada eesti rahvariiet.

Tartu linna auhind 250 kr. — R. Põldmäele teose eest „Valimik eesti rahvantse“, milles esmakordselt väljalt teadusliku asjalikkusega esitatakse ülevaade meie tõe ehtsetest rahvantsedest.

Trükitehnika ja raamatuillustratsiooni auhinnad

Kunstnik A. Johanile — „Eesti Raamatufondi“ auhind 250 kr. — A. Gailiti „Karge mere“ ja G. Suitsu „Kogutud luuletuste“ illustratsioonide eest.

E. Järvele — „Eesti Raamatufondi“ auhind 150 kr. — K. A. Hindrey „Loojakule“ I ja II ja noorsookirjandusele valmistatud puugravüüride eest.

Axel Rossmanile — Eesti Panga auhind 200 kr. — L. Tigase teose „Metsatalu vahvad loomad“ ja A. Lassi „Hilinenud jõulumehed“ illustratsioonide eest.

E. Kollomile — Eesti Panga auhind 150 kr. — rohkearvulise ja väljapaistva puugravüüri-toodangu eest 1938. a., eriti E. Hiire teose „Palgest palgesse“ ja A. Taari teose „Mari-Ann“ illustratsioonide eest.

H. Valdmanile — Eesti Panga auhind 150 krooni — K. Ristikivi „Sellide“ ja J. Oro teose „Kuidas elas Kärde Kusti“ ja teiste lasteraamatute illustreerimise eest.

Riigi trükikojale — väike kuldauraha trükiste eest „20 aastat ehitamist Eestis“ ja „Riigi põlevkivitööstus 1918—1938“.

O. ü. K. Mattieseni trükikojale — väike kuldauraha trükiste eest „Üldine kunstiajalugu“, „Tallinna linna elektriiaam 1918—1938“, „Vana Kannel III“ ja „Liber saecularis“.

Tohver ja Ko trükikojale — suur hõbeauraha trükise eest „Estonia kontsertsaali ja kontserthoone ajalugu“.

„Ühiselu“ trükikojale — suur hõbeauraha trükiste „Aleksander Uurits“ ja „Eduard Viiralt“ eest.

Suur hõbeauraha Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse trükikojale trükiste eest „6. jalaväepolk Vabadussõjas 1918—1920“ ja „Estland“.

O. ü. „Ilutrukk“ trükikojale — suur hõbeauraha lasteraamatute trüki, eriti „Kuldse Kodu“ sarja eest.

„Vaba Maa“ trükikojale — väike hõbeauraha trükise eest „Kutseharidus Eestis“.

O. ü. „Hansa“ trükikojale — väike hõbeauraha trükise eest „Agenda Parva“.

„Postimehe“ trükikojale — suur pronksauraha trükise „Tervise käsiraamat“ I eest.

Ed. Taska köitekojale — väike kuldauraha köidete eest „Konstantin Päts“, „20 aastat ehitamist Eestis 1918—1938“, „Eesti kunsti ajalugu“ ja „Liber saecularis“.

Trükiviga.

„Varamu“ eelmises nr-is M. Underi luuletuses „Hüljatu viimne teekond“ 3-ndas stroofis 4-ndas reas lugeda sarvist asemel sarvis.

Vastutav ja tegev toimetaja: Henrik Viisnapuu. Väljaandja: K. O/ü. „Kultuurkoondis“.

Kunsti osakonna toimetaja: R. Paris. Arhitektuuri osakonna toimetaja: A. Kotli.

Toimetuse ja talit. aadr.: Pärnu mnt. 10, k. 8. Toimetuse tel. 411-34. Talituse tel. 411-35.

A/S. „Ühiselu“ trükk, Tallinn, Pikk 42. 26. V. 1939.

O-ü.

MELTSI

villa- ja
riidevärvimise tööstus
Tartus

pakub
suurimas valikus
kvaliteetkaupa

Yes
Kaunid süütsukad
LIBELLE
LUKSUS
LADY
Ohulised kvaliteet
uudissukad
TÄHT
O. Kilgas A/S

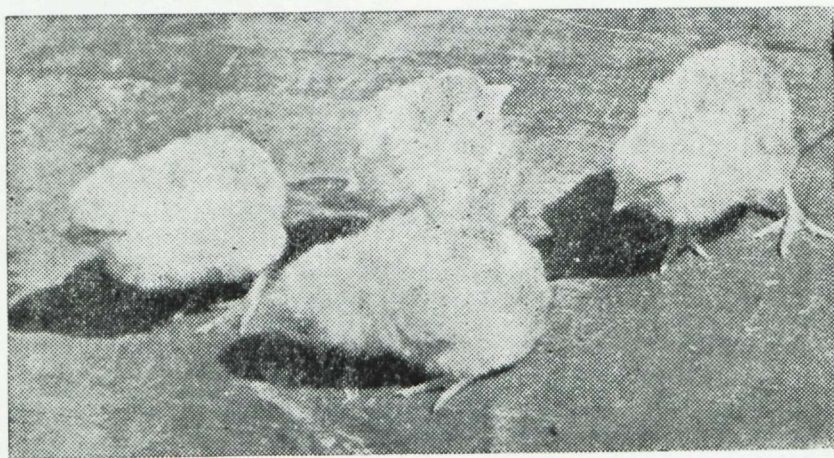
*Piimatalitusmasinaid,
võitünni materjali,
laboratooriumi tarbeid*

müüb piimaühingule

P.K. VÕIEKSPORT

Tallinn, S. Karja 23. Kaub. os. tel. 446-06

SOETAGE TIBUSID

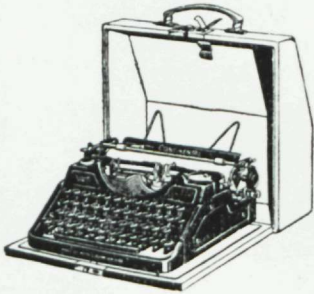
Kanadest saate head sissetulekut. Kanamunad viige alati puhtalt ja värskelt Eesti Munaekspordi vastuvõtukohta.

RESERVEERITUD

Väärtuslik abiline on

Continental

kirjutusmasin igale
vaimselt töötavale inimesele
kodus, reisil ja büroos.

Nõudke ostukohustusest
demonstreerimist ja prospekte!

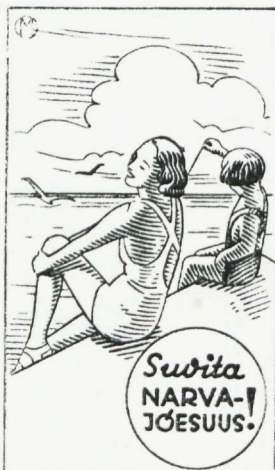

K-m. Lieber & Rosbaum

TALLINN, VIRU 7

Head kosumist

tagab Narva-Jõesuu uhke liivarand, tore männimets, tervisvannid vesi- ja mudaravilais, igasugused sportimisvõimalused ja lõbustused. Lähemalt brošüürist. Suvitusbüroo, Narva-Jõesuus, J. Poska tänav 27, telefon 9.

Kirjastus - osaihtingu „Kultuurkoondis“

KUNSTIRAAMATUTE SEERIAS ILMUS:

ALFRED WAGA

ANTS LAIKMAA

Sisaldab 32 pildistust kriittahvliitel, 8 sügavtrükipildistust, ühe reproduktsiooni neljavärvitrükis ja vinjettidena mõned sullejoonistused. Tekstiosa 52 lk. Hind kr. 4.30.

Kunstiraamatute seerias varem ilmunud:

Alfred Waga: Aleksander Uurits. Hind kr. 3.80.

R. Kangro-Pool: Eduard Viiralt. Hind kr. 3.80.

Kunstiraamatute seerias ilmuvad veel:

lühimonograafiad Kr. Raua, A. Vabbe ja V. Melliku üle.

SEERIA ETTETELLIMISHIND:

Korraga makstes kr. 17.50

Osade viisi makstes kr. 18.—

Sellest tuleb tasuda tellimise andmisel kr. 3.— ja iga raamatu kättesaamisel kr. 2.50.

Kirjastus O-ü. Kultuurkoondis

Tallinn, Pärnu 10—8. Telef. 411-35. Posti jooksev arve nr. 785.

Pärnu kuurort

100 AASTAT

Juubelihooaeg 15. maist 15. septembrini. Odav eel- ja järelhooaeg 15. maist 20. juunini ning 10. augustist 15. septembrini.

Supelasutus:

Moodne mudaravila mitmete eriosakondadega; ravitakse tulemusrikkalt kümneid liiki haigusi.

Ranna-Hotell:

Moodseim suvihotell Balti mere rannikul; 70 numbrit; telefonid ning kuum ja külm jooksev vesi tubades; restoran tunnustatud köögiga; muusika ja tants.

Majutamine:

Ajakohased hotellid ja pansionid; mitmehinnalised mugavad erakorterid; majutamist toimetab Kuurortbüroo.

Ulatuslik puhas liivarand. Soe merevesi. Pargid paradiisiks lastele ja mõnusaks jalutuspaigaks kõigile. Sümfooniakontserdid 6 korda nädalas 29-liikmeliselt orkestrilt. Moodsed kohvikud ja restoranid. Mitmekülgseks spordiks avarad võimalused. Hästikorraldatud väljasõidukohad.

Lähemat informatsiooni saab aadressil:

Pärnu, Supelinspektor.

Ühiselu

trükikoja

JUHTLAUSEKS ON

HEA TÖÖ, TÄPNE JA KIIRE
TELLIMISTE TÄITMINE,
MÕÖDUKAD HINNAD

SELLEPÄRAST AKTSIASELTS
„ÜHISELU“ TRÜKIKODA ONGI
SEE ASUTIS, MIDA TEIE VAJATE
OMATRÜKITÖÖDE TÄITMISEKS

TELLIMISTE VASTUVÕTMINE
TRÜKIKOJA KONTORIS
PIKK TÄN. 42, TALLINNAS
TELEFONILISED TELLIMISED
T E L E F O N 4 4 2 - 0 4

